МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ТА ІНОЗЕМНИХ МОВ

ТИМКОВА В.А.
ДУЩЕНКО Т.І.

УКРАЇНСЬКА МОВА В НАУЦІ

для підготовки фахівців
освітньо-наукового рівня за спеціальностями
051 – Економіка
071 – Облік і оподаткування
201 – Агрономія
132 – Матеріалознавство
133 – Галузеве машинобудування
181 – Харчові технології
204 – Технології виробництва та переробки продукції тваринництва
212 – Ветеринарна гігієна, санітарія та експертиза

ВІННИЦЯ – 2016

УДК 811.161.2: 167/168

ББК 81.4. УКР – 923 + 72

Т 41

В.А. Тимкова, Т.І. Душенко. Українська мова в науці: Навчально-методичний посібник. – Вінниця: ВВ ВНАУ, 2016. – 165 с.

Подано основний теоретичний матеріал, який допоможе слухачам глибше осмислити базові знання про наукову мову, сприяти виробленню умінь орієнтуватися в термінологічному комплексі, необхідному в науковій діяльності. Різноманітні за формою виконання вправи і завдання спрямовані на усвідомлення і практичне засвоєння навчального матеріалу.

Основні теоретичні поняття, передбачені програмою навчального курсу й розглянуті в посібнику, зібрано в термінологічному словнику.

Для аспірантів Вінницького національного аграрного університету та всіх, кого цікавлять розглянуті питання.

Рецензенти:

Іваницька Н.Л., доктор філологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, почесний працівник Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського;

Смагло Н.С., кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасних європейських мов Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ

Рекомендовано до друку науково-методичною комісією Вінницького національного аграрного університету (протокол № 1 від 28 вересня 2016 року)

З М І С Т

Передмова……..

Організація навчального процесу за вимогами кредитно-трансферної системи.

Орієнтовна структура залікового кредиту….……..

Навчально-методична карта дисципліни…….

Практичне заняття 1. Державна мова – мова професійного спілкування.……

Практичне заняття 2. Літературна мова. Мовна норма…….

Практичне заняття 3. Фразеологія наукового мовлення…….

Практичне заняття 4. Лексичний склад мови у професійному спілкуванні……

Практичне заняття 5. Українська термінологія в професійному спілкуванні……

Практичне заняття 6. Термінологія в професійному спілкуванні……

Практичне заняття 7-8. Науковий стиль і його засоби в професійному спілкуванні……

Практичне заняття 9. Мовні засоби наукового стилю……..

Практичне заняття 10-11. Мовностилістичні особливості та структура наукових робіт……..……..……

Практичне заняття 12. Мовний етикет науки…...……..…

Практичне заняття 13-14. Проблеми перекладу і редагування наукових текстів……..……..…

Практичне заняття 15. Підсумкове заняття ……

Практичне заняття 16. Заліковий контроль ……

Самостійна робота. Перелік тем, винесених на самостійне опрацювання……..

Індивідуальні навчально-дослідні завдання……

Словник найуживаніших термінів……

Література……

Додатки…….

ПЕРЕДМОВА

Вивчення курсу «Українська мова в науці» у вищому навчальному закладі органічно продовжує формування національномовної особистості, розширює мовну компетенцію спеціаліста у науковій сфері. У сучасній освітній парадигмі акцент переноситься з традиційної настанови на формування навичок професійної комунікації, студіювання особливостей фахової мови, на розвиток культури мови, мислення і поведінки особистості.

Пропонований посібник з дисципліни «Українська мова в науці» для аспірантів розроблений відповідно до навчальної програми, затвердженої Міністерством освіти і науки України, й охоплює навчальний матеріал змістового модуля № 3 **«Наукова комунікація як складова фахової діяльності»,** на вивчення якого передбачено 4 залікових кредити, що становить 120 год. (з них 32 год. – практичні заняття, 86 год. – самостійна робота, 2 год. – залік).

Навчально-методичний посібник складається з трьох розділів. У розділі I представлена методика організації навчального процесу за вимогами кредитно-трансферної системи: подано орієнтовну структуру залікового кредиту; навчально-методична карта дисципліни, у якій зазначено структуру навчальної дисципліни за змістом і видами навчальної діяльності в поєднанні з графіком навчального процесу; рейтингову систему оцінювання, що дозволяє враховувати як поточну підготовку аспірантів до аудиторних занять, так і визначати рівень засвоєння навчального матеріалу блоку.

Розділ II представляє аудитору роботу з курсу «Українська мова в науці». Сюди входять матеріали для практичних занять: теоретичні питання, перелік основної і додаткової літератури, вправи і завдання для попередньої підготовки і безпосередньої роботи на заняттях. Різнопланові завдання сприятимуть поглибленому вивченню теоретичного матеріалу, а також допоможуть перевірити рівень набутих умінь і навичок українського літературного мовлення, зокрема щодо специфіки вживання термінів, що стосуються обраного майбутнього фаху, тенденцій сучасного термінотворення, вироблення умінь дотримуватися національних стандартів щодо системи термінів.

Питання і завдання для самоперевірки допоможуть слухачам виділити головне в навчальному матеріалі, встановити зв'язки між аналізованими мовними явищами. Система вправ і завдань спрямована на теоретичне усвідомлення і практичне засвоєння навчального матеріалу змістового модуля; вони різноманітні за формою виконання. Чимало вправ творчих, зорієнтованих безпосередньо на фахове спрямування. Вправи і завдання диференційовано за часом виконання:

– Домашні, для попередньої підготовки до практичних занять;

– аудиторні, виконуються на занятті під керівництвом викладача або як індивідуально-диференційовані для закріплення і перевірки матеріалу.

Для максимальної зручності підготовки до практичних занять до питань, винесених на практичні заняття, додано теоретичну довідку.

У розділі III подано матеріал для підсумкової самостійної роботи з метою допомогти майбутнім науковцям оволодіти основами наукової комунікації як важливої складової фахової діяльності, сприяти виробленню умінь орієнтуватися в термінологічному комплексі, необхідному в майбутній фаховій діяльності.

Виконання всіх вправ і завдань практичних занять і не менше 60% завдань для самостійної роботи є перепусткою до заліку.

Основні теоретичні поняття, передбачені програмою навчального курсу й розглянуті в посібнику, зібрано в термінологічному словнику.

Розділ І. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЗА ВИМОГАМИ КРЕДИТНО-ТРАНСФЕРНОЇ СИСТЕМИ

1.1. Орієнтовна структура залікового кредиту

Змістовий модуль 3 **«Наукова комунікація як складова фахової діяльності»**	Кількість годин				
	Всього годин	Самостійна робота	Аудиторна робота	Лекції	Практичні заняття
Тема 1. Державна мова – мова професійного спілкування. Професійна мовнокомунікативна компетенція. Поняття «мова», «національна мова», «мовлення». Функції мови. Мови світу і місце серед них української. Правовий статус української мови. Поняття «державна мова», «офіційна мова». Характеристика усної і писемної форм мовлення.	6	2	2	-	2
Тема 2. Літературна мова. Мовна норма. Поняття літературної мови, її ознаки. З історії виникнення української літературної мови. Літературна норма. Типологія мовних норм, їх різновиди. Науковий стиль.	6	2	2	-	2
Тема 3. Фразеологія наукового мовлення. Особливості фразеологічної системи української мови. Класифікація фразеологічних одиниць. Фразеологічні одиниці у науковому мовленні. Джерела української фразеології.	6	2	2	-	2
Тема 4. Лексичний склад мови у професійному спілкуванні. Лексичні норми української літературної мови. Українська лексика з погляду її походження, експресивного забарвлення, сфери використання. Власне українська лексика.	8	2	4	-	2

Слова іншомовного походження у складі української мови, сфера їх вживання, стилістичні можливості.					
Тема 5. Українська термінологія в професійному спілкуванні. Історія і сучасні проблеми української термінології. Теоретичні засади термінознавства та лексикографії. Термін та його ознаки. Термінологія як вузькоспеціальна термінологія.	10	6	2	-	2
Тема 6. Термінологія у професійному спілкуванні. Термінологія обраного фаху. Способи творення термінів. Нормування, кодифікація і стандартизація термінів. Українські електронні термінологічні словники.	10	6	2	-	2
Тема 7. Науковий стиль у професійному спілкуванні. Ставлення і розвиток наукового стилю української мови. Особливості наукового тексту і професійного наукового викладу думки. Мовні засоби наукового стилю. Оформлення результатів наукової діяльності. План, тези, конспект як важливий засіб організації розумової праці. Анотування і реферування наукових текстів. Основні правила бібліографічного опису, оформлювання покликань.	10	6	2	-	2
Тема 8. Науковий стиль і його засоби в професійному спілкуванні. Реферат як жанр академічного письма. Стаття як самостійний науковий твір. Основні вимоги до виконання та оформлювання курсової, бакалаврської робіт. Рецензія, відгук як критичне осмислення наукової праці. Науковий етикет.	10	6	2	-	2
Тема 9. Мовні засоби наукового стилю. Мовні засоби наукового стилю. Оформлення результатів наукової діяльності. План, тези, конспект як важливий засіб організації розумової праці. Анотування і реферування наукових текстів. Основні правила бібліографічного опису, оформлювання покликань.	10	6	2	-	2
Тема 10-11. Мовностилістичні особливості та структура наукових робіт. Реферат як жанр академічного	12	6	2	-	4

письма. Стаття як самостійний науковий твір. Основні вимоги до виконання та оформлювання курсової, бакалаврської робіт. Рецензія, відгук як критичне осмислення наукової праці. Науковий етикет.					
Тема 12. Мовний етикет науки. Поняття «мовний етикет науки». З історії становлення етикету в Україні. Види етикету. Поняття «мовленнєвий етикет», «спілкувальний етикет». Правила для адресанта. Правила для адресата. Візитна картка як спосіб установлення індивідуального контакту.	6	2	2	-	2
Тема 13. Проблеми перекладу і редагування наукових текстів. Форми і види перекладу. Буквальний, адекватний, реферативний, анотацій- ний переклади. Типові помилки під час перекладу наукових текстів українською. Вибір синоніма під час перекладу. Переклад термінів. Особливості редагування наукового тексту. Помилки у змісті й будові висловлювань.	6	2	2	-	2
Тема 14. Переклад і редагування наукових текстів. Вибір синоніма під час перекладу. Переклад термінів. Особливості редагування наукового тексту. Помилки у змісті й будові висловлювань.	6	2	2	-	2
Тема 15. Підсумкове заняття.	6	2	2	-	2
Тема 16. Заліковий контроль.	6	4	2	-	2
Разом	**120**	**56**	**32**	**-**	**32**

1.2. Навчально-методична карта дисципліни

Тиждень	Лекції	Практичні заняття	Вид контролю на практично-му занятті	Поза - аудиторний контроль
1		Державна мова – мова професійного спілкування	Завдання	Самостійна робота
1		Літературна мова. Мовна норма	Завдання	Самостійна робота
2		Фразеологія наукового мовлення	Завдання	Самостійна робота
2		Лексичний склад мови у професійному спілкуванні	Завдання	Самостійна робота
3		Українська термінологія в професійному спілкуванні	Тести	Самостійна робота
3		Термінологія в професійному спілкуванні	Тести	Самостійна робота
4		Науковий стиль у професійному спілкуванні	Завдання	Самостійна робота
4		Науковий стиль і його засоби в професійному спілкуванні	Завдання	Самостійна робота
5		Мовні засоби наукового стилю	Завдання	Самостійна робота
5		Мовностилістичні особливості та структура наукових робіт	Завдання	Самостійна робота
6		Мовностилістичні особливості та структура наукових робіт	Завдання	Самостійна робота
6		Мовний етикет науки	Тести	Самостійна робота
7		Проблеми перекладу і редагування наукових текстів	Завдання	Самостійна робота
7		Переклад і редагування наукових текстів	Завдання	Самостійна робота
8		Підсумкове заняття	Завдання	ІНДЗ
8		Заліковий контроль	ККР	ІНДЗ

1.3. Розрахунок рейтингових балів за видами кредитного контролю

№ з/п	Вид діяльності	Коефіцієнт (вартість)	Кількість робіт	Результат
	Лекція	-	-	-
	Практичне заняття	16	8	40
	Самостійна робота 1	2	1	3
	Самостійна робота 2	2	1	3
	Самостійна робота 3	2	1	4
	ІНДЗ	10	1	10
	Модульний контроль	10	1	10
	Підсумковий контроль (залік)	30	1	30
Загальна кількість				100

1.4. Рейтингова відомість успішності аспірантів

№, назва модуля	ЗМ № 3 **Наукова комунікація як складова фахової діяльності**						Кількість балів				Підсумкова оцінка		
Вид контролю успішності	Поточний						Підсумковий				Загальна кількість балів	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою
Max к-ть балів	-	40	10	10	10	**70**		70	30	**100**			
	Лекції	Практичні заняття	Самостійні роботи 1-3	ІНДЗ	Модульний контроль	**Сума балів**	За попередньо зарах.	Поточний контроль	Підсумковий контроль	**Всього**			

1.5. Вимоги до рівня знань і вмінь аспірантів

Після вивчення матеріалу змістового модуля № 3 ***«Наукова комунікація як складова фахової діяльності»*** аспіранти повинні *знати*:

- особливості розвитку й становлення наукового стилю української мови;
- основні категорії, властивості, структуру й мовні засоби наукового тексту;
- вимоги до оформлення результатів наукової діяльності;
- форми і види перекладу наукових текстів;
- особливості редагування наукового тексту.

Аспіранти повинні *вміти*:

- виконувати мовностилістичний аналіз наукового тексту;
- скорочувати та створювати наукові тексти професійного спрямування, складати план, конспект, тези, наукову статтю, автореферат тощо, робити необхідні нотатки, виписки відповідно до поставленої мети;
- редагувати наукові тексти;
- послуговуватися лексикографічними джерелами та іншою допоміжною довідковою літературою, необхідною для самостійного вдосконалення мовної культури.

Розділ ІІ

АУДИТОРНА РОБОТА

2.1. Практичні заняття

Тема 1. Державна мова – мова професійного спілкування *(2 год.)*

План

1. Фахове мовлення – невіддільна складова успішного зростання.
2. Поняття «мова», «національна мова», «мовлення».
3. Функції мови.
4. Мови світу і місце серед них української.
5. Правовий статус української мови. Поняття «державна мова», «офіційна мова».

Література
Основна:

Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови / Н.В. Ботвина. – К. : Артек, 1998.

Мацюк З. Українська мова професійного спрямування / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2007.

Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник з алгоритмічними приписами. – 2-ге вид. перероб. та доп. / Г.С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 392 с.

Селігей П.О. Науковець і його мова / П.О. Селігей // Українська мова. – 2012. – № 4. – С. 18–28.

Семеног О.М. Культура наукової української мови : навчальний посібник / О.М. Семеног. – К. : Академія, 2010. – 213 с.

Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум / Т.В. Симоненко, Г.В. Чорновол, Н.П. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2009.

Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010.

Ярема С. На теми української наукової мови / С. Ярема. – Львів, 2002. – 44 с.

Додаткова:

Гінзбург М.Д. Десять відомих правил українського ділового та наукового стилю, зведені в систему / М.Д. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. – № 2.

Жайворонок В.В. та ін. Українська мова в професійній діяльності / В.В. Жайворонок. – К. : Вища школа, 2006.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К., 1970.

Михайлова О.Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості / О.Т. Михайлова, А.А. Сидоренко, В.Т. Сухонар. – Харків, 2000.

Запитання для самоперевірки

1. Чому мову називають суспільним явищем? Функції мови.
2. Назвати спільні властивості мов світу. До якої мовної сім'ї, групи, підгрупи належить українська мова?
3. Які функції виконує мова? Розкрити їх сутність.
4. Розкрити сутність понять «державна мова», «офіційна мова».

Фахове мовлення – невіддільна складова успішного зростання. З-поміж проблем реформованої освіти чільне місце належить проблемі формування висококваліфікованих кадрів. Від фахівців нового часу залежить успіх у виробництві, у господарській діяльності – одним словом всюди, де вирішення завдань потребує чіткості, обґрунтованості конкретних рішень.

Якісні зміни, що відбуваються в Україні з часу надання їй статусу суверенної держави, створюють сприятливі умови для росту духовної, творчої особистості, яка відповідатиме за мовлене нею слово. На шляху до творення демократичного суспільства нам, українцям, які з діда-прадіда працювали біля землі і з неї черпали глибину красномовства, необхідно відродити багатий духовний світ наших предків. Тому саме аспіранти-аграрії – нащадки славних хліборобів, які працюватимуть у різних сферах господарської діяльності, повинні осмислити той невмирущий скарб, що отримали у спадок.

Мовлення майбутніх фахівців будь-якої галузі є невіддільною складовою їх успішного зростання. Тому потрібно дбати про систематичне поповнення словникового запасу аспірантів. Адже чим більший лексичний запас майбутніх професіоналів, тим проникливіше вони бачать світ, тонше сприймають прочитане й почуте, а отже, їм легше дається засвоєння необхідного обсягу знань, і найголовніше – вони легко і впевнено висловлюють свою думку.

Поняття «мова», «національна мова», «мовлення». Мова – єдине знаряддя для засвоєння спадщини минулого, найвищих здобутків людської культури, людського мислення. Слово – наймогутніше знаряддя, що уможливлює перегук поколінь, збирає перлини думки, мистецтва і добра в духовну скарбницю людства. А духовні висоти здобуваються лише у праці, яка допомагає сягнути вершин мудрості.

Українська мова постійно розвивається і збагачується, а тому обов'язок кожного з нас працювати над Словом, перед яким усі, за визначенням Павла Мовчана, "…рівні, як перед світом: перед небом, землею, сонцем".

Мова є суспільним явищем, яке виникає, розвивається, живе й функціонує в суспільстві, оскільки є засобом спілкування людей. Науку про мову (мови) називають **мовознавством** або **лінгвістикою** (від латинського lingua (лінґва) – мова).

Мова – це особлива система різнотипних і водночас внутрішньо поєднаних між собою структурних одиниць (звуків, морфем, слів, словосполучень тощо), якими людина послуговується свідомо й які слугують засобом спілкування з іншими, засобом вираження її думок, почуттів, настроїв.

Потрібно також зауважити, що мова – явище загальне, їй властива статичність, стабільність, вона належить суспільству.

Національна мова – засіб спілкування нації та засіб її самоідентифікації серед інших націй. Національна мова є закономірним суспільним утворенням, що відбиває розвиток етнічної мови – від мови роду, племені, народності до мови нації. Національна мова – важливий чинник консолідації конкретно-історичного соціуму; через неї зберігаються й передаються наступним поколінням культурно-

історичні традиції. Засвоєння загальнолюдського досвіду відбувається через національну мову. Буття національної мови у просторі й часі пов'язується з існуванням територіальних, соціальних діалектів, просторіччя, а також із функціями вищої форми національної мови – літературної мови.

Статус національної мови залежить від її суспільної ролі в національній державі.

Мова незалежна від обставин спілкування. Свою комунікативну та інші функції мова реалізує через мовлення.

Мовлення – процес добору і використання засобів мови для спілкування з іншими членами певного мовного колективу. Мовлення активне, динамічне, є виявом вільної творчої діяльності індивіда, несе у собі його життєвий досвід.

Мовлення – це конкретне говоріння, що відбувається у часі і має звукову (зокрема і внутрішнє проговорювання) чи письмову форму.

Мовлення є формою існування живої мови. У мовленні мова функціонує, перебуває в постійному розвитку. Мова і мовлення нерозривно між собою пов'язані. Мовлення існує на основі певної мови, а мова виявляє себе в мовленні її носіїв. Мова щодо мовлення – явище загальне; вона належить усім, хто нею користується. Мовлення ж щодо мови – часткове, окреме, індивідуальне. Та без повсякденного вжитку на всіх вікових і соціальних рівнях, невпинного розвою форм і засобів спілкування навіть найрозвиненіша мова приречена на асиміляцію і зникнення.

Наукове обґрунтування понять „мова" і „мовлення" належить швейцарському мовознавцеві Ф. де Соссюру. Саме він у 1916 році видав книгу „Курс загальної лінгвістики", в якій різко розмежував, навіть протиставив ці поняття.

Функції мови

Функції мови як суспільного явища відбивають особливості історії народу – носія національної мови – характер мовної ситуації в суспільстві.

1. Комунікативна (від *лат.* communicatio – зв'язок) – слугує засобом масового спілкування;

2. Експресивна – мова є універсальним засобом вираження внутрішнього світу людини;
3. Гносеологічна – мова слугує засобом пізнання світу;
4. Мислетворча – людина мислить мовними формами;
5. Естетична – мова є знаряддям і, водночас, матеріалом створення культурних цінностей;
6. Культуроносна – мова є носієм культури;
7. Номінативна – функція називання;
8. Емотивна (засіб вираження почуттів і емоцій);
9. Метамовна (засіб дослідження й опису мови в термінах самої мови);
10. Конативна (засвоєння);
11. Волюнтативна (волевияву, впливу);
12. Кумулятивна, або історико-культурна (зберігання всього, що виробила нація впродовж всієї своєї історії у духовній сфері);
13. Фатична (засіб встановлення контакту).

Мовні функції не виявляються відокремлено, а, взаємодіючи, підсилюють одна одну. Таким чином людина прагне своїми мовленнєвими діями досягти якнайкращих результатів. Для мов, які впродовж тривалого часу зазнавали найрізноманітніших утисків, важливою стає *демонстративна функція*. Це – підкреслений вияв за допомогою мови своєї етнічної, національної приналежності

Націєтворча функція мови поєднується з її державотворчою функцією, коли на перший план виступає об’єднувальна роль літературного стандарту, національний характер літературної мови.

Мови світу і місце серед них української. Спробуємо окреслити місце української мови серед мов світу.

За кількістю мовців найпоширенішими мовами вважають китайську (1200000000 мовців), іспанську (332000000), англійську (330000000), бенгальську, гінді, арабську, російську, португальську, японську, німецьку мови; українська за цією ознакою перебуває на 21 місці: нею користується від 42 до 50 мільйонів людей у світі (в Україні, у східній і західній діаспорі).

За давністю писемності українська належить до старописемних мов: її писемності понад тисячу років.

За призначенням українська мова – національна мова українського народу, державна мова України.

За генеалогічною класифікацією (походженням) українська мова належить до **слов'янських мов,** які за своїми особливостями об'єднуються у три підгрупи.

східнослов'янська	***західнослов'янська***	***південнослов'янська***
російська, українська, білоруська мови	польська, чеська, словацька, верхньолужицька, нижньолужицька, кашубська	болгарська, сербська, хорватська, словенська, македонська
мертва давньоруська	*мертва полабська*	*мертва старослов'янська*
мертва праслов'янська (спільна для всіх підгруп)		

Усі слов'янські мови входять до складу *індоєвропейської сім'ї* споріднених мов і мають *спільне джерело – праслов'янську* або спільнослов'янську мову, яка існувала у вигляді слов'янських племінних мов приблизно з середини III тисячоліття до н.е. до V століття н.е.

Одночасно з перетворенням і формуванням слов'янських племен в окремі народності формувалися й слов'янські мови. Цей процес був тривалим і неоднозначним як для слов'янських народів, так і для їхніх мов, які зберігали багато спільних рис

Українська мова є спадкоємицею мов тих слов'янських племен, що належали території сучасної України, – полян, древлян, тиверців, угличів та ін.

Правовий статус української мови. Поняття «державна мова», «офіційна мова». Щодо правового статусу української мови, то сьогодні його визначено у Конституції України, прийнятій Верховною Радою 28 червня 1996 року. У статті 10 Конституції записано: "Державною мовою в Україні є українська мова.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування.

Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом".

Треба також розглянути термін "державна мова", що виник у добу утворення національних держав. За загальноприйнятим визначенням, ***державна мова*** – це офіційно проголошена законодавчою владою мова сфери офіційного спілкування, мова спілкування держави з її громадянами і навпаки (мова всіх гілок державної влади – законодавчої, виконавчої, судової, засобів масової інформації, освіти, культури, науки, документації і т. д.).

На позначення мови, що виконує роль державної, уживають також терміни *"офіційна мова", "національна мова"* або просто *"мова певної держави"*, наприклад: мова Французької Республіки – французька; офіційна мова Італії – італійська.

Загалом у зарубіжному законодавстві переважає термін ***"офіційна мова"***, в останні роки цей термін часто використовується і в Україні, тому слід чіткіше окреслити його зміст.

У юридичному аспекті поняття "офіційна мова" близьке до поняття "державна мова". Відмінність між ними полягає тільки в тому, що для статусу державної мови обов'язковим є його офіційне законодавче закріплення, відповідне нормативне оформлення, водночас статус офіційної мови не передбачає обов'язкового проголошення законодавчою владою.

Звідси, постає логічне запитання: Яка ж мова в країні може бути проголошена державною (офіційною)?

За загальноприйнятою світовою практикою, є такі ***критерії затвердження мови у функції державної:*** мова корінної нації; мова найчисленнішої нації.

За першим критерієм статус державної в Україні може бути наданий українській мові та кримськотатарській (у Криму); за другим – лише українській. Відповідно до останнього критерію, країна, в якій 70% становлять представники однієї нації, вважається мононаціональною. Якщо взяти до уваги дані останнього перепису, то Україну слід зарахувати саме до таких країн.

Таким чином, затвердження в Україні у функції державної української мови цілком відповідає загальновизнаним світовим стандартам.

За такими ж принципами відбувалося, зокрема, державотворення абсолютної більшості європейських країн.

Практично зорієнтовані завдання

Завдання 1. Прочитати текст. Знайти слова з подвоєнням, прокоментувати їх правопис.

У всіх народів у всі часи мова завжди була засобом самовиявлення людини й осмислення нею навколишнього світу. Мова – органічна і невіддільна властивість мислячої істоти, дзеркало душі народу. З її функцією спілкування пов’язано багато легенд...

З далекої давнини до нас дійшов міф про Вавилонську вежу. Її будували з метою досягти неба – уявного вмістилища істини і джерела пізнання. Але Бог, щоб не допустити цього, урізноманітнив мови будівників. Будівники, переставши розуміти один одного, облишили будівництво. Неспроможність порозумітися через те, що з’явилося багато мов, вважалося, згідно з міфом, покаранням людства за його спробу розкрити таємниці буття.

Завдання 2. Переписати речення, уставивши потрібні пропущені літери та розділові знаки.

Здійснен..я в ..країні великомасштабної державно-правової реформи, реформуван..я права власності на землю вимагають розкрит.. я суті та чин..ого порядку здійснення земел..них правовідносин між державою, органами місцевого самоврядування, громадянами та юридичними особами, їх трансформації і розвитку. Це одна з найактуальніших соціальних проблем с..огодення адже питання про землю

безпосередньо стосується прав людини, можливості її реалізувати потреби у веденні особистої господарської і підприємниц..кої діяльності пов'язаної з використанням земельних ресурсів розміщенням виробничих та інших споруд.

Конституцією України встановлено що право власності на землю набувається і реалізується виключно відповідно до закону (Земельні відносини в законодавчих актах України).

Завдання 3. Записати прийменникові сполучення українською мовою.

Прийти по делу, по закону, по указанию, по заказу, по всем правилам, экономист по призванию, по моим сведениям, работать по схеме, речь по вопросу, по возможности, добрый по природе, по истечении времени, по причине.

Завдання 4. Провідміняти за відмінками Коваленко Ігор Дмитрович, Туринська Тетяна Миколаївна, бухгалтер Микита Павлович.

Завдання 5. Переписати речення. Від дієслів, що в дужках, утворити дієприслівники. Визначити вид, пояснити їх творення.

Підприємство, (здійснювати свою діяльність і (домагатися) цілей, спрямованих на задоволення попиту споживачів на товари і послуги, застосовує певні засоби.

(Аналізувати) товар як інструмент маркетингу, потрібно звернути особливу увагу на концепцію життєвого циклу товару, що ґрунтується на постулаті: кожен товар чи послуга мають свій період дії, протягом якого продукт проходить різні стадії, (починати) з введення у виробничу програму і до його виведення з неї.

(Простежити) тривалість життєвого циклу товару, можна сказати, що він зумовлений кількома моментами: типом товару, ступенем конкуренції тощо.

У сучасних умовах держава, (опиратися) на засади ринкової економіки, поступово послабить свою роль у визначенні цієї політики.

(Застосовувати) політику єдиних цін, товаровиробник однаково розподіляє товар між покупцями без урахування їх платоспроможності (Карич Д. Маркетинг на підприємствах АПК).

۞ **Завдання 6. Пояснити значення поданих слів і словосполучень:** види ринкової структури, дискаунт, маркетинг, пабліситі, франчайзі, фірмове ім'я, торговельні маклери, складан, сегмент ринку, ринок світовий.

۞ **Завдання 7. Перекласти українською мовою.**

Успех или неуспех рекламы зависит от правильно выбранной стратегии и тактики рекламного предприятия. В восьмиэтажном супермаркете отдаленного района одного из американских городов, к примеру, особого наплыва покупателей не ждали. Реклама по их привлечению должна была обойтись в 20 тыс. долларов. Но благодаря удачно найденному ходу, сообщает журнал «Коммерческий вестник», расходы составили всего 8 тыс. долларов. Что это за ход? О нем и по сей день вспоминают в Америке. С крыши этого супермаркета решили выстрелить из пушки, которая была заряжена долларами – настоящими, реальными, однодолларовыми бумажками, которые могли достаться каждому, кто в это время здесь оказался бы. Так единственный выстрел (8 тыс. долл.) создал вокруг супермаркета ореол солидного, достойного торгового учреждения, которое стоит посещать. От покупателей и по сей день нет отбоя.

۞ **Завдання 8. Замінити кальки активних дієприкметників, вживаних у науковому мовленні, послуговуючись словами з довідки.**

Багатообіцяючий (день), відстаючий, всезнаючий, діючий, домінуючий, допомагаючий (від чого), енергозберігаюча, зростаючі (потреби), координуючий, наступаючий (рік), низькооплачуваний, обслуговуючий, перевіряючий, правлячий, працюючий, симпатизуючий (кому), слідуючий, стабілізуючий, тонізуючий (напій), управляючий, хвилюючий (сум), хвилюючий (запах їжі), хвилююча (новина, краса).

Довідка: повний надій, прийдешній, малооплатний, обслуговчий (обслуга), перевірник (контролер, перевірчий), керівний, панівний, відсталий, всевидець, всезнайко, чинний, активний, діяльний, дійовий, панівний, помічний, енергоощадна, щораз більші, координаційний, працівник, симпатик (чий), наступний, напій-тонік, стабілізаційний (стабілізатор), керівник, управитель, бентежний, збудливий, животрепетна, зворушлива.

۞ Завдання 9. Перекласти українською мовою подані російські слова і словосполучення.

Руководящий, сопровождающий, провожающий, всезнающий, существующие границы, следующий день, на следующий год, на следующем километре, в следующий раз, на следующей неделе, следующий номер газеты, текущий счет, текущий ремонт, в текущем году, текущий поток людей, текущий ручей.

۞ Завдання 10. Розкривши дужки, побудувати словосполучення.

1 варіант

1. Навчитися (ремесло, мова, кулінарія, музика, спів).
2. Відректися (погляди, друзі, релігія).
3. Докоряти (аспірант, людина, влада).
4. Одружитися (наречена, знайома, сусідка, аспірантка).
5. Чекати (науковий керівник, замовлення, виселення, покоївка, автобус, допомога, подорож).

2 варіант

1. Заслуговувати (увага, допомога, нагорода, відзначення, премія, подяка).
2. Захворіти (грип, пневмонія, ангіна, дифтерія).
3. Зглянутися (старенький, дитина, жінка).
4. Дорікати (аспірант, ресторатор, керівник, студент).
5. Доглядати (хворий, немічний, друг, родич).

3 варіант

1. Завдавати (біль, клопіт, прикрощі, удар, образа).
2. Скуштувати (страва, вода, хліб, борщ, обід).
3. Зазнати (поневіряння (мн.), кривда, горе, несправедливість, знущання (мн.).
4. Жалкувати (молодість, здоров’я, брат, коханий).
5. Глузувати (старий, сестра, люди, вайлуватість, недорікуватість).

۞ **Завдання 11. Перекласти подані слова та словосполучення українською мовою.**

Безналичный расчет, брать обязательства, экономные расходы, уставной фонд, Совет учредителей, текущий счет, производить оплату, состоять на учете, наличные деньги, наложенный платеж, материальное поощрение, жесткие меры, выплата ссуды, государственная пошлина, денежные средства.

Тема 2. Літературна мова. Мовна норма (2 год.)

План

1. Поняття літературної мови, її ознаки.
2. З історії виникнення української літературної мови.
3. Літературна норма. Типологія мовних норм, їх різновиди.

Література
Основна:

Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови / Н.В. Ботвина. – К. : Артек, 1998.

Мацюк З. Українська мова професійного спрямування / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2007.

Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник з алгоритмічними приписами. – 2-ге вид. перероб. та доп. / Г.С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 392 с.

Селігей П.О. Науковець і його мова / П.О. Селігей // Українська мова. – 2012. – № 4. – С. 18–28.

Семеног О.М. Культура наукової української мови : навчальний посібник / О.М. Семеног. – К. : Академія, 2010. – 213 с.

Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум / Т.В. Симоненко, Г.В. Чорновол, Н.П. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2009.

Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010.

Ярема С. На теми української наукової мови / С. Ярема. – Львів, 2002. – 44 с.

Додаткова:

Гінзбург М.Д. Десять відомих правил українського ділового та наукового стилю, зведені в систему / М.Д. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. – № 2.

Жайворонок В.В. та ін. Українська мова в професійній діяльності / В.В. Жайворонок. – К. : Вища школа, 2006.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К., 1970.

Михайлова О.Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості / О.Т. Михайлова, А.А. Сидоренко, В.Т. Сухонар. – Харків, 2000.

Семеног О. Культура наукової української мови / О. Семеног [За ред. Л. Мацько]. – Суми, 2008.

Селігей П. Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт / П. Селігей // Вісник НАН України. – 2007. – № 9.

Запитання для самоперевірки

1. Розкрити сутність понять «національна мова» і «літературна мова».
2. Історичний аспект виникнення літературної мови.
3. Які основні ознаки літературної мови?
4. Що таке мовна норма?
5. Охарактеризувати типологію мовних норм.

Поняття літературної мови, її ознаки

Літературна мова – це оброблена майстрами слова, унормована і відшліфована форма загальнонародної мови.

Літературна мова є мовою художньої літератури, освіти, засобів масової інформації, науки, державних установ, театру, кіно тощо. Літературна мова протиставляється діалектам, просторіччям, жаргонам. Вона має дві форми – усну й писемну, низку функційних стилів.

З історії виникнення української літературної мови. Українська літературна мова, якою ми користуємося сьогодні, є однією зі старописемних мов

індоєвропейської сім'ї. Вона успадкувала давньоруську писемність і в ранній період своєї історії продовжувала розвивати традиції літературної мови Київської Русі, скарби усної народної творчості та живого мовлення українського народу. Вона сформувалася на основі говорів *Середньої Наддніпрянщини*, увібравши в себе чимало елементів, особливо лексичних, з інших говірок.

Зберігаючи багато в чому спільність із білоруською та російською мовами, українська систематично збагачувалася розмовними елементами. Внаслідок цього утворилася староукраїнська книжна мова. яка вживалася в ділових документах, частково – у полемічних творах і наукових працях, наприклад „Лексикон славенороський" (1627 р.) Павми Беринди.

Водночас розвивалася жива мова українського народу, струмені якої широко вливалися в літописи Самовидця, С. Величка, в драми М. Довгалевського та Г. Кониського, в полемічні твори І. Вишенського, в ліричні й сатиричні вірші Г. Сковороди. Усе це підготувало ґрунт для виникнення нової української літературної мови на народній основі. Сталося це наприкінці XVIII ст., коли вийшла Вергілієва „Енеїда". *І.П. Котляревський* започаткував *нову українську літературну мову*, широко використовуючи в своїх творах багатство полтавських говорів і фольклору.

Друга половина XIX – початок XX ст. характеризується розвитком різножанрового художнього стилю і меншою мірою, публіцистичного, наукового стилів. Виробляється культура сценічної мови в українському театрі. В умовах Російської та Австро-Угорської імперій стилі української літературної мови функціонували непропорційно, неприродно. Російський царат видавав укази про заборону української мови: Валуєвський циркуляр 1863, Емський акт (указ) 1876, розпорядження 1881, 1892 та наступних років.

Важко переоцінити роль *Т.Г. Шевченка* в розвитку української лутературної мови. Саме він уперше своєю творчістю підніс її на високий рівень словесно-художньої культури, заклав підґрунтя для розвитку в ній стильового розмаїття й мовного багатства *сучасної української літературної мови.*

У XX ст. українська літературна мова, як і українська культура загалом, переживала окремі періоди національного відродження. Збільшується число видань українською мовою, урізноманітнюється їхня тематика, публікуються книжки для просвіти народу, створюється ВУАН, активно започатковується наукове вивчення української мови і вироблення наук, засад творення національної термінології.

Мовна норма – сукупність усіх правил мови. Мовна норма – сукупність найбільш придатних для обслуговування суспільства засобів мови, що складаються з числа існуючих, наявних у мові в процесі соціальної оцінки цих елементів.

Нормою може бути будь-яка мовна одиниця (звук, склад, слово, речення тощо), яку відібрало суспільство в процесі мовленнєвої діяльності в якості зразка, еталона, взірця.

Ознаки мовної норми. Сталість, обов'язковість характеризується різним рівнем у певних структурних підрозділах мови. Найвищим він є в розділах: орфографія, граматика, пунктуація.

Варіативність норми дозволяє кожному мовцеві добирати саме ті її засоби, за допомогою яких він може якнайкраще висловити свої думки і почуття (варіанти наголошування, варіанти мовних засобів, що використовуються в різних функціональних стилях).

Зв'язок мовної норми зі структурою мови. Розрізняють такі різновиди мовної норми:

- лексична – вживання слів у властивому їм значенні, правильне поєднання їх у словосполучення та речення;
- граматична – правильне творення і вживання слів і їх форм; правильна побудова словосполучень і речень;
- орфоепічна – правильне наголошування слів і звукове оформлення;
- орфографічна – сукупність правил, які передбачають єдність передачі мовлення на письмі;
- пунктуаційна – правильність постановки розділових знаків;

- стилістична – норма використання слова чи його форми у певному стилі або з певним стилістичним значенням.
-

Практично зорієнтовані завдання

Завдання 1. Подані слова поділити на дві групи: нормативні і «суржик». До останніх подати правильний варіант і скласти словосполучення.

Примінити, менеджер, кризис, співставляти, опреділити, Голландія, репортер, генезис, слід, постачальник, віннічанка, учбовий, міроприємство, поощряти, численний, хвилюватися, збіг, завідувач, слідуючі, шляхетний, накінець, підприємство, вияснити, оснащення, тактовний, зручний, мальовничий, виговор, надоїдати, общий, хідник, лєсніца, на протязі, супровід, отправляти, Словакія, сопровождаючий, гамір, прояв, відношення, основується, прийнятний, співпадіння.

Завдання 2. Обрати правильну форму наголошування слів:

Оди′надцять – одина′дцять; чоти′рнадцять – чотирна′дцять; ви′падок – випа′док; ви′соко – висо′ко; за′вдання – завда′ння; колесо′ – ко′лесо; товсти′й – то′встий; сорокови′й – сороко′вий; сере′дина – середи′на; ана′лог – анало′г; ра′зом – разо′м; сільськогоспо′дарський – сільськогоспода′рський; гурто′житок – гуртожи′ток; но′вий – нови′й; ста′рий – стари′й; виши′ванка – вишива′нка.

Завдання 3. Поставити наголос у поданих словах, перевірити себе за словником.

Український, чисельник, несемо, одного, дробовий, квартал, питання, розвідка, сантиметр, всередині, зобразити, компроміс, корисний, випадок, подруга, аргумент, порядковий, навскіс, ознака, везти, дециметр, здобуток, щипці, перевесло, новий, кілометр, вісімдесят, ідемо, діалог, читання, цегляний, дрова, кишка, завжди, курятина, товстий, простий, верба, тонкий, високо, веземо, документ, стійкий, залоза, одинадцять, договір.

Завдання 4. Перекласти текст, дотримуючись норм української мови.

Современное развитие общества, которое сопровождается ростом населения Земли, климатическими изменениями, истощением природных ресурсов требует поиска новых эффективных механизмов обеспечения жизнедеятельности человека. При этом на первом месте стоит обеспечение населения планеты продовольствием в достаточном количестве и соответствующего качества. Этого можно достичь только при условии интенсивного развития инновационных технологий в области сельского хозяйства.

Украина является одной из ведущих стран-поставщиков сельскохозяйственной продукции на мировой продовольственный рынок. Поэтому чрезвычайное значение приобретает создание благоприятных условий не только для производства, но и для научно-технологических разработок в данной области. Стремительное развитие науки и технологий в современном мире требуют создания адекватных механизмов не только для генерирования самых идей, но и для распространения их между учеными и практиками.

Завдання 5. Відредагувати текст, дотримуючись норм української мови.

Чисельні теоретичні і експериментальні дослідження показали, що зародиш можна вивести зі стану біологічного покою, впливаючи на насіння перед посівом різними за своєю природою чинниками. Використовуються хімічні, фізичні і біологічні методи передпосівної обробітки насіння з ціллю підвищення їх посівних якостей і продуктивності майбутніх рослин. Одним із самих ефективних способів підвищення якості посівного матеріалу є дія на насіння фізичних чинників. Ще в прошлому столітті були начаті дослідження щодо виявлення ефективності різних енергетичних дій на ріст і розвиток рослин. Виявлено позитивний вплив електричного поля на посівні й урожайні якості насіння зернових культур. Дослідження з інтенсифікації життєдіяльності рослин за допомогою електричних полів показали, що така передпосівна обробка насіння

може стати істотним чинником підвищення врожайності рослин. Обробку насіння проводили електричним полем постійного току (коронного розряду і електростатичним), а також електричним полем промислової і високої частотності.

Завдання 6. Виписати із тексту слова, які є суржиком. Дібрати до кожного слова літературний відповідник. Свою відповідь узгодити із словником.

Значне скорочення надходжень інвестицій в економіку області на протязі 2009 року відбулося за рахунок залишкових проявлень впливу світового фінансово-економічного кризису в Україні. Призупинення реалізації інвестиційних проектів області пов’язано з колапсом національної банківської системи. Результатом останнього стало призупинення кредитування, а також ускладнення фінансирування нерезидентами країни проектів, що реалізуються. Через вказане вище підприємства-розробники таких проектів понесли додаткові витрати на обслуговування боргів та утримання інвестиційних об’єктів (відплив інвестицій).

Завдання 7. Встановити, яке слововживання є нормативним.

Дивний парадокс – парадокс, прейскурант цін – прейскурант, за три години – за три години часу, заступник директора по виробництву – заступник директора з виробництва, міське бюро по працевлаштуванню – міське бюро працевлаштування, за всіма правилами – по всім правилам, прийти по справі – прийти у справі, при будь-якій погоді – при любій погоді – за будь-якої погоди, не по силі – не під силу, на сьогоднішній день – на сьогодні, весела компанія – весела кампанія, працюють по обраних спеціальностях – працюють за обраними спеціальностями, вільна вакансія – вакансія.

۞ Завдання 8. Поставити наголос у словах і словосполученнях.

Беремо участь, правильна вимова, валовий, вчення про людину, відсотковий, господарчий, йдемо, експерт, корисна порада, кредитор, легкий вантаж, насамкінець, неприйнятний, нова угода, пайовий, по-новому, порядковий номер, справний, посильний, валовий, відсотковий, вісімдесят інженерів, довідник механіка, чорна металургія, новий двигун, об'єм циліндра, порядковий номер, речовина, приятель, ринкові ціни, середина шляху, текстовий редактор, усередині салона.

۞ Завдання 9. Утворити від поданих іменників форму родового відмінка множини.

Ампери, апельсини, баклажани, брелоки, вільхи, вольти, галичани, гальма, городяни, грами, джинси, жита, житла, канікули, кілограми, консерви, корективи, підошва, помідори, солдати, томати, центнери.

۞ Завдання 10. Відредагувати невдале вживання слів і словосполучень. Записати їх правильно, кілька, на вибір, ввести в речення наукового мовлення, у яких вони можуть вживатися.

Прискорити погодження. Здійснити вплив. Проводити боротьбу. Слідуючі члени колективу, а саме. Дякуючи поганій дисциплині. Не може бути визнаним задовільним. У самий найближчий час. Через відсутність. Мають місце випадки неявки на заняття.

۞ Завдання 11. Записати словосполучення, розкривши дужки.

Відрядити (аспірант Кіндратенко Олег Степанович), передати документи науковому керівникові (Гнатюк Омелян Миколайович), повідомити про збори (кого?) Коваль Анна Дмитрівна, Стороженко Семен Онуфрійович, Романов Олег Віталійович), оголосити подяку (кому?) (Плющ Ганна Олександрівна, Півторак Володимир Іванович, Соха Степан Михайлович).

Завдання 12. Записати числівники словами.

У дикій і культурній флорі України існує близько 25,5 тис. видів рослин, з них 850 видів – лікарські, 1 350 – вітамінні, 2 950 – їстівні, 950 – кормові… Із дикорослої флори застосовують близько 160 видів, у тому числі як їстівні...

Завдання 13. Переписати речення, займенники в дужках поставити у відповідній формі.

1. Експеримент (ваш) аспіранта мав позитивний результат.
2. (Наш) група наукових дослідників працювала на полі до (сам) вечора.
3. У відрядженні (ваш) фермери дечому навчилися.
4. Усі прилади привезені на (чиїсь) машинах.
5. Під час дослідження крові визначають загальну кількість (вона).
6. У (всі) порід великої рогатої худоби спостерігається велика мінливість молочної продуктивності.

Тема 3. Фразеологія наукового мовлення *(2 год.)*

План

1. Особливості фразеологічної системи української мови.
2. Класифікація фразеологічних одиниць.
3. Фразеологічні одиниці у науковому мовленні.
4. Джерела української фразеології.

Література

Основна:

Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови / Н.В. Ботвина. – К. : Артек, 1998.

Мацюк З. Українська мова професійного спрямування / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2007.

Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник з алгоритмічними приписами. – 2-ге вид. перероб. та доп. / Г.С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 392 с.

Селігей П.О. Науковець і його мова / П.О. Селігей // Українська мова. – 2012. – № 4. – С. 18–28.

Семеног О.М. Культура наукової української мови : навчальний посібник / О.М. Семеног. – К. : Академія, 2010. – 213 с.

Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум / Т.В. Симоненко, Г.В. Чорновол, Н.П. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2009.

Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010.

Ярема С. На теми української наукової мови / С. Ярема. – Львів, 2002. – 44 с.

Додаткова:

Гінзбург М.Д. Десять відомих правил українського ділового та наукового стилю, зведені в систему / М.Д. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. – № 2.

Жайворонок В.В. та ін. Українська мова в професійній діяльності / В.В. Жайворонок. – К. : Вища школа, 2006.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К., 1970.

Михайлова О.Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості / О.Т. Михайлова, А.А. Сидоренко, В.Т. Сухонар. – Харків, 2000.

Семеног О. Культура наукової української мови / О. Семеног [За ред. Л. Мацько]. – Суми, 2008.

Селігей П. Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт / П. Селігей // Вісник НАН України. – 2007. – № 9.

Запитання для самоперевірки

1. Що вивчає фразеологія?
2. Класифікація фразеологічних одиниць.
3. Охарактеризувати місце фразеологізмів у науковому мовленні.
4. Що є джерелами української фразеології?

Фразеологія (гр. *phrasis* – „вислів, зворот”, *logos* – „поняття, вчення”) – розділ науки про мову, що вивчає фразеологічні звороти.

Фразеологічний зворот (фразеологізм) – особлива одиниця мови, що складається з двох або більшої кількості роздільно оформлених компонентів і

характеризується відтворюваністю, цілісністю значення, стійкістю лексичного складу та граматичної будови.

Основні типи фразеологічних одиниць у сучасній українській мові:

- *фразеологічні зрощення* – семантично неподільні фразеологічні одиниці, значення яких не випливає із значень окремих компонентів: *пекти раків* – „почервоніти”, *собаку з'їсти* – „набути досвіду”;
- *фразеологічні єдності* – також семантично неподільні фразеологічні одиниці, але цілісне значення їх здебільшого вмотивоване значенням компонентів: *прикусити язика* – „замовкнути”, *не нюхати пороху* – „не бути в боях”;
- *фразеологічні сполучення* – семантично неподільні фразеологічні звороти, в яких є стрижневе слово. Залежно від зв'язків його з іншими словами міняється значення фразеологізму: *жити вовком* (на відлюдді), *дивитися вовком* (вороже).

Нейтральні (міжстильові) фразеологічні звороти вживаються в усіх стилях мови:

- *у всякому (кожному) разі, гра слів, сидіти склавши руки, відігравати роль, один з одним.* Книжні фразеологізми характерні для наукового, офіційно-ділового й публіцистичного стилів, але використовуються вони і в художньому стилі:
- *авгієві стайні, мертва точка, посіяти іскру, заснути вічним сном, вогнище освіти;*

у цій групі виділяють суто книжні звороти:

- *доповідна записка, договірні сторони, на рівні послів, з позиції сили, променева хвороба, формальна логіка, космічний корабель.*

Місце фразеологізмів у науковому мовленні

У науковій мові фразеологізми діляться на загальнонаукові, вузько термінологічні. Загальнонаукові обслуговують усі галузі науки, сюди належать різного роду формулювання, узагальнені формули законів, основних наукових положень. Вони конденсують в собі складну думку, характеризуються абстрагованістю образності і вживаються навіть за межами наукового стилю:

перехід кількісних змін у якісні, річ у собі і річ для себе. Є серед загальнонаукової така, що функціями наближається до ділової мови: *зробити аналіз, поставити експеримент, скласти бібліографію*. У науково-популярних текстах кількість фразеологізмів, що тут вживаються, значно більша. Крім словосполучень власне наукових, тут використовуються образні фразеологізми загальнонародної мови; у ролі синонімів до термінів-словосполучень виступають окремі слова (терміни спрощуються, скорочуються); вузькоспеціальні терміни у цьому стилі можуть замінятись описовими зворотами, метафоричними визначеннями та ін.

Фразеологія наукової мови також вельми специфічна. Вона покликана, з одного боку, визначати логічні зв'язки між частинами висловлювань, наприклад, такі стійкі словосполучення, як: *навести результати, як показав аналіз, на підставі отриманих даних, підсумовуючи сказане, звідси випливає, що*.. тощо. З іншого боку, позначати певні поняття, які по суті є термінами – *вільна економічна зона, мертва мова, струм високої напруги, форма релігійного світогляду* та ін.

Вживають також слова й усталені словосполучення, що допомагають послідовно, логічно пов'язати між собою окремі елементи наукового тексту:

Таким чином

Однак

Крім цього

З іншого боку

У свою чергу

У цьому разі

По-перше, по-друге, по-третє тощо

Описаний вище

Подані результати

На підставі отриманих даних

Як показали дослідження

Джерела української фразеології:

1. Виробничо-професійні вирази, що набули метафоричного значення: *по всіх швах; сім раз одміряй; грати першу скрипку.*

2. Вислови з античної культури: *яблуко розбрату, троянський кінь*.

3. Переклади виразів видатних людей, вчених: *Людина - це звучить гордо* (*М. Горький). Чиста краса, чисте мистецтво (І. Кант).*

4. Крилаті вислови українських письменників: *Убий - не здамся (Л. Українка). Хіба ревуть воли, як ясла повні? (П. Мирний).*

5. Переклади крилатих виразів російських письменників: *Народжений плазувати літати не здатний (М. Горький). У глибині сибірських руд (О. Пушкін). Сміх крізь сльози (М. Гоголь).*

6. Переклади крилатих виразів зарубіжних письменників: *Дим Вітчизни нам солодкий і приємний (Гомер). Бути чи не бути (Шекспір). Машина часу (Г. Уелс). Медовий місяць (В. Вольтер).*

7. Біблейські та Євангельські вислови: *повертатися на круги своя; Хома невіруючий; блудний син; берегти як зіницю ока.*

Практично зорієнтовані завдання

Завдання 1. З поданих варіантів сталих словосполучень, які часто трапляються в науковому мовленні, вибрати граматично правильні конструкції й обґрунтувати свій вибір.

Актуальність дослідження зумовлена – актуальність дослідження обумовлена; поставити за приклад – поставити у приклад; працювати по сумісництву – працювати за сумісництвом; у справі немає акта перевірки – у справі немає акту перевірки; досліджувати протягом трьох років – досліджувати на протязі трьох років; ввести до складу комісії – ввести у склад комісії; з ініціативи науковців – по ініціативі науковців; поставити питання – поставити запитання; високий ступінь відповідальності – висока степінь відповідальності; повідомити членів ради із захисту дисертацій – повідомити членам ради із захисту

дисертацій; не дивлячись на обставини – не зважаючи обставини; дякую вам – дякую вас.

Завдання 2. Пояснити низку крилатих висловів, що часто вживаються в усному науковому мовленні.

Альфа й омега, бувати в бувальцях, товкти воду у ступі, замилювати очі, заморити черв'яка, вдарити по руках, без царя в голові, собаку з'їсти, содом і гоморра, летіти стрілою, клювати носом, біла ворона, блудний син, відкрити Америку, друг, що тричі відрікся, за царя Гороха, крокодилячі сльози, нести свій хрест, прокрустове ложе, пуп землі, суєта суєт, фортуна, умивати руки, яблуко незгоди.

Завдання 3. Виправити помилки, які виникли під час перекладу сталих термінологічних сполучень з російської мови українською.

Сахарний діабет, риночні відносини, крупна рогата худоба, ведущий механізм, вирізати апендицит, діючий закон, бедрена кістка, стволові клітини, область загривка, примінити політику єдиних цін, домашні тварини, репродуктивність самок, справний термоприбор, рівноплотність матеріалів, оточуюче середовище, ветеринарно-санітарні міроприємства, покращення загального стану, існує ряд захворювань, згортання крові, шийний позвонок, захист клітки шкіри, допустимі навантаження, питання енергозбереження, обробка інформації, проведення робіт, додержання стандартів, свиний жир, жирні кислоти.

Завдання 4. Обрати правильний варіант слововживання сталих зворотів мови. Перевірити себе за словником. Зі словами (на вибір) скласти п'ять речень.

Потерпіти невдачу – зазнати невдачі, слідувати чиємусь прикладові – наслідувати чийсь приклад, нічого гріха таїти – ніде правди діти, аби не так – де

там, вітаю з наступившим Новим роком – бажаю (зичу) щасливого Нового року; щастя у Новому році, грати роль – відігравати роль, кидатися у вічі – впадати в око (в очі, у вічі), бути на виду – бути на видноті, попередити розповсюдження – запобігти розповсюдженню, з легким паром – доброго здоров'я, помившись.

Завдання 5. Перекласти подані сталі слова та словосполучення економічного напряму українською мовою.

1. Вовлекать в работу, бесплатно выдать, выплатить долг, жесткие условия, источник финансирования, лицевой счет, обоюдный ущерб, оприходовать наличные, покупатель обязан, порча имущества, соответствовать условию, сметная стоимость, уставной фонд, через посредничество фирмы.

2. Безналичный расчет, брать обязательства, экономные расходы, уставной фонд, Совет учредителей, текущий счет, производить оплату, состоять на учете, наличные деньги, наложенный платеж, материальное поощрение, жесткие меры, выплата ссуды, государственная пошлина, денежные средства.

Завдання 6. Відредагувати сталі звороти наукового мовлення, скориставшись довідкою.

Ведуча організація, відпала необхідність, у силу закону, у силу обставин, у строгому смислі слова, вступати в силу, завідуючий відділом, залишаємо за собою право, немає смислу, підпис завіряю, по крайній мірі, попереджати хворобу, служити підставою, співпадіння обставин, у письмовій формі, у протилежність, у цьому відношенні, це не має відношення до справи, це не рахується, явна помилка, як нами вже відзначалось.

ДОВІДКА. Застерігаємо собі право, підпис засвідчую, у точному значенні слова, на підставі закону, це не стосується справи, на противагу, через обставини, принаймні, провідна установа, бути підставою, немає потреби, набувати чинності, немає сенсу, запобігти хворобі, як ми відзначили, збіг

обставин; у писемній формі, на письмі; щодо цього, це не береться до уваги, очевидна помилка.

Завдання 7. Перекласти афоризми Ернеста Хемігвея українською мовою.

1. Каждый человек рождается для какого-то дела. 2. Ничто не отбирает больше духа у человека, чем трусость и страх. 3. Человека можно уничтожить, но его нельзя победить. 3. Не судите о человеке по его друзьям. Помните, что друзья у Иуды были безукоризненны. 4. Слова – это то единственное, что остается на века. 5. Работа – это главное в жизни. От всех неприятностей, от всех бед можно найти только одно избавление – в работе. 6. Когда что-то кончается в жизни, будь то плохое или хорошее, остается пустота. Но пустота, оставшаяся после плохого, заполняется сама собой. Пустоту же после хорошего можно заполнить, только отыскав что-то лучшее… 7. Тот, кто щеголяет эрудицией или ученостью, не имеет ни того, ни другого.

Завдання 8. Встановити відповідність між стійкими виразами наукової мови

1. Є багато альтернатив	А. По-іншому тему висвітлює
2. З іншого боку до теми підходить	Б. Влучний вислів
3. З точки зору вимог закону	В. Положення підкріплені солідною аргументацією
4. Положення підкріплені солідним аргументуванням	Г. Брак мети
5. Влучний вираз	Д. З’ясування всіх питань
6. Відсутність мети	Е. Є альтернатива
7. Розходження в поглядах	Є. З погляду права
8. Вияснення всіх питань	Ж. Розбіжності в поглядах
9. Кольоровий вкладиш	З. Кольорова вкладка

Тема 4. Лексичний склад мови у професійному спілкуванні (2 год.)

План

1. Українська лексика з погляду її походження та розвитку (корінна та чужомовна).

2. Склад лексики української мови за активністю вживання з погляду сучасності.

Література

Основна:

Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови / Н.В. Ботвина. – К. : Артек, 1998.

Мацюк З. Українська мова професійного спрямування / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2007.

Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник з алгоритмічними приписами. – 2-ге вид. перероб. та доп. / Г.С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 392 с.

Селігей П.О. Науковець і його мова / П.О. Селігей // Українська мова. – 2012. – № 4. – С. 18–28.

Семеног О.М. Культура наукової української мови : навчальний посібник / О.М. Семеног. – К. : Академія, 2010. – 213 с.

Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум / Т.В. Симоненко, Г.В. Чорновол, Н.П. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2009.

Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010.

Ярема С. На теми української наукової мови / С. Ярема. – Львів, 2002. – 44 с.

Додаткова:

Гінзбург М.Д. Десять відомих правил українського ділового та наукового стилю, зведені в систему / М.Д. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. – № 2.

Жайворонок В.В. та ін. Українська мова в професійній діяльності / В.В. Жайворонок. – К. : Вища школа, 2006.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К., 1970.

Михайлова О.Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості / О.Т. Михайлова, А.А. Сидоренко, В.Т. Сухонар. – Харків, 2000.

Семеног О. Культура наукової української мови / О. Семеног [За ред. Л. Мацько]. – Суми, 2008.

Селігей П. Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт / П. Селігей // Вісник НАН України. – 2007. – № 9.

Запитання для самоперевірки

1. Охарактеризувати українську лексику з погляду походження та розвитку.
2. Що є основою виділення активної і пасивної лексики? Назвати сферу поширення активної лексики.
3. Які слова входять до пасивної лексики?
4. Назвати сферу використання синонімів, омонімів, антонімів.
5. Які слова називаються багатозначними?

Усі слова, що вживаються в мові, становлять словниковий склад мови, або її ***лексику*** (від грецького *lexis* – слово). Основна одиниця лексики – *слово*.

Лексикологія (від грецького *lexikos* – словниковий і *logos* – вчення) – це розділ науки про мову, в якому вивчається лексика (від грецького lexis – слово) мови, тобто її словниковий склад.

Лексичне значення слова пов’язане з предметами і явищами об’єктивної дійсності, про які в нас складаються певні уявлення, поняття.

Слово, називаючи предмети, явища, завжди узагальнює якусь ознаку позначуваного. Наприклад, в основі слова *стіл* є ознака, що пов’язує його з дієсловом *стелити*. Вираження в слові якоїсь ознаки позначуваного називають мотивуванням слова. Значна частина слів сучасної української літературної мови нині не є мотивованою. Лише фахівці-словесники можуть за допомогою спеціальних досліджень встановити виникнення окремих назв. Для більшості мовців не мають прозорого мотивування також іншомовні позначення.

З погляду походження у складі лексики сучасної української літературної мови природно склалися і взаємодіють дві основні групи слів: споконвічні слова; слова, що засвоєні (запозичені) з інших мов.

Основний словниковий фонд української мови містить чотири пласти *слов'янських слів*:

- ***спільноіндоєвропейська лексика*** (до XX ст. до н.е. – *батько, матір, сестра, дім, вовк, бути, жити, їсти тощо*);
- ***праслов'янські слова*** (з XX ст. до н.е – V ст. н.е. – *коса, сніп, жито, віл, корова, ловити тощо*);
- ***спільносхіднослов'янська лексика*** (з V ст. н.е – XIV ст н.е. – *весна, дім, плуг, мед, дерево, вівця, їхати, довгий* і т. д.);
- ***власне українські слова –*** *пролісок, гай, мрія, сіяч, бандура, хурделиця, кисень, водень, зволікати, зайвий, байдужий, примхи, перекотиполе* та інші.

Запозичена лексика становить у складі української мови чималу кількість слів, що засвідчує її розвиток як однієї з цивілізованих мов світу. Зокрема, це запозичення з інших слов'янських мов:

- з білоруської – *розкішний, обридати, нащадок, тощо;*
- з польської – *перешкода, недолугий, дощенту, обіцяти, цікавий, гасло, міць, шлюб, раптом, принаймні тощо;*
- з чеської – *брама, огида, ярка, паркан, влада;*
- з сербської – *хлопець*;
- з болгарської – *храм, глава, владика, сотворити тощо.*

Решту лексики становлять більш пізні запозичення, серед яких найбільше з мертвих класичних мов – давньогрецької, латини і старослов'янської.

Певне місце в лексиці української мови посідають *старослов'янські слова*. Старослов'янська мова через релігійну літературу набула поширення в Київській Русі. Вона помітно збагатила давньоруську писемну мову. Проникали старослов'янські слова, а також суфікси і префікси, і в живу мову народу. До старослов'янізмів в українській мові належать, наприклад, такі слова, як *здрастуй, храм, вождь, єдиний, зело, перст, суєта та ін.*

У сучасній українській мові є чимало слів із префіксами і суфіксами старослов'янського походження. За їх допомогою створювалися і створюються

також нові слова. Найбільш поширеними префіксами є **воз-, пре-, пред-, со-**: *возвеличити, воздвигати, возз'єднаний, прегарний, предовгий, пребагатий, предтеча, представник, пред'явлений, соратник* та ін. Найбільш поширеними суфіксами є **-тель, -ств(о), -та(й), -ин(я), -щ(ий)**: *учитель, вихователь, визволитель, багатство, братерство, глашатай, гординя.*

За радянських часів до лексики української мови ввійшло багато русизмів, які часто вводилися без адаптування до вимог граматичної системи.

Останнім часом лексичний склад активно поповнюється запозиченнями з англійської мови. Але загальний розвиток мови відбувається за рахунок внутрішньомовних ресурсів: нові слова творяться на базі вже існуючих.

Варто розрізняти в українській мові іншомовні слова й інтернаціоналізми: перші відкриті щодо проникнення у мову в процесі її контактування з іншими мовами, другі (латинізми й грецизми) вже прижилися в мовах світу і однаковою мірою належать усім їм, пор.: *граматика, планета, театр* (із старогрецької) чи *клас, літера, студент* (з латинської). Вживання іншомовних слів повинно бути доцільним і коректним.

При характеристиці лексики української мови з погляду вживання треба зосередити увагу на тих питаннях, урахування яких сприяє культурі мовлення: розмежування літературної норми й просторіччя *(говорити – балакати),* літературної норми й діалектизмів *(робить – робе, гриб – губа).*

Короткі відомості про пряме і переносне значення слова

1. ***Прямі значення слів*** є первинними, тобто такими, що склалися історично в свідомості носіїв мови. Проте сутність мовного розвитку така, що первісні прямі значення слова можуть набувати додаткових відтінків – значення переноситься на інший (неприродний) предмет: *гострий ніж – гостра суперечка, золотий вибір – золота людина* і т. д.

2. ***Багатозначність*** є загальною властивістю переважної більшості слів, які здатні одночасно вбирати в себе різні значення (лексичну багатозначність слів засвідчують тлумачні словники).

Для запам'ятання диференційних ознак кожного із видів лексичного значення слова – багатозначності, омонімії й синонімії – доцільно змістити їх в одній площині – у площині відношення слова до поняття, яке воно узагальнено називає.

Багатозначність слова, тобто ряд його розгалужених значень, утримується в межах одного поняття. Наприклад: ***земля*** – *ґрунт* (основне значення), ***земля*** – *наділ, моя земля – домівка, Батьківщина;* ***важкий*** – від „вага, тягар" (основне значення), *важкий* (характер), *важкий* (шлях), *важка* (праця) і т. д.

3. Омонімія й синонімія мають інше відображення відношення слова до поняття.

Омоніми – слова, однакові за формами, але різні за значеннями, наприклад: ***бал*** – *вечір,* ***бал*** – *одиниця виміру.*

Синоніми – слова, що подібні чи однакові за значенням, але різні за формами, – мають зворотне зображення, наприклад: *говорити – балакати, казати, гомоніти, верзти* та ін.

Багатозначність і омонімія щільно пов'язані між собою, бо виникнення омонімів у мові часто зумовлюється розпадом багатозначного ряду. Пор.: *вал – земляний, вал – морський, вал* – економічний термін (між двома першими словами ще зберігається спільність поняття „видовжений, піднятий, хребет", третє слово розриває ряд, хоч і зберігає відтінок значення „котити, навалюватися, плинути").

Залежно від *активності вживання* в лексиці сучасної української мови виділяються:

а) слова звичайні, загальновживані, якими повсякчас усі користуються;

б) нові слова (неологізми);

в) застарілі слова (архаїзми).

Практично зорієнтовані завдання

Завдання 1. Відредагувати речення, уникаючи тавтології (плеоназму).

Зерно проса добре зберігається, тому зерно особливе значення має для створення державного резерву продуктів і кормів. Крім того, зерно проса широко застосовують як страхову культуру на випадок пересівів загиблих озимих та ранніх ярих, що особливо важливо в умовах південного степу. У пожнивних посівах просо забезпечує тваринництво зеленими кормами і тим самим зростає

ефективність використання земельних угідь господарств. Можливість пізніх строків сівби проса дає змогу рослинам продуктивно використати літні опади. Зерно проса менше, ніж інші культури, потерпає від хвороб та шкідників, стійке до вилягання. Просо відіграє певну позитивну роль як попередник у сівозміні. Тому недооцінка значення вирощування проса, на нашу думку, помилкова.

Завдання 2. Пояснити значення слів-паронімів:

Задача – завдання, двобічний – двосторонній, викликати – спричиняти, гривня – гривна, уява – уявлення, факт – фактаж – фактор, особистий – особовий, кампанія – компанія, тактовний – тактичний, позичати – запозичати, ділянка – дільниця.

Завдання 3. Пояснити відмінність у значенні поданих слів.

Протяг – на протязі

Вірно – правильно

Вмикати – включати

Виглядати – мати вигляд

Військовий – воєнний

Другий – інший

Адресат – адресант

Строк – термін

Зараз – нині – тепер

Завдання 4. Замінити подані речення одним – двома словами, скориставшись з довідки.

1. Розділ загальної економічної теорії, що вивчає процеси, пов’язані зі станом та діяльністю окремих господарських суб’єктів.
2. Економічна теорія, що вивчає економіку як цілісну систему.
3. Природні багатства або напівфабрикати, на які спрямована праця людини.

4. Поступальний, взаємопов'язаний та взаємообумовлений розвиток науки і техніки, галузь людської діяльності, спрямована на пізнання та перетворення навколишнього світу в інтересах розвитку матеріального виробництва.
5. Кооперація, заснована на поділі праці, однак ще за відсутності машин.
6. Докорінне якісне перетворення продуктивних сил на основі пізнання фундаментальних законів природи і оволодіння ними, перетворення науки на безпосередню продуктивну силу.
7. Сукупність науково-технічних та економічних знань, виробничого та господарського досвіду, необхідних для організації виробництва й реалізації товарів.

Довідка. Мануфактура, мікроекономіка, „ноу-хау", предмети праці, науково-технічний прогрес, макроекономіка, науково-технічна революція.

Завдання 5. До поданих слів іншомовного походження дібрати українські відповідники. Ввести кілька з них (на вибір) у речення.

Абсолютний, автентичний, аномалія, гарантія, генератор, департамент, дефіцит, диференціація, діагностика, домінуючий, екстремальний, імпульс, інвестиція, колапс, компактний, компенсація, конвектор, конденсатор, консенсус, моніторинг, перманентний, прерогатива, пріоритет, реєстрація, резистентність, рентабельний, симптом, табу, трансформатор, фундатор.

Завдання 6. Розкрити дужки, обрати потрібний варіант слововживання. Відповідь аргументувати.

Іноземні інвестиції в агропромисловий комплекс (АПК) України в умовах обмеженості внутрішніх ресурсів є *(самим привабливим, найбільш привабливим)* джерелом матеріально-технічного та фінансового забезпечення. Однак їх *(об'єм, обсяг*) та рівень ефективності *(є, залишаються*) вкрай *(низькими, недостатніми)* через наявність *(цілого ряду, цілої низки)* чинників: нестабільність політичної

ситуації і законодавчої бази, низька інвестиційна привабливість українського агропромислового комплексу для іноземних інвесторів та ін. Зрозуміло, що кожна країна-інвестор *(насамперед, у першу чергу)* (піклується, дбає) про свої інтереси, і кожна іноземна допомога – це, в певному розумінні, засіб послаблення партнера, який її одержує. Проте аналіз світового досвіду показує, що й країни, які одержують іноземну допомогу, можуть мати вагомі ефективні результати від неї за наявності відповідного механізму використання. Саме тому дослідження можливостей подальшого залучення іноземних інвестицій в агропромисловий комплекс України та їх ефективного використання, а також розробка відповідного механізму реалізації цих можливостей є невідкладними *(задачами, завданнями*), які *(потребують, вимагають)* негайного *(розв'язання, вирішення)*. Таким чином, питання *(низьких, повільних)* темпів зростання *(об'ємів, обсягів*) іноземного інвестування та недостатнього рівня його віддачі в АПК в умовах *(зростаючого, щораз більшого)* дефіциту ресурсів і *(зменшення, зниження)* джерел його покриття надалі є актуальним.

Завдання 7. Обрати правильний варіант слововживання. Перевірити себе за словником. Зі словами (на вибір) скласти п'ять речень.

На протязі конференції – протягом конференції, довга командировка – тривале відрядження, підписка на газети і журнали йде – підписка на газети і журнали триває, по зведенню вчених рад – за інформацією (відомостями) вчених рад, самий популярний інститут – найбільш популярний інститут, керманич колективу – керуючий колективу, співпадіння обставин – збіг обставин, поощряти робітників – заохочувати працівників, готель із побутовими зручностями – готель із побутовими вигодами, виговор працівникові – догана працівникові, комфортна мебель – комфортабельні меблі, двобічні переговори – двосторонні перемовини, напрям підготовки аспіранта – напрямок підготовки аспіранта.

Завдання 8. Замінити подані слова відповідними словами української мови.

Адекватний, альтернативний, аналіз, афіша, дискусія, дистанція, ілюзорний, конкурс, мемуари, реалізувати, рекомендувати, примітивний, протестувати, фінішувати.

Завдання 9. Пояснити семантичні відмінності між словами-паронімами:

Вклад – внесок, природньо – природно, аграрний – агрономічний, гірський – гористий, ділянка – дільниця, запитання – питання, механізований – механічний, напрям – напрямок, особистий – особовий, показник – покажчик, суворий – суровий.

Тема 5. Українська термінологія в професійному спілкуванні *(2 год.)*

План

1. Термінологія як система. Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія.
2. Термін і його ознаки.
3. Способи творення термінів.
4. Нормування, кодифікація і стандартизація термінів.

Література

Основна:

Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови / Н.В. Ботвина. – К. : Артек, 1998.

Мацюк З. Українська мова професійного спрямування / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2007.

Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник з алгоритмічними приписами. – 2-ге вид. перероб. та доп. / Г.С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 392 с.

Селігей П.О. Науковець і його мова / П.О. Селігей // Українська мова. – 2012. – № 4. – С. 18–28.

Семеног О.М. Культура наукової української мови : навчальний посібник / О.М. Семеног. – К. : Академія, 2010. – 213 с.

Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум / Т.В. Симоненко, Г.В. Чорновол, Н.П. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2009.

Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010.

Ярема С. На теми української наукової мови / С. Ярема. – Львів, 2002. – 44 с.

Додаткова:

Гінзбург М.Д. Десять відомих правил українського ділового та наукового стилю, зведені в систему / М.Д. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. – № 2.

Жайворонок В.В. та ін. Українська мова в професійній діяльності / В.В. Жайворонок та ін. – К. : Вища школа, 2006.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А.П. Коваль А.П.. – К., 1970.

Михайлова О.Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості / О.Т. Михайлова, А.А. Сидоренко, В.Т. Сухонар. – Харків, 2000.

Семеног О. Культура наукової української мови / О. Семеног [За ред. Л. Мацько]. – Суми, 2008.

1. Термінологія як система. Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія

Термінологія вживається в кількох значеннях:

- *сукупність термінів, що обслуговують певну галузь знань (педагогічну, юридичну, психологічну тощо);*
- *вчення про утворення, структуру і функціонування термінів;*
- *вчення про утворення, структуру і функціонування термінів*

певної сфери знань та про їхні еквіваленти в інших мовах.

Наука, що вивчає українську термінологію, називається *термінознавством*.

Галузеві термінології (тобто сукупності термінів конкретних галузей) називають *терміносистемами,* або термінологічними системами.

Системність термінології зумовлена двома типами зв'язків, які надають множинам термінів системного характеру:

1) логічними зв'язками (якщо між поняттями певної науки існують системні логічні зв'язки – а вони є в кожній науці, – то терміни, які називають ці поняття, мають теж бути системно пов'язаними);

2) мовними зв'язками (хоча терміни позначають наукові поняття, вони залишаються одиницями природної людської мови, а відповідно їм властиві ті зв'язки, які характерні для загальновживаних слів – синонімічні, антонімічні, словотвірні, полісемічні, граматичні, родо-видові і т.д.).

Отже, термінологія – це не хаотична множина слів, а організована на логічному й мовному рівні система спеціальних назв (*Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням: [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К.: Алерта, 2010. – С. 513-514*).

Залежно від ступеня спеціалізації значення терміни можна поділити на три основні групи:

- ***загальнонаукові терміни,*** тобто терміни, які вживають

практично в усіх термінологіях, наприклад*: система, тенденція, закон, концепція, теорія, аналіз, синтез* тощо. Такі терміни в межах певної термінології можуть конкретизувати своє значення: наприклад, *корінь* – у біології, *корінь асимілювальний*, у математиці *корінь добувний*, у мовознавстві *корінь слова*, у суспільних науках *корінь зла* тощо; *корозія* – у біології *корозія аеробна*, у геології *корозія ґрунтова*, у хімії *корозія киснева* тощо;

- ***міжгалузеві терміни*** – це терміни, які використовують у кількох

споріднених або віддалених галузях. Так, економічна наука має термінологію, спільну з іншими соціальними, природничими науками, наприклад; *екологічні витрати, технополіс, приватна власність;*

- ***вузькоспеціальні терміни*** – це терміни, характерні лише для певної галузі, наприклад: *субстантивація, підмет, синтаксис (лінгвістичні); катет, гіпотенуза, косинус (математичні) тощо*.

Безперечно, професійне спілкування неможливе без використання термінів. Проте в мовленні фахівці, крім термінів, широко побутують *професіоналізми* та *номенклатурні назви*.

Професіоналізми – це слова або вислови, притаманні мові людей певної професійної групи. Відмінність між термінами і професіоналізмами полягає в тому, що терміни – це офіційні наукові назви-поняття, а професіоналізми виникають як розмовні, неофіційні синоніми-еквіваленти до слів-термінів (*дирик – директор, пара – дві академічні години*). Професіоналізми на відміну від термінів, як правило, емоційно забарвлені, є переосмисленими словами загального вжитку. Вони можуть бути не зрозумілі людям, які не належать до певної професії.

Професіоналізми – можуть використовуватися в неофіційному професійному спілкуванні, проте вони є ненормативними в документах, в офіційному мовленні.

Номенклатура – сукупність назв конкретних об’єктів певної галузі науки, техніки, мистецтва тощо. Їх потрібно відрізняти від термінів, що позначають абстраговані наукові поняття.

Номенклатуру становлять іменники та словосполучення, які передають як систему назв об’єктів певної науки, так і сукупність назв одиничних об’єктів (*наприклад, у географічній номенклатурі – Азовське море, річка Дніпро*), видові назви (*у ботанічній лексиці назви дерев: дуб, смерека, ялина*). Існує номенклатура медична, мовознавча, біологічна, хімічна тощо. *Номенклатурою* є серійні назви машин, приладів, верстатів, продукції, що випускається, назви рослин, звірів. Найменування організацій, підприємств і т. ін.

2. Термін і його ознаки

Термін (від лат. terminus – межа, кінець) – це слово або словосполучення, яке позначає питання певної галузі знання чи діяльності людини.

Основними ознаками терміна є:

- *системність (кожний термін входить до певної терміносистеми, у якій має термінологічне значення);*
- *наявність дефініції (кожний науковий термін має дефініцію (значення);*
- *тенденція до однозначності в межах своєї терміносистеми (якщо більшість слів загальновживаної мови багатозначні, то більшість термінів – однозначні, що зумовлено їхнім призначенням);*
- *нейтральність, відсутність емоційно-експресивного забарвлення;*
- *точність семантики (термін повинен якнайповніше передавати сутність поняття, яке він позначає);*
- *висока інформативність.*

Окремі науковці висувають певні вимоги до терміна:

- *відсутність синонімів;*
- *інтернаціональний характер;*
- *стислість;*
- *здатність утворювати похідні.*

Проте все це – вимоги до ідеального терміна, на практиці ж не завжди вдається утворити термін, який відповідав би усім вищеназваним вимогам.

3. Способи творення термінів

Термінологічна номінація – на відміну від мовної – це цілеспрямований творчий процес, зумовлений взаємодією зовнішніх та внутрішніх мовних чинників. Терміни виникають у професійному середовищі внаслідок:

- переосмислення готового терміна термінологізації загальновживаних слів для позначення певного наукового поняття: *коліно, лебідка, кішка, хвіст, чашечка, підошва, волосина* (технічна термінологія);
- перенесення готового терміна з однієї галузі в іншу (ретермінологізація):

фільтрація – у хімії і механіці; *суржик* – у сільському господарстві і лінгвістиці;

- запозичення та калькування: *акція, біржа, адажіо, зонд, реле* та ін.

Причини запозичення термінів різноманітні:

- запозичення терміна разом з новим поняттям: *ратифікація, кадастр, мораторій, денонсація, денотування;*
- паралельне використання власного і запозиченого терміна в різних сферах (наприклад, науковій і навчальній): *анархія – безвладдя, превентивний – запобіжний, катарсис – очищення*;
- пошук досконалого терміна, внаслідок чого паралельно існують запозичені і власні терміни: *лайнер – великий швидкохідний корабель, субмарина – підводний човен*;
- відсутність досконалого власного терміна, який відповідав би вимогам до терміна: *ліквідат – юридична особа-боржник, до якої висунуто фінансові вимоги у зв'язку з її ліквідацією*;
- використання словосполучення для найменування наукових понять (у різних терміносистемах вони становлять 70% від загальної кількості термінів): *частина мови, пересувна телевізійна установка, податок на додану вартість.*

За структурними моделями терміни поділяють на:

- **однокомпонентні терміни**, наприклад: *підмет, стилістика, пара-лінгвістика;*
- **двокомпонентні терміни** – найчастіше це словосполучення іменник + іменник, наприклад: *стиль спілкування, сполучення слів*;

або прикметник + іменник, наприклад: *складений присудок, підрядне речення, науковий стиль;*

- **трикомпонентні конструкції**, до складу яких можуть входити прийменники:

1) прикметник + прикметник + іменник, наприклад: *складне безсполучникове речення, сучасне українське термінознавство;*

2) прикметник + іменник + іменник, наприклад: *активний словник мовця, неозначена форма дієслова;*

3) іменник + прикметник + іменник, наприклад: *речення з відокремленими обставинами, слова іншомовного походження;*

4) іменник + іменник + іменник, наприклад*: категорія виду дієслова, категорія роду іменника;*

- багатокомпонентні аналітичні терміни, що мають чотири і більше компонентів, наприклад: *обов'язковий компонент придієслівної залежності, трикомпонентна семантична єдність з двома обов'язковими компонентами придієслівної залежності об'єктивного значення.*

У термінології представлено всі способи українського словотворення, як-от:

- лексико-семантичний: *суржик (у сільському господарстві й мовознавстві);*
- суфіксальний спосіб: *страхув**ання**, знецін**ення**, підсилюв**ач**, платоспроможн**ість**, теплобарвн**ість**, заломлюв**ач**, індексац**ія**, девальвац**ія;***
- префіксальний спосіб: ***анти**демократичний, **ре**трансляція, **ди**сбаланс, **де**зінфекція;*
- префіксально-суфіксальний спосіб: ***без**строк**ов**ий, **під**важ**ок**, **без**валют**н**ий;*
- осново- і словоскладання: *супермаркет, госпрозрахунок, держава-монополія, лікар-кардіолог.*

Термінологія твориться здебільшого суфіксами, префіксами та суфіксально-префіксальним способом.

Як символічні засоби творення науково-технічних термінів уживають цифри, графічні символи математичної, фізичної, хімічної та іншої термінології.

Символи активно вживають як компоненти складних спеціальних найменувань, утворюючи комбіновані символи-слова: *V-подібні з'єднання, х-подібні з'єднання* (термінологія зварювання металів), *V-подібний манометр* (ЗКФ). Як символічні компоненти використовують букви англійського алфавіту: *IBM-сумісний, DVD-плеєр, web-сторінка* (інформатика); *pH-метр, p-орбіталь, p-електрон* (хімія) тощо. Це пояснюється бажанням авторів науково-технічної термінології якомога точніше донести до читача сутність позначуваного поняття.

Щоб полегшити сприймання наукового терміна, автори позначають однотипні поняття символічними позначками.

У науково-технічній термінології нові поняття творять від основ власних імен: фізичні одиниці (*ом, ампер, вольт, герц, рентген, джоуль*), найменування мінералів і силікатів (*астраханіт, байкаліт, глінкіт, ломоносовіт, гетит*); хімічні елементи (*кюрій, курчатовій, ейнштейній, фермій, менделєвій*).

Сучасна науково-технічна термінологія продовжує розвиватися, поповнюватися, вдосконалюватися відповідно до розвитку і вдосконалення науки і техніки. Вона є відкритою системою, здатною розвиватися за сучасними словотвірними законами.

4. Нормування, кодифікація і стандартизація термінів

Термінологія може виконувати свої основні функції – позначати наукові поняття і задовольняти потреби спілкування фахівців тоді, коли вона буде унормована.

Кодифікація термінів – це систематизація термінів у словниках, довідниках, що орієнтують мовців на правильне їхнє використання.

Сьогодні в Україні видається велика кількість словників з різних галузей знань. Це *перекладні, енциклопедично-довідкові, тлумачно-перекладні*.

Серед двомовних термінологічних словників поряд з *російсько-українськими* найчастотнішими є *англо-українські*, *латинсько-українські* тощо. Термінологічні словники можуть бути тримовними, значно рідше – чотири-, семимовними.

Енциклопедично-довідкові словники подають пояснення наукових понять, а не просто фіксують терміни. Наприклад: *Лексикологія – розділ мовознавства, що вивчає слово як основну одиницю мови і словниковий склад мови – лексику* [Українська мова. Енциклопедія. – К.: «Укр. енцикл.», 2000].

Тлумачно-перекладні словники – це праці змішаного типу, які перекладають термін іноземною мовою (або кількома мовами) і подають його тлумачення. Цікавою лексикографічною працею, яку можна вважати певним символом нашого часу (вибух інтересу до економічної науки) є «Тлумачно-термінологічний

словник з ринкової економіки» (Харків, 1994), де, крім тлумачення, подано відповідники до українського терміна російською, англійською, німецькою, французькою, іспанською мовами.

Стандартизація термінології – це вироблення термінів-еталонів, термінів-зразків, унормування термінології в межах однієї країни (якщо це національний стандарт) або в межах групи країн (якщо це міжнародний стандарт). Стандартизована термінологія є обов'язковою для вживання в офіційних наукових, ділових, виробничих текстах.

Для стандартизації термінів у багатьох країнах світу створено відповідні інституції: у США – Американська асоціація стандартів, у Німеччині – Німецький нормалізаційний комітет, у Франції – Французька асоціація нормалізації тощо. Поряд із загальнонаціональними асоціаціями діють також фірмові стандартизаційні групи та спеціалізовані науково-технічні товариства окремих галузей наук і виробництва.

Національні термінологічні комітети в Європі та Америці – переважно поза державні структури. Терміни стають нормативними після ухвал термінологічних нарад і конференцій.

У Держстандарті України розроблено Концепцію державних систем стандартизації, метрології та сертифікації, яку схвалив уряд. У липні 1992 року спільним наказом Міносвіти та Держстандарту України створено Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології.

На сьогодні в Україні розроблено понад 600 державних стандартів. Через кожні п'ять років їх переглядають і уточнюють.

Термінологічний стандарт укладають за таким алгоритмом:

1) систематизація понять певної галузі науки чи техніки; розмежування родових та видових понять;

2) відбирання всіх термінів галузі, узятої для стандартизації (терміни вибирають із словників різних років видання, статей, підручників, періодики, рукописів та ін. джерел);

3) поділ термінів на групи: а) вузькоспеціальні терміни; б) міжгалузеві; в)загальнонаукові (загальнотехнічні); стандартизації мають підлягати лише вузькоспеціальні терміни;

4) вибирання із групи термінів-синонімів нормативного терміна (інші терміни поділяють також, але з позначкою «не рекомендований»);

5) підбирання еквівалентів англійською, німецькою, французькою, російською мовами з відповідних міжнародних стандартів;

6) формування українською мовою визначення (дефініції) поняття.

У готовому вигляді стаття стандарту має приблизно таку будову:

1) назва поняття українською мовою;

2) скорочена мова терміна;

3) не дозволений (не рекомендований) синонім;

4) родове поняття;

5) видове поняття;

6) еквівалент англійською, німецькою, російською, французькою мовами;

7) дефініція (визначення);

8) формула або схема.

Тема 6. Термінологія в професійному спілкуванні *(2 год.)*

План

1. Термінологія як система.
2. Термін і його ознаки.
3. Способи творення термінів.
4. Нормування, кодифікація і стандартизація термінів.

Література

Основна:

Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови / Н.В. Ботвина. – К. : Артек, 1998.

Мацюк З. Українська мова професійного спрямування / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2007.

Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник з алгоритмічними приписами. – 2-ге вид. перероб. та доп. / Г.С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 392 с.

Селігей П.О. Науковець і його мова / П.О. Селігей // Українська мова. – 2012. – № 4. – С. 18–28.

Семеног О.М. Культура наукової української мови : навчальний посібник / О.М. Семеног. – К. : Академія, 2010. – 213 с.

Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум / Т.В. Симоненко, Г.В. Чорновол, Н.П. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2009.

Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010.

Ярема С. На теми української наукової мови / С. Ярема. – Львів, 2002. – 44 с.

Додаткова:

Гінзбург М.Д. Десять відомих правил українського ділового та наукового стилю, зведені в систему / М.Д. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. – № 2.

Жайворонок В.В. та ін. Українська мова в професійній діяльності / В.В. Жайворонок. – К. : Вища школа, 2006.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К., 1970.

Михайлова О.Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості / О.Т. Михайлова, А.А. Сидоренко, В.Т. Сухонар. – Харків, 2000.

Семеног О. Культура наукової української мови / О. Семеног [За ред. Л. Мацько]. – Суми, 2008.

Селігей П. Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт / П. Селігей // Вісник НАН України. – 2007. – № 9.

Запитання для самоперевірки

1. У яких значеннях вживається слово «термінологія»?
1. Що таке термін?
2. Які характерні ознаки термінів?
3. У чому полягає сутність загальнонаукових термінів?

4. Які терміни належать до міжгалузевих?
5. У чому полягає сутність вузькоспеціальних термінів?
6. Які є способи творення термінів у сучасній українській мові?
7. У чому полягає специфіка професіоналізмів?
8. Як поділяють терміни за структурними моделями?
9. За яких умов доцільно використовувати іншомовні терміни?
10. У чому полягає різниця між термінами, професіоналізмами, номенклатурними назвами? Яка їх роль у професійному спілкуванні?
11. Що таке кодифікація і стандартизація термінів?

Практично зорієнтовані завдання

Завдання 1. Згрупуйте слова-терміни за галузями знань. З'ясуйте їхнє значення (якщо треба, звертайтесь до тлумачного словника чи словника іншомовних слів).

Раціоналізація, феномен, герменевтика, імпульс, акрил, магній, кролівництво, горизонт, карта, арбітраж, оренда, вклад, заповіт, платник, система, біржа, меморандум, узагальнення, девальвація, фінансист, дивіденд, дотація, валентність, синкретизм.

Завдання 2. Розкрийте значення термінів.

Літературна мова, термін, норма, лексика, спілкування, кліше, автобіографія, науковий стиль, культура мовлення, суржик.

Завдання 3. Перекладіть термінологічні словосполучення українською мовою. Поясніть правопис слів іншомовного походження.

Взаимоотношения в коллективе, безосновательная претензия, в случае

неуплаты суммы, на основе договора, составлять компетенцию, государственный долг, повестка об исполнении, оценочная стоимость, гражданское правонарушение, текущая политика, удовлетворение спроса, срок представления.

Завдання 4. Запишіть слова у дві колонки: загальнонаукові терміни і вузькоспеціальні терміни.

Гіпотенуза, юридична особа, ретрансляція, сюжет, мінерал, діалектика, базис, каналізація, хірургія, адажіо, октава, реактив, адвокат, речовий доказ, документ, охорона, аналіз, закон, ідея.

Завдання 5. Доберіть відповідники до слів-термінів іншомовного походження.

Альтруїзм, анулювання, генерація, демаскування, екскурс, ідентифікація, індиферентний, катарсис, квітенсенція, превентивний, репродукувати, реляція, сакральний, сегрегація, інновація, альянс, ембарго, адаптер, дисонанс, іпотека.

Завдання 6. Користуючись довідкою, вставте необхідні слова в речення.

1. Система голосних фонем певної мови чи діалекту на певному етапі розвитку – це … .
2. Лінія, по якій для спостерігача небо нібито зливається з поверхнею Землі – це … .
3. Вихідне положення, твердження якоїсь теорії, що приймається без доведень і лежить в основі доведень інших положень цієї теорії – це … .
4. … – це наука про спадковість і мінливість організмів.
5. Появу у слові додаткового звука, букви чи складу називають … .
6. Затоплене морем розширене русло річки – це … .
7. … – це вчення про науковий метод пізнання перетворення світу.

Довідка: горизонт, аксіома, епентеза, методологія, лиман, вокалізм, генетика.

Завдання 7. Користуючись словами для довідки, до поданих слів доберіть синоніми.

Адміністрація, кон'юнктура, акциз, акція, аргумент, бізнесмен, кореспонденція, вексель, конкуренція, інвестиції, аргумент, економія, збиток, ідентичний, компенсація, пріоритет, паритет, екстрений, інцидент.

Довідка: умови, обставини; пай, частка; підприємець; правління; довід, доказ; боргове зобов'язання; непрямий податок; змагання; листування; шкода, втрата, занепад; випадок, непорозуміння; відшкодування; вкладення коштів; терміновий, спішний; заощадження; рівність; однаковий, тотожний; підстава, мотив, доказ.

Завдання 8. Згрупуйте подані терміни за способами творення. Які з них не відповідають вимогам до термінів?

Оподаткування, товарообіг, таємниця вкладу, ринки збуту, депонування, інтелектуальні інвестиції, енергозберігання, Міжнародне товариство міжбанківських фінансових телекомунікацій, банкрутство, споживчий кошик, короткотерміновий кредит, чиста конкуренція, чекодавець, аудиторський висновок, індексація, випар, надприбуток, СЕЗ (спеціальні економічні зони), профіцит, прибуток, зиск, акредитив з платежем на виплат, відлив капіталу, вексельний портфель, відчуження, ринок праці, СЕП (система електронних платежів), пролонгація, продовження терміну чинності угоди, тест-матриця, госпрозрахунок, зняття вершків; економічна ніша; майже гроші.

Пошуково-дослідницькі завдання

Завдання 1. Зі словника термінів Вашого фаху випишіть 10 слів із дублетним наголосом і 10 слів, наголос у яких є смислорозрізнювальним.

Завдання 2. З фахової літератури (монографій, статей, періодики, навчальних видань тощо) доберіть і запишіть текст (5-6 речень). Зразком якого стилю є дібраний текст? Відповідь обґрунтуйте. З тексту випишіть три терміни і схарактеризуйте їх за планом:

1). *Дефініція (що означає термін);*

2). *Ступінь спеціалізації (загальнонауковий, міжгалузевий, вузькоспеціальний);*

3). *Походження (власний, запозичений);*

4). *Спосіб творення (для власне мовних термінів).*

Завдання 3. Доберіть 10-15 термінів-синонімів з Вашого фаху.

Завдання 4. Доберіть 10-15 пар антонімічних термінів з Вашого фаху.

Завдання 5. Доберіть 10-15 професіоналізмів з Вашого фаху.

Тема 7-8. Науковий стиль і його засоби у професійному спілкуванні *(4 год.)*

План

1. Науковий стиль сучасної української мови, його мовні й жанрові особливості.

2. Мовностилістичні особливості та структура наукових робіт (реферат, наукова стаття, курсова, дипломна, магістерська робота, автореферат тощо).

3. Правила оформлення бібліографії.

Література

Основна:

Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови / Н.В. Ботвина. – К. : Артек, 1998.

Мацюк З. Українська мова професійного спрямування / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2007.

Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник з алгоритмічними приписами. – 2-ге вид. перероб. та доп. / Г.С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 392 с.

Селігей П.О. Науковець і його мова / П.О. Селігей // Українська мова. – 2012. – № 4. – С. 18–28.

Семеног О.М. Культура наукової української мови : навчальний посібник / О.М. Семеног. – К. : Академія, 2010. – 213 с.

Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум / Т.В. Симоненко, Г.В. Чорновол, Н.П. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2009.

Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010.

Ярема С. На теми української наукової мови / С. Ярема. – Львів, 2002. – 44 с.

Додаткова:

Гінзбург М.Д. Десять відомих правил українського ділового та наукового стилю, зведені в систему / М.Д. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. – № 2.

Жайворонок В.В. та ін. Українська мова в професійній діяльності / В.В. Жайворонок. – К. : Вища школа, 2006.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К., 1970.

Михайлова О.Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості / О.Т. Михайлова, А.А. Сидоренко, В.Т. Сухонар. – Харків, 2000.

Семеног О. Культура наукової української мови / О. Семеног [За ред. Л. Мацько]. – Суми, 2008.

Науковий стиль сучасної української мови, його мовні й жанрові особливості

Науковий стиль – функціональний різновид літературної мови, що обслуговує сфери науки, техніки та освіти.

Сфера використання: наукова діяльність, науково-технічний прогрес, освіта.

Основне призначення – викладення наслідків досліджень про людину, суспільство, явища природи, обґрунтування гіпотез, доведення істинності теорій, класифікація й систематизація знань, роз'яснення явищ, збудження інтелекту читача для їх осмислення.

***Основні ознаки*:**

- *ясність (понятійність) і предметність тлумачень;*
- *логічність;*
- *узагальненість понять і явищ;*
- *об'єктивність викладу;*
- *точність і лаконічність висловлювань;*
- *аргументація та переконливість тверджень;*
- *пояснення причинно-наслідкових відношень;*
- *докладні висновки.*

Основні мовні засоби:

- *велика кількість термінології;*
- *наявність схем, таблиць, графіків, діаграм, карт тощо;*
- *оперування абстрактними, переважно іншомовними, словами;*
- *використання наукової фразеології, стійких термінологічних словосполучень;*
- *наявність цитат і покликань на першоджерела;*
- *відсутність авторської індивідуальної манери та емоційно-експресивної лексики;*
- *чітка композиційна структура тексту (послідовний поділ на розділи,*

частини, пункти, підпункти, параграфи, абзаци із застосуванням цифрової або літерної нумерації);

- *переважне вживання іменників та відносних прикметників; з-поміж наявних дієслівних форм частіше використовують безособові, узагальнені чи неозначені, як правило, теперішнього часу, що констатують певні явища й факти; значну роль відіграють дієприслівникові та дієприкметникові звороти, які додатково характеризують дії, предмети та явища;*
- *монологічний характер текстів;*
- *переважання різноманітних складних речень, стандартних виразів (кліше).*

Науковий стиль унаслідок різнорідності галузей науки та освіти складається з таких підстилів:

а) ***власне науковий*** (із жанрами текстів: монографія, рецензія, стаття, наукова доповідь, повідомлення, курсова й дипломна роботи, реферат, тези), який, у свою чергу, поділяється на науково-технічні та науково-гуманітарні тексти. Цей підстиль відрізняється від інших:

- насиченістю термінами;
- використанням довгих складних слів, іншомовної лексики;
- досить частим вживанням тематично однорідних слів; синтаксичні мовні засоби власне наукового підстилю;
- часте використання складнопідрядних речень (найчастіше – з підрядними означальними, додатковими, причини або наслідку);
- використання вставних слів, які підсумовують сказане (*отже, таким чином*), пов’язують його з подальшим викладом (*по-перше, по-друге, наприклад, приміром, більше того*), визначають посилання на першоджерело (*на думку…, за твердженням…, на наш погляд…, як зазначає…*);
- переважання розповідних речень; питальні речення вживають у разі постановки проблеми або полеміки;
- прямий порядок слів у реченні (відхилення можливі, а іноді є нормою;

наприклад, у ботанічних термінах *шипшина собача, соняшник однорічний, оман високий* відбивається традиційно усталена в латинській мові постановка означення після означуваного слова – порівняйте *Rosa canina, Helianthus annuus, Inula helenium);*

- часте використання конструкцій з відокремленими зворотами;
- безсполучникові речення вживаються переважно під час переліку й класифікації явищ.

б) ***науково-популярний*** – застосовується для дохідливого, доступного викладу інформації про наслідки складних досліджень для нефахівців, із використанням у неспеціальних часописах і книгах навіть засобів художнього та публіцистичного стилів. Основні завдання та функції мови науково-популярного підстилю полягають у тому, щоб не просто подати нову наукову інформацію, обґрунтувати її істинність (це функція власне наукового підстилю), а *ознайомити з основами наук у формі, яка б сприяла засвоєнню інформації як передумови дальшої пізнавальної діяльності у відповідній галузі* (це функція науково-навчального підстилю), *і передусім привернути увагу нефахівця до актуальних проблем тієї чи іншої науки.*

Привернення уваги читача передбачає, що автор має подати нову наукову інформацію в доступній, зрозумілій, цікавій формі. Цьому мають бути підпорядковані організація викладу, добір мовних засобів (менш строгих і одноманітних, ніж у власне науковому підстилі). Вся увага автора має спрямовуватися на те, щоб подати матеріал зрозуміло, тому виклад будують, зазвичай, від простого до складного, від добре відомого до нового.

Для *науково-популярного підстилю* властиві такі *ознаки:*

- інформація подається вибірково, не в повному обсязі, без аргументації;
- наводяться лише факти, положення, які непідготовлений читач (слухач) сприйматиме як істинні;
- якщо читач уже має певну підготовку, то науковість викладу має переважати над популярністю;
- образність, емоційність тексту (використання епітетів, метафор,

образних перифраз).

Іноді наукові тексти створюють поети, прозаїки, філософи, люди з великою ерудицією, багатим інтелектом, мисленням. З античності бере свої витоки традиція віршованих наукових праць, автори яких, надаючи їм поетичної форми, прагнули передусім, щоб головні наукові положення запам'ятовувалися краще завдяки ритмічному та римованому викладові.

К. Чуковський зазначав, що жодне наукове відкриття не могла б здійснити людина зі збідненим образним мисленням (*Чуковский К.И. От двух до пяти / К.И. Чуковский. – М. : Детгиз, 1955. – С. 185*). При абстрактному мисленні оперують чуттєвими (сенсорними) образами, роль яких у мисленні залежить від об'єкта мислення, його індивідуальних особливостей. Логічне й образне мислення беруть участь у формуванні наукової думки, тобто причини появи образності лежать у самому характері наукового мислення. Специфіка образності у науковому стилі полягає в апелюванні до інтелекту читача, а потім уже – до його фантазії.

Автори науково-популярних текстів, описуючи сутність складних абстрактних явищ, часто апелюють до аналогій (порівнянь), які допомагають читачеві краще зрозуміти, сформувати цілісну картину уявлення про нього. Саме тому в науковій термінології є велика кількість термінів-метафор, утворених на основі зіставлення (порівняння): *черв'ячна передача, гвинтовий зуб, ялинковий лабіринт, гітарний механізм*; *книжка* (частина шлунка парнокопитних), *міст* (ділянка головного мозку) тощо. Зокрема, науковці зазначають, що найчастіше до порівнянь удаються автори підручників з біології.

У ролі популярних тлумачень виступають образні перифрази, наприклад: Будь-якій точці на кресленні можна дати «ім'я»; Ліс – це гігантська «фабрика» чистого, активного, лікувального повітря; Слова – це своєрідні «цеглинки», з яких будується текст. Емоційно забарвлені замінники термінів «ім'я», «фабрика», «цеглинки» – подано в лапках – цим підкреслюється їхня незвичність, метафоричність. Широко представлені й такі елементи художнього мовлення, як епітети.

в) ***науково-навчальний*** – наявний у підручниках, лекціях, бесідах для доступного, логічного й образного викладу й не виключає використання елементів емоційності. Від власне наукового підстилю він відрізняється дещо меншою суворістю викладу, меншою докладністю в посиланні на першоджерела, більшою спрощеністю системи доведень, спрямованої на більшу доступність інформації, обсяг якої визначає навчальна програма певного курсу. Звичайно, важливу роль відіграє те, кому саме адресовано наукову інформацію – студентові, абітурієнтові, слухачеві курсів, аспірантові тощо. Навчальні підручники для школи, особливо для учнів молодших класів, написано більш популярно, тому цю літературу умовно можна зарахувати до науково-популярної. Важливу роль відіграють і позамовні засоби викладу – ілюстрації (карти, плани, схеми, малюнки, діаграми).

Мовностилістичні особливості та структура наукових робіт (реферат, тези, наукова стаття, курсова, дипломна, магістерська робота, монографія)

Завершальним етапом будь-якого дослідження є написання наукової роботи: *реферату, статті, курсової, дипломної, магістерської роботи, кандидатської, докторської дисертації, монографії* тощо. У ній не тільки відображають результати дослідження, а й виявляють уміння працювати з літературою, застосовувати знання на практиці, творчо осмислювати процеси, які відбуваються в житті суспільства, науці, природі тощо.

Під час написання ***реферату*** потрібно дотримуватись певних вимог:

- щоб написати реферат, потрібно вивчити та проаналізувати теоретичні джерела для висвітлення стану, вибору та аргументації досліджуваних питань;
- обсяг реферату має охоплювати не менше 10 сторінок, без списку використаних джерел та додатків, якщо вони є. Реферат має бути охайно оформлений, грамотно написаний, відповідати нормам літературної мови (написання цитат, дотримання абзаців, орфографічна правильність тощо).

Текст *реферату* складається з таких частин:

1. *Вступ* (передбачає обґрунтування актуальності обраної теми, визначення її практичного значення, формулювання мети реферування матеріалу з обраної

проблеми та конкретних завдань роботи, у вступній частині потрібно також вказати прізвища науковців, які досліджували цю проблему).

2. *Основна частина* (складається з одного чи двох-трьох розділів. Кожний розділ нумерується і має свою назву. У цій частині передбачено вивчення та виклад автором наявних поглядів науковців з обраної теми, самостійний аналіз опрацьованої літератури).

3. *Висновки* (репрезентують підсумки виконаної роботи, у яких формулюються тези відповідно до завдань, визначених у вступі).

У процесі роботи над рефератом студент має продемонструвати вміння оцінно аналізувати використану літературу, зробити обґрунтовані висновки на підставі опрацювання теоретичних положень.

У *вступі* користуються такими зворотами: пропонована стаття (книга, монографія) подає детальний розгляд питань; *тема становить значний інтерес…; вибір теми реферату (дослідження) не випадковий…; на початку статті (дослідження) автор подає обґрунтування актуальності теми (проблеми, питання, ідеї)…, у статті узагальнюється досвід, обґрунтовується принцип…; у книзі описано методику…; у цій праці автор аналізує різні підходи до розв'язання проблеми.*

В *основній частині* подають характеристику важливих положень тексту, тому доречне використання таких мовних кліше: *аналізована книга складається з … частин…; автор подає визначення (порівняльну характеристику, огляд, аналіз)…; автор зупиняється на таких проблемах, як…; дослідник детально з'ясовує історію виникнення (появи, становлення)…; автор детально досліджує причини (умови) виникнення…; особливу увагу автор приділяє коментуванню отриманих результатів…; важливе значення мають відомості, що свідчать про…; автор вважає за потрібне подати додаткову аргументацію…; автор доводить…, заперечує…; у посібнику наведено низку прикладів, що ілюструють…; у статті (дослідженні) узагальнено….*

Мовні кліше завершальної частини такі: *у висновках автор наголошує, що…; викладене дає змогу автору дійти висновку про те, що…; варто наголосити, що….*

Наукова стаття – вид наукової публікації, у якій описано кінцеві або проміжні результати проведеного дослідження, обґрунтовано способи їх отримання, накреслено перспективи наступних напрацювань.

Обсяг наукової статті зазвичай становить від 6 до 24 сторінок.

Підготовка наукової статті охоплює такі етапи:

1. *Формування робочої назви статті.*
2. *Визначення меж теми та обсягів наукової інформації, представленої в науковій статті.*
3. *Розроблення орієнтовного плану (змісту) статті: вступу, основної частини, висновків, перспективи дослідження.*
4. *Окреслення у вступі змісту роботи.*
5. *Визначення методів дослідження, джерельної бази, підготовка основних тез відповідей на завдання.*
6. *Тлумачення використаних у статті термінів.*
7. *Обґрунтування в основній частині отриманих результатів. Текст має опиратися на принцип «від відомого до невідомого», «від простого до складного».*
8. *Перевірка узгодженості між заголовком, метою, завданнями і висновками.*
9. *Міркування над перспективами наступних розвідок у цьому питанні.*
10. *Проведення самоконтролю виконаної роботи на змістовому, логічному, мовностилістичному рівнях.*
11. *Оформлення списку використаних джерел за чинними стандартами.*

Для розгляду історії та сучасного стану розроблення питання в науковій літературі дослідники культури наукової мови пропонують використовувати такі

мовні звороти: *Прийнято вважати, що…; Загальновідомо, що…; Наявні підходи щодо цього питання можна класифікувати так…; Цих поглядів дотримується (дотримуються)…*

Виклад сутності дослідження в статті містить такі мовні кліше: *Є підстави вважати…; Перевіримо запропоноване припущення…; Матеріали обстеження дають змогу згрупувати (узагальнити, уточнити, конкретизувати)….*

До лексико-граматичних засобів упевненості належать такі мовні звороти: *безумовно, що…; є очевидним, що…; немає сумнівів щодо (чого?)…; ці факти переконують у (чому?)…; результати дослідження підтверджують справедливість (чого?)…*

Критичні зауваження в статті допомагають виразити такі мовні кліше: *не можна погодитися; навряд чи можна погодитися; є розбіжності в поглядах на…; автор припускається неточностей….*

Готуючи висновки, перевіряють узгодженість між назвою, метою, завданням вступу. Водночас стежать, щоб висновки не повторювали вступу.

Курсова робота – невелика за обсягом дослідницька робота із значною реферативною частиною.

Дипломна робота – кваліфікаційна науково-дослідницька робота студента, яка готується з метою публічного захисту й отримання освітньо-кваліфікаційного ступеня *«бакалавр»* чи *«спеціаліст»*. Виконання дипломної роботи та її захист перед держаною екзаменаційною комісією є перевіркою підготовки фахівця до самостійної діяльності з обраної спеціальності, його здатності самостійно аналізувати стан проблеми у певній галузі науки, розробляти необхідні пропозиції.

Наукова робота (курсова чи дипломна) має відповідати таким вимогам:

- *бути актуальною, мати новизну, виконуватись на рівні сучасних досягнень науки і техніки;*
- *бути спрямованою на вирішення практичних завдань майбутньої діяльності;*
- *стимулювати в студентів творчий пошук нових пріоритетних наукових*

рішень;

- *містити огляд наукових і методичних праць, пов'язаних з темою дослідження;*
- *виконуватися в руслі наукових досліджень керівника, кафедри та інших наукових підрозділів закладу;*
- *узагальнювати і розвивати науково-дослідницькі вміння студента;*
- *свідчити про коректне ставлення студента до використання результатів аналізу та опублікованих матеріалів інших авторів, тобто містити посилання на використані джерела із вказівкою прізвища й ініціалів автора, назви праці, видавництва, місця і року видання, сторінки.*

Дипломні роботи без посилань на джерела використаного матеріалу до захисту не допускаються.

До змістової частини наукової роботи ставляться такі вимоги:

- *чітка характеристика предмета, об'єкта, мети, завдань, методів дослідження, логічна побудова викладеного матеріалу, опис і аналіз проведених автором експериментів;*
- *аналіз монографічних джерел і періодичної літератури з теми дослідження;*
- *вивчення і характеристика історії досліджуваної проблеми чи окремих питань, практичного стану, а також передового досвіду;*
- *повнота розкриття теми дослідження;*
- *узагальнення результатів, обґрунтування висновків і практичних рекомендацій.*

Обсяг дипломної роботи становить 50-100 сторінок комп'ютерного набору. Її структура передбачає наявність титульного аркуша, змісту, вступу, теоретичної частини і практичної, висновків, списку використаних джерел. Текст має бути поділений на окремі розділи і підрозділи.

Магістерська робота – це кваліфікаційна науково-дослідницька робота випускника, яка готується з метою публічного захисту і отримання освітньо-кваліфікаційного ступеня «магістр». Її автор покликаний продемонструвати

рівень своєї наукової кваліфікації, уміння самостійно вести науковий пошук і вирішувати конкретні наукові завдання.

Магістерська робота має узагальнювальний характер, оскільки є своєрідним підсумком підготовки магістра. Водночас це самостійне оригінальне наукове дослідження студента, результати якого мають теоретичне і практичне значення. У процесі написання магістерської роботи студент упорядковує на власний розсуд накопичені наукові факти та доводить їх наукову цінність або практичну значущість.

Форма викладу матеріалу характеризується певним ступенем абстрагування, активним застосуванням математичного апарату, засобів логічного мислення, комп'ютерних методик та математичної статистики.

Усі судження і наведені в роботі відомості мають бути аргументованими і точними. Орієнтуючись на читачів з високою професійною підготовкою, автор залучає в свій текст увесь знаковий апарат (таблиці, формули, символи, діаграми, схеми, графіки тощо), тобто все те, що становить мову науки. Структура магістерської роботи аналогічна дипломній і включає: *титульний аркуш; зміст; вступ; розділи і підрозділи основної частини; висновки; список використаних джерел; додатки (Мацько Л.І. Культура фахової мови:[навчальний посібник] / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : Видавничий центр «Академія», 2007. – С. 51–53).*

Наукову роботу потрібно оформляти відповідно до державного стандарту України.

Структура наукової роботи передбачає наявність титульної сторінки, змісту, переліку умовних позначень (за потреби), вступу, основної частини, висновків, списку використаних джерел, додатків (за потреби).

Титульну сторінку оформляють відповідно до встановленого зразка, за нею розміщують зміст роботи, перелік умовних позначень. Список літератури подають після висновків роботи і оформляють згідно з вимогами бібліографічного опису творів друку.

Текст основної частини наукової роботи поділяють на розділи, підрозділи, пункти та підпункти. Кожну структурну частину роботи починають з нової сторінки.

Заголовки частин ЗМІСТ, ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, ВСТУП, РОЗДІЛ, ВИСНОВКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ, ДОДАТКИ друкують великими літерами симетрично до тексту. Підкреслення, оформлення різними кольорами, а також перенос заголовків не допускаються.

Підрозділи починають з абзацного відступу. Заголовки підрозділів друкують у тому самому порядку після індексу маленькими літерами (крім першої великої). Крапку в кінці заголовка не ставлять. Заголовки пунктів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу в підбір до тексту. Відстань між назвою розділу і текстом, а також між назвами розділу і підрозділу (параграфа, пункту) дорівнює 3-4 інтервалам, тобто є більшою, ніж у тексті. Всередині заголовка текстовий інтервал зберігають.

Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів, рисунків, таблиць, формул подають арабськими цифрами без знака №..

Сторінки рахують з титульної, але на ній цифру не вказують. Починаючи з другої сторінки, цифру проставляють або у правому верхньому куті аркуша, або посередині верхнього поля без крапки і будь-яких інших графічних позначок. Наскрізну нумерацію зберігають до останньої сторінки роботи.

Номер розділу вказують після слова «РОЗДІЛ» без крапки.

Наукова робота має містити посилання на джерела, матеріали або окремі дані, ідеї і висновки, на підставі яких розробляють проблеми, задачі, питання, що досліджують у роботі. Наявність посилань свідчить про наукову обізнаність автора, обґрунтованість положень дослідження.

Загальні вимоги до цитування:

- *цитати беруть у лапки, а інші розділові знаки ставлять як при прямій мові;*
- *слова цитати наводять у тій граматичній формі, в якій вони подані в джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання;*

- *цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора;*
- *скорочення цитати допускається без перекручення авторського тексту. На місці пропуску (на початку, всередині, в кінці) ставлять три крапки. Якщо перед пропущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;*
- *кожну цитату обов'язково супроводжують посилання на джерело;*
- *непряме цитування (переказ, виклад думок інших авторів своїми словами) має бути точним у передаванні думок автора;*
- *якщо при цитуванні були виділені деякі слова, то в дужках подається спеціальне застереження, яке пояснює виділенням, наприклад «виділено мною».* Після цих слів ставиться крапка, потім – тире і вказуються ініціали автора наукової роботи: *(курсив наш. – К.Т.), (підкреслено нами. – К.Т.), (розрядка наша. – К.Т.), (Мацько Л.І. Культура фахової української мови: [навчальний посібник] / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : Видавничий центр «Академія», 2007. – С. 67–69).*

Правила оформлення бібліографії

Список використаних джерел містить їх бібліографічні описи, які складають безпосередньо за друкованим твором або виписують із каталогів.

Список використаної літератури оформляють за таким зразком:

Характеристика джерела	**Приклад оформлення**
Монографії (один, два, три автори)	Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності / С.Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с. Омельчук С.Я. Усі уроки української мови в 6 класі / С.Я. Омельчук, А.І. Ляшкевич, М.В. Чаловська [Упорядн. С.А. Омельчук]. – Х. : Основа, 2006. – 432 с.
Чотири автори	Українська мова. Практикум / [О.М. Пазяк, О.А. Сербенська, М.І. Фурдуй, Л.Ю. Шевченко]. – К. : Либідь, 1990. – 224 с.
П'ять та більше авторів	Учіться висловлюватися / [П.І. Білоусенко, Ю.О. Арешенков, Г.М. Віняр та ін.] – К. : Либідь. 1990. – 126 с.
Багатотомні видання	Лепкий Б.С. Твори: В 2-х т. – К. : Дніпро, 1991. – Т.2 : Повість. Спогади. Виступи / Упорядник та автор приміт. М.М. Ільницький. – 719 с.
Перекладні видання	Томан І. Мистецтво говорити : Пер. з чеськ. – 2-е вид./ І. Томан. – К. : Політвидав України, 1989. – 293 с.
Збірки наукових праць	Структура та семантика мовних одиниць у функціональному аспекті:

	Зб.наук. праць. –Чернівці : Вид-во Чернівецького ун-ту, 1996. – 156 с.
Словники	Словник символів / [За заг. ред. О.І. Потапенко, М.Д. Дмитренка]. – К. : Народознавство, 1997. – 156 с.
Складові частини збірника	Пустовіт Л.О. Питання мовної норми в сучасній художній прозі / Л.О. Пустовіт // Жанри стилів в історії української літературної мови. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 253–264.
Складові частини журналу	Масенко Л. Химерна проза як традиційна мовностильова течія української літератури / Л. Масенко // Мовознавство. – 1991. – № 1. – С. 26–33.
Складові частини газети	Кирилюк В. «До тебе, Україно…»: про Стуса / В. Кирилюк // Літ. Україна. – 1990. – 19 квітня. – С. 5.
Складові частини енциклопедії	Костенко Н.В. Віршування / Н.В. Костенко // Українська Літературна Енциклопедія: В 5 т. / [Редкол. : І.О. Дзеверін (відпов. ред.) та ін.] – К. : Голов. ред. УРЕ ім. М.П. Бажана, 1988. – Т.І. – С. 333–334.
Тези доповідей	Горпинич В.О. Монографія і семантика / В.О. Горпинич // Матеріали 5-ї Міжнародної наукової конференції «Семантика мови і тексту». Частина 1. – Івано-Франківськ. – 1999. – С. 45–46.
Дисертації	Тонь О.П. Полісемія відносних прикметників (на матеріалі сучасної української прози 50-80-х років XX століття) / О.П. Тонь : дис. … канд. філолог. наук : 10.02.02. – Тернопіль, 1998. – 234 с.

Тема 9. Мовні засоби наукового стилю *(2 год.)*

План

1. Текст як форма існування наукових знань.
2. Композиція наукової роботи.
3. Вимоги до мови наукової літератури.

Література
Основна:

Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови / Н.В. Ботвина. – К. : Артек, 1998.

Мацюк З. Українська мова професійного спрямування / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2007.

Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник з алгоритмічними приписами. – 2-ге вид. перероб. та доп. / Г.С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 392 с.

Селігей П.О. Науковець і його мова / П.О. Селігей // Українська мова. – 2012. – № 4. – С. 18–28.

Семеног О.М. Культура наукової української мови : навчальний посібник / О.М. Семеног. – К. : Академія, 2010. – 213 с.

Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум / Т.В. Симоненко, Г.В. Чорновол, Н.П. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2009.

Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010.

Ярема С. На теми української наукової мови / С. Ярема. – Львів, 2002. – 44 с.

Додаткова:

Гінзбург М.Д. Десять відомих правил українського ділового та наукового стилю, зведені в систему / М.Д. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. – № 2.

Жайворонок В.В. та ін. Українська мова в професійній діяльності / В.В. Жайворонок. – К. : Вища школа, 2006.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К., 1970.

Михайлова О.Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості / О.Т. Михайлова, А.А. Сидоренко, В.Т. Сухонар. – Харків, 2000.

Семеног О. Культура наукової української мови / О. Семеног [За ред. Л. Мацько]. – Суми, 2008.

Селігей П. Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт / П. Селігей // Вісник НАН України. – 2007. – № 9.

Запитання для самоперевірки

1. Які характерні ознаки наукового стилю?
2. Які основні жанри наукового стилю існують?
3. У чому полягають мовні особливості наукового стилю?
4. Які загальні вимоги висувають до мови наукової роботи?
5. Які є мовні засоби реалізації точності, чіткості, лаконічності і переконливості наукового викладу?
6. Що ви знаєте про традиції наукового викладу в українській мові?
7. Які головні правили вживання слів та словоформ у науковому тексті ?
8. У якій послідовності викладають матеріал у науковій праці?

9. Які загальні правила покликання на використані джерела при оформленні тексті бібліографії?

Практично зорієнтовані завдання

Завдання 1. Доведіть, що поданий текст належить до наукового стилю. Проаналізуйте мовні засоби поданого тексту.

Семантико-синтаксичну функцію як одну з двох граматичних функцій, на основі яких сполучники української мови виділено в окремий тип слів-морфем [4, с. 329], вони виявляють неоднаково, що засвідчує їхню граматичну неоднорідність. Суть цієї функції полягає в можливості сполучників передавати семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами переважно в складному реченні.

Прийнято вважати, що кожен тип семантико-синтаксичного відношення, яким поєднана підрядна детермінанта частина з головною в складнопідрядному реченні, виражає відповідна семантична група підрядних сполучників. Установлено також, що за ступенем закріплення за певним типом семантико-синтаксичного відношення ці семантичні групи неоднакові і загалом слабко спеціалізовані, бо крім первинної, власної семантико-синтаксичної функції, за якою підрядні сполучники зараховують до відповідної семантичної групи, вони можуть бути транспоновані в інші семантико-синтаксичні сфери, що є для них вторинними, невласними. Домінанту підрядних сполучників становлять полі функціональні семантичні групи, тобто ті групи, усі сполучники (розрідження моє – К.Г.) яких виконують свою первинну, власну семантико-синтаксичну функцію у ширше чи вужче воло вторинних, транспозиційних семантико-синтаксичних функцій [6, с. 75–77]. Підрядні сполучники (сполучні слова), що приєднують підрядну прислівну частину до опорного (предикатного чи субстантивного) компонента головної частини, самостійно не виражають семантико-синтаксичного відношення, а лише вказують на нього. У складнопідрядних реченнях з підрядною з’ясувально-об’єктивною та порівняльно-об’єктивною частинами виконання сполучниками цієї функції

унеможливила об’єктивна валентність опорного предикатного слова в головній частині, бо саме вона визначила об’єктне семантико-синтаксичне відношення між підрядною частиною і опорним підрядним компонентом, спричинила семантичну нівеляцію таких сполучників [2, с. 320; 8, с. 16–17]. За можливістю самостійно виконувати семантико-синтаксичну функцію підрядні сполучники поділено на семантичні та асемантичні [2, с. 319; с. 16–25].

Сурядні сполучники уподібнюються до підрядних тим, що одні з них самостійно виражають певне семантико-синтаксичне відношення, а інші – лише вказують на нього, на основі чого їх так само поділено на семантичні та асемантичні [2, с. 301–302; 7, с. 1–12]. Проте вони мають і свою функціонально-граматичну специфіку. Саме це спонукало обрати їх об’єктом дослідження з погляду послідовності реалізації всіма семантичними групами сурядних сполучників власної, а також невласних семантико-синтаксичних функцій. **Мета пропонованої студії** – установити особливості функціональної спеціалізації сурядних сполучників в українській мові. Її наукова новизна полягає в тому, що вона є першою в українській граматиці спробою розмежувати сурядні сполучники за ступенями їхньої функціональної спеціалізації, визначити межі транспозиції різних семантичних груп сполучників у невласні семантико-синтаксичні сфери.

(Катерина Городенська. Сполучникова реалізація семантико-синтаксичних відношень у складносурядних реченнях / К. Городенська // Наукові записки. Серія: Філологія. Збірник наукових праць /Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2009. – Вип. 11. – С. 8).

Завдання 2. Прочитайте текст. Доведіть, що він науково-навчального підстилю. Поясніть особливості добору та використання мовних засобів.

Будь-яке наукове дослідження спирається на роботу з літературними

джерелами, що вимагає володіння методами фіксації і збереження наукової інформації. При цьому в практиці роботи над текстами застосовуються кілька подібних методів.

Найбільш простим методом видається анотування тексту, яке являє собою фіксацію назви тексту і його авторів на бібліографічних картках і складання анотацій. Під анотацією розуміють найбільш загальний і короткий виклад основного змісту роботи. Звичайно обсяг анотації не перевищує однієї сторінки. В анотації виділяють найбільш великі розділи роботи із зазначенням суті змісту.

Більш інформативним є складання тез, кожна з яких являє собою кілька рядків тексту, що відображають зміст, від сторінки до розділів тексту. Звичайно тези викладаються мовою автора. Головне їх призначення – створити модель змісту тексту, яку можна було б осмислювати далі.

Широко використовується в практиці роботи з текстами конспектування, яке акцентує увагу на короткому, але точному відображенні тексту. При цьому обов'язково докладно фіксуються найбільш суттєві думки автора із зазначенням сторінок у тексті-оригіналі. Конспект слугує для збереження основного змісту роботи. У ньому представлені тільки думки авторів роботи, що конспектується, а не тих, хто пише конспект. Останнім часом широкого розвитку набуває складання великих інформаційних баз, що включають конспекти звичайної кількості джерел. Така інформаційна база утворить електронну бібліотеку.

(Ю.П. Сурмін. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: [навч.-метод. посіб. / Ю.П. Сурмін. – К. : НАДУ, 2008. – С. 7–8).

Завдання 3. З поданими словами утворіть словосполучення, які в сучасному науковому мовленні набули стандартної форми.

Розповсюджувати, створити, брати, запобігати, набирати, нехтувати, опанувати, скористатися, закрити, поширювати.

Завдання 4. Замініть ненормативні слова і словосполучення, які трапляються в наукових текстах, нормативними.

У відповідності до, у залежності від, в деякій мірі, мова йдеться, не дивлячись на, оточуюче середовище, у крайньому разі, на протязі року, між тим, для наглядності, приймати до уваги, рішити проблему, важлива задача, направляти, по крайній мірі, приміняти, в кінці кінців, доволі часто, зустрічаються слова, в першу чергу, разом з тим, той же, перш ніж, повинні стати, в зв'язку з цим, мова відноситься.

Завдання 5. Доберіть до слів іншомовного походження українські відповідники.

Гетерогенний, демілітаризація, дескриптивний, детермінувати, компаративний, еквівалент, конденсувати, рафінований, секундарний, ліміт, симптом, пролонгація, прерогатива, превалювати, акумулювати, адекватний, індиферентний, радикальний, превентивний, ідентичний.

Пошуково-дослідницькі завдання

Завдання 1. *Ознайомтесь з таблицею «Мовні засоби організації наукового тексту» (у книзі Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: [Навчальний посібник] / Г.С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – С. 263–266). Випишіть лексичні засоби організації наукової інформації, які стануть у пригоді при написанні курсової (дипломної, магістерської) роботи.*

Завдання 2. Доберіть приклади сталих словосполучень (не менше 15), які трапляються у мові Вашої майбутньої професії.

Завдання 3. Доберіть зразок тексту науково-популярного підстилю проаналізуйте особливості добору та використання мовних засобів у ньому.

Творчі завдання

Завдання 1. Доповніть запропонований перелік мовленнєвих стандартів-кліше для написання наукового повідомлення 20 лексичними одиницями. З п'ятьма з них складіть речення.

На думку (кого?)…, загальновідомо, що…, важливо систематизувати…, як підсумок, зазначимо, що…

Завдання 2. Складіть наукове повідомлення (міні-текст обсягом 1-2 друковані аркуші, науково-навчальний підстиль мовлення) на одну із запропонованих тем:

- Засоби милозвучності в українській мові.
- Синонімічне багатство української мови.
- Причини порушення логічності мовлення.
- Фразеологізми в професійному мовленні.
- Прийменник ***по*** в діловому спілкуванні.

Тема 10-11. Мовностилістичні особливості та структура наукових робіт *(4 год.)*

План

1. План, тези, конспект – важливий засіб організації розумової діяльності.
2. Анотування і рецензування наукових текстів.
3. Реферат як жанр академічного письма.
4. Основні вимоги до наукової статті.
5. Правила бібліографічного опису, оформлювання покликань.

Література

Основна:

Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови / Н.В. Ботвина. – К. : Артек, 1998.

Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Онуфрієнко Т.С. Науковий стиль української мови / Т.С. Онуфрієнко. – К. : Центр наукової літератури, 2006.

Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум / Т.В. Симоненко, Г.В. Чорновол, Н.П. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2009.

Мацюк З. Українська мова професійного спрямування / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2007.

Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010.

Додаткова:

Гінзбург М.Д. Десять відомих правил українського ділового та наукового стилю, зведені в систему / М.Д. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. – № 2.

Жайворонок В.В. та ін. Українська мова в професійній діяльності / В.В. Жайворонок. – К. : Вища школа, 2006.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К., 1970.

Михайлова О.Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості / О.Т. Михайлова, А.А. Сидоренко, В.Т. Сухонар. – Харків, 2000.

Семеног О. Культура наукової української мови / О. Семеног [За ред. Л. Мацько]. – Суми, 2008.

Селігей П. Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт / П. Селігей // Вісник НАН України. – 2007. – № 9.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке конспект та тези? Чим вони відрізняються?
2. Які два види тез розрізняють?
3. Чим тези відрізняються від плану і конспекту?
4. У яких ситуаціях людині потрібне вміння складати тези?
5. Які прийоми конспектування існують?

6. Що таке анотація? Назвіть основні її реквізити?
7. Що таке рецензія?
8. Які вимоги висувають до написання реферату?
9. Що таке стаття? Назвіть різновиди статей.
10. Як правильно оформити бібліографію?
11. Які вимоги висувають до оформлення покликань?

Практично-зорієнтовані завдання

Завдання 1. Складіть тези наукової статті, що стосується Вашого майбутнього фаху, скориставшись поданими нижче порадами.

Пам'ятка

Як складати тези статті

1. Попередньо перегляньте статтю, продумайте мету, яку ви ставите перед собою, приступаючи до її опрацювання.
2. Уважно прочитайте статтю, визначте її основну думку.
3. Поділіть статтю на смислові частини, визначте всі мікротеми.
4. Сформулюйте пункти плану, логічно пов'яжіть їх між собою.
5. Сприймаючи текстову інформацію, намагайтеся чітко уявити, що є важливим для автора, а що для вас як читача.
6. Вибирайте для тез основні ідеї та положення, відділивши важливі деталі від подробиць, запишіть їх словами автора або власними словами, розмістивши в певній послідовності.
7. Керуйтеся найголовнішим принципом нотування чужого тексту – не допускайтесь перекручень змісту.

Завдання 2. Проаналізуйте тези статті, які склав ваш однокурсник (однокурсниця).

Завдання 3. Прочитайте параграф підручника (посібника) за фахом. Складіть конспект, використовуючи цитати та покликання.

Завдання 4. Прочитайте анотації. Чим відрізняються подані нижче анотації? Назвіть ті, в яких подається просто інформація, а в яких містяться елементи оцінки. Чому, на Вашу думку, вони вводяться до анотації?

Бабич Н.Д.

Б 12 Практична стилістика і культура української мови: [Навч. посібник] / Н.Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 432 с.

ISBN 966-603-192-2.

У посібнику розглядаються закономірності формування та засоби структурної організації суспільно-зумовлених різновидів мови, питання культури мовлення у різних функціональних стилях літературної мови.

Для студентів і викладачів філологічних факультетів вузів, учителів і учнів усіх типів шкіл.

Богдан С.К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С.К. Богдан. – К. : Рідна мова, 1998. – 475 с.

В основі кожної національної культури лежить мовний етикет народу. Оскільки народ – це своєрідний, створений тільки йому притаманний фарбами образ, серед багатьох чинників, котрі є складовими цієї «фарби», мовний етикет – чи не найяскравіший тон на загальному тлі національних особливостей. Українці в цьому плані – нація своєрідна і унікальна, котра впродовж багатьох віків дбала про скарбницю мовного етикету і поповнювала її все новими перлами, добутими з самої глибини душі.

Написана в розважальному тоні, надзвичайно тонко і водночас доступно, пропонована увазі читача книга має стати своєрідною «настільною книгою» з мовного етикету для кожної української родини.

Книга пропонується викладачам вузів і загальноосвітніх закладів,

вихователям, студентам, школярам, працівникам сфери обслуговування, громадським і державним діячам.

Завдання 5. Напишіть анотації до 2-3 книг за фахом, урахувавши всі вимоги щодо їх укладання.

Завдання 6. Прочитайте рецензії на різноманітні наукові праці (статті, підручники, монографії) з проблем обраної Вами спеціальності. Проаналізуйте ці рецензії за змістом, структурою та на відповідність їхнього тексту чинним мовним нормам.

Проблемно-пошукові завдання

Завдання 1. **Випишіть із підручника зі спеціальності, монографії, наукового часопису чи науково-популярної літератури уривок тексту (обсягом – приблизно 1 сторінка), зробіть його аналіз, використовуючи поданий нижче план і таблицю мовних засобів.**

План аналізу наукового тексту

1. Точне покликання на текст, який аналізують.
2. Жанр і тема праці.
3. Кому адресована праця?
4. Основні ознаки стилю.
5. Структура тексту (див. довідкові матеріали).
6. Способи вираження наявної інформації в авторському тексті.
7. Мовні засоби.
8. До якого підстилю можна зарахувати аналізований текст?

Завдання 2. Складіть повну бібліографію до однієї з актуальних проблем обраної Вами спеціальності та оформіть її відповідно до чинних ДЕСТів.

Творчі завдання

Завдання 1. Сформуйте практичні поради авторові-початківцю наукової статті.

Завдання 2. Опрацюйте наукову статтю, опубліковану у Вашому фаховому журналі. Проаналізуйте її за таким планом:

- актуальність розглянутої проблеми;
- науково-практична значущість досліджуваних питань;
- використання наявного досвіду у вивченні цієї проблеми;
- відповідність вимогам, які висуваються до наукових праць такого типу;
- аналіз статті щодо відповідності мовним нормам.

Завдання 3. Підготуйте доповідь на студентську науково-практичну конференцію «Актуальні проблеми сучасного українського мовознавства, присвячену Дню української мови та писемності».

ДОВІДКОВІ МАТЕРІАЛИ

Анотація (від лат. *annotatio* – «зауваження») – це невелика за обсягом бібліографічна довідка, у якій стисло схарактеризовано зміст книги (статті), вміщено оцінку анотованого твору.

Анотація допомагає читачеві уявити зміст незнайомого друкованого твору, відшукати в ньому необхідну інформацію.

Реквізити анотації:

- прізвище, ім’я, по батькові автора (авторів);
- назва твору;
- місце видання, видавництво, рік видання;
- обсяг (загальна кількість сторінок, іноді – малюнків, таблиць);

- код за Міжнародним класифікатором книг ISBN (за потреби);
- стислий зміст (основні положення, викладені в тексті);
- висновки;
- призначення для читачів.

Анотація найчастіше розміщена на другій сторінці будь-якої друкованої праці. Цей документ потрібно вміти складати всім, хто пише підручники, посібники, укладає допоміжну науково-методичну літературу (словники, збірники різного призначення тощо).

Зразок анотації:

Ш 37 ***Шевчук С.В., Клименко І.В.***

Українська мова за професійним спрямуванням : [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010. – 696 с.

ISBN 978-617-566-1-013-3

Підручник укладено відповідно до типової програми дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», затвердженої наказом МОН України від 21.12.2009 №1150. Структурування матеріалу здійснено відповідно до кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Теоретичний і практичний матеріал згруповано у три змістові модулі.

Система вправ і завдань допоможе майбутнім фахівцям набути умінь і навичок професійного спілкування на граматичному, лексичному, стилістичному рівнях. Після кожної теми вміщено запитання і завдання для самоконтролю, індивідуальні проблемні завдання, теми рефератів і наукової повідомлень, які сприятимуть закріпленню вивченого.

Для студентів вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації, тих, хто прагне високої культури спілкування на професійному рівні.

Тези. Конспект

Тези (від грец. *thesis* – основна думка) – коротко сформульовані основні положення наукової праці (доповіді, лекції, статті), які розкривають суть інформації.

Розрізняють два види тез:

- відібрані автором цитати з першоджерела;
- сформульовані власними словами основні положення статті чи розділу книги.

Для тез потрібно вибирати основні ідеї та положення тексту, розмістивши їх у певній послідовності. Створюючи тези, треба обов'язково зазначити:

- прізвище, ім'я, по батькові автора статті, книги;
- заголовок;
- місце написання й рік видання.

Конспект (від лат. *conspectum* – огляд) – стислий письмовий виклад змісту лекції, доповіді тощо.

Розрізняють конспекти *почутого* й *прочитаного*.

Конспект почутого складається з плану, стисло викладених основних положень, фактів і прикладів. У ньому слухач має змогу занотувати почуте, висловити своє ставлення до цього у вигляді коротких нотаток, зауважень. Аркуш ділять на дві частини: меншу залишають для власних думок, а на більшій пишуть конспект лекції. Конспектувати почуте важче, потрібно встигнути записати головне, а тому варто скорочувати слова, словосполучення. Найчастіше це стосується постійно вживаних термінів, але водночас потрібно обрати певну міру скорочення, щоб пізніше можна було прочитати написане (*Мостова І. Першокурснику : Поради психолога / І. Мостова. – К. : Либідь, 2000).*

Конспектування лекції – це особливий вид опрацювання наукової інформації, в якому поєднуються процеси *слухання* та *записування*, але поєднуються не механічно, оскільки записуванню отриманих даних передує специфічне їх оброблення.

Процеси слухання й відбору відбуваються, зазвичай, паралельно. Це пояснюється тим, що швидкість розумових процесів значно вища, ніж мовних (за хвилину людина вимовляє 90-100 слів, а в думках здатна оперувати 400 словами). Після слухання й відбору інформації наш мозок орієнтується на іншу діяльність –

переформулювання відібраних даних, безпосередню підготовку їх до фіксації та записування сформульованого тексту. Це й буде готовий конспект.

Способи фіксації даних можуть бути різними – як мовними (виділення ключових слів, фраз, повний детальний запис), так і позамовних (план, схема, графік, таблиця, виділення ключових понять підкресленням або іншим кольором). До мовних засобів фіксації, які дають змогу відтворити якомога більше даних, належить *абревіація,* тобто *скорочення*.

Не змінюючи думки, можна значно скоротити її виклад на письмі. Для цього використовують загальноприйняті скорочення слів: *обл.* замість *область*, *укр*. замість *український*, *л-ра* замість *література*; абревіатури термінів і словосполучень, найчастіше вживаних у лекціях: *НДРС – науково-дослідна робота студентів*; математичні й логічні символи (< та > замість *менше* й *більше*, = замість *дорівнює, зберігається*). Якщо скорочувати записи, то швидкість конспектування досягатиме 80-90 словам на хвилину, що буде майже дорівнювати швидкості усного мовлення лектора.

Конспект прочитаного робити легше – читач не обмежений у часі й може декілька разів перечитати незрозумілий фрагмент, щоб правильно його занотувати. При цьому можна паралельно користуватися словниками, енциклопедіями.

Розрізняють такі прийоми конспектування:

- *вільне* (думки автора передаються своїми словами);
- *текстуальне* (текст записують у вигляді цитат);
- *комбіноване* (вільне конспектування поєднане із текстуальним).

Реквізити конспекту:

- заголовок (повний бібліографічний опис конспектованого джерела);
- план конспекту;
- текст (цит. за посібником: *Галузинська Л.І. Українська мова професійного спрямування : [Навчальний посібник] / Л.І. Галузинська. – К. : Знання, 2008. – с. 54–55).*

Мовні конструкції для аналізу наукового тексту, його структури, мовних засобів

Структура тексту, тема, проблема, ідея	***Лексичні засоби й конструкції***
Тема	Праця (монографія, стаття) поділяється (містить) і має назву…, у ній розглянуто (викладено, узагальнено (*що*?)); вона присвячена темі (проблемі, питанням (*чого*?)); є узагальненням (переказом, описом, оглядом, аналізом (*чого*?)), (у ній) говориться (*про що*?), дається виклад (оцінка) (*чого*?)
Вираження наявної інформації в авторському тексті	Висловлено погляди автора щодо (*чого*?); він зосереджує свою увагу (на *чому*?); автор порушує (повідомляє, зауважує (*що*?)); є дискусійні положення…; обґрунтовує тезу…; особливу увагу приділено (*чому*?), автор зупиняється на таких проблемах (питаннях, фактах…); щодо проблеми (питання, факту (*якого*? *чого*?)) автор…; підкреслюється велике значення (*чого*?); подано багатий статистичний матеріал (*щодо чого*?); важливо зазначити (*що*?); беручи до уваги (що?); наведені відомості свідчать (*про що?),* що…; окремо розглядає питання (*які*?); далі висвітлено проблеми (*які*?)
Композиція тексту	Робота структурована в такий спосіб…; починається з (складається з (*чого*?), закінчується (*чим*?), містить (*що*?))
Основна думка, проблема	У роботі автор розв'язує такі проблеми…; висвітлює (порушує) такі проблеми…; зокрема зупиняється на…; сутність проблеми полягає (у *чому*?); зазначено необхідність (*чого*?); наводить на думку (*про що?*); доведено, що…; зроблено узагальнення…, науково порушено питання (*про що?*)
Опис авторського тексту	У статті подано погляд на суперечливі, дискусійні твердження, цінні відомості; зроблено спробу довести (*що*?); переконливі докази; враховано, взято до уваги, сутність (*чого*?) зводиться до того, що…, варто зауважити, що… Автор наводить приклад (цитату, факти, дані), посилається (*на що?*), ілюструє (*що*?), переконливо доводить, обґрунтовує висновки, обстоює погляд, наводить приклад, підтверджує цю думку фактами, схвалює, поділяє погляд, визнає здобутки, дотримується тієї самої думки; не викликає сумнівів той

	факт, що…
Критичні зауваження	На жаль, стаття не позбавлена недоліків, автор випускає з поля зору, не розкриває змісту (*чого*?), не підтверджує висновки фактами, дискусійним є висновок *(щодо чого?)*
Закінчення	Автор робить висновок, на закінчення є підстави стверджувати, сутність викладеного дає підстави твердити, зводиться до…, на основі цього ми переконуємося в тому, що…, узагальнюючи сказане…, ці дані свідчать…
Засоби поєднання частин у тексті	*Для поєднання частин інформації:* і, також, при цьому, до речі, крім того, більше того, водночас; *для зіставлення та протиставлення*: а, але, проте, однак, і все ж, з одного боку, з іншого боку, навпаки, не тільки (не лише), таким чином, на противагу; *для узагальнення, висновку*: отже, таким чином, одним словом, з цього випливає, що…; *для пояснення, уточнення, виділення окремого*: наприклад, так, зокрема, а саме, тільки, лише, причому, притому, навіть; *для зв'язку з попередньою і наступною інформацією*: як уже було зазначено, як зазначалося, як було показано, як було доведено, згідно з цим, відповідно до цього, подібно до цього, останній, попередній, наступний, згаданий, зазначений, доведений, викладений, знайдений, сформульований, визначений, перерахований, наведений, обстежений, проаналізований, досліджений; *для введення узагальнювальної інформації*: розглянемо такі випадки, наведемо приклад, продовжимо аналіз, з'ясуємо відношення (співвідношення)

Тема 12. Мовний етикет науки *(2 год.)*

План

1. Мовний етикет української науки.
2. Диференційні ознаки наукового етикету у векторах спілкування:

   а) учений – учений;

   б) учений – учень.

3. Система лексичних і граматичних засобів вираження наукового етикету.

4. Функціонування виразів мовного етикету в різних формах наукового спілкування – усному і писемному.

4.1. Етикетні вирази (звертання, прощання, подяка) усного мовлення

науковців.

4.2. Етикет у писемному науковому мовленні (згода / схвалення, заперечення, побажання, подяка).

4.3. «Етикетний характер» тексту рецензії.

Література
Основна:

Гриценко Т.Б. Українська мова та культура мовлення / Т.Б. Гриценко. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2003. – С. 54–58.

Богдан С. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С. Богдан. – К. : Рідна мова, 1998. – С. 432–441.

Онуфрієнко Т.С. Науковий стиль української мови / Т. С. Онуфрієнко. – К. : Центр наукової літератури, 2006.

Основи наукового мовлення: [Навч.-метод. посіб.] / Уклад. Т.В. Симоненко. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2005.

Білоус М.П. Мовленнєвий етикет українського народу / М.П. Білоус // Мова і духовність нації : Тези доп.регіон. наук.-практ. конф. – Львів, 1989. – С. 98–99.

Білоус М.П. Український мовленнєвий етикет / М.П. Білоус // Мова і духовність нації. – К. : НМК ВО, 1992. – С. 164–199.

*Ільченко О.*М. Етикет англомовного наукового дискурсу / О.М. Ільченко. – В., 2002. – 287 с.

*Коваль А.*П. Ділове спілкування / Коваль А.П. – К. : Либідь, 1995. – С. 7–16; 47–52.

Корніяка О. Мистецтво ґречності: Чи вміємо ми себе поводити? / О. Корніяка. – К. : Либідь, 1995. – 95 с.

Ленець К.В. «Друже мій єдиний»: Початкова формула-звертання в листах Т. Шевченка / К.В. Ленець // Культура слова. – К., 1989. – Вип. 37. – С. 38.

*Миронюк О.*М. «Доброго вам здоров'я» / О.М. Миронюк // Укр. мова і літ. в шк. – 1987. – № 6. – С. 65–67.

*Миронюк О.*М. Історія граматичних засобів вираження ввічливості в українській мові / О.М. Миронюк // Мовознавство. – 1993. – № 2. – С. 79–82.

*Панько Т.*І. Мовленнєвий етикет / Т.І. Панько // Мова і нація в естетичній компетенції І. Франка. – Львів, 1992. – С. 178–188.

*Почепцов О.*Г. Сематический анализ этикетизации общения / О.Г. Почепцов // Семантика и представление знаний. Труды по искусственному интеллекту. – Вып. II. – Тарту, 1980. – С. 98–108.

Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування / Я. Радевич-Винницький. – Львів, 2001. – 223 с.

Запитання для самоперевірки

1. Як формувався етикет української науки?
2. Від чого залежить етикет?
3. Які бувають типові етикетні ситуації наукового спілкування?
4. Чим різняться етикетні формули у векторах спілкування «учений – учений», «учений – учень»?
5. Що спричинює зміну мовних етикетних формул відповідно до різних векторів спілкування?
6. Які диференційні ознаки властиві науковому етикету у векторі спілкування «учений – учений»?
7. Які диференційні ознаки характерні для наукового етикету у векторі спілкування «учений – учень»?
8. Які етикетні вирази (вітання, прощання) науковців Ви знаєте?
9. Від чого залежить / не залежить вибір наукової етикетної формули?
10. З чим узгоджується етикет наукового спілкування?

Практично зорієнтовані завдання

Завдання 1. Перекладіть етикетні вирази українською мовою. Визначте сферу їхнього вживання, найтиповіші етикетні ситуації.

Позвольте также…; пользуясь случаем, а хотел бы…; одновременно хочу сказать…; хочу также заметить, что…; просим также особое внимание обратить…; считаем целесообразным…; уместным будет замечание относительно…; не лишним будет также упомянуть…; еще раз благодарим Вас…; благодарю за помощь в ситуации…

Завдання 2. Перекладіть українською мовою фрагмент з передмови до книги Пола Екмана «Психология лжи». У перекладеному тексті визначте лексичні і граматичні засоби вираження наукового етикету.

БЛАГОДАРНОСТИ

Я благодарен отделению клинических исследований Национального института психического здоровья за поддержку моих изысканий в области невербального общения с 1963 по 1981 год. Фонд научных исследований Национального института психического здоровья оказывал поддержку как в развитии моей исследовательской программы на протяжении последних 20 лет, так и в создании этой книги (MH 06092). Также хочу поблагодарить Фонд Гарри Ф. Гугенхейма и Фонд Джона Д. и Кэтрин Т. Мак-Артуров за поддержку исследований, описанных в главах 4 и 5 (Глава 4 МИМИЧЕСКИЕ ПРИЗНАКИ ОБМАНА и Глава 5 ОСНОВНЫЕ ОШИБКИ И МЕРЫ ПРЕДОСТОРОЖНОСТИ). И еще выражаю свою благодарность Уоллесу В. Фризену, с которым проработал бок о бок более 20 лет, и который имеет равное со мной право на все эти открытия, описанные в главах; многие из идей, развитых в этой книге, впервые возникли во время наших с ним бесед.

Большое спасибо и Сильвану С. Томкинсу, другу, коллеге и учителю за то, что он вдохновил меня написать эту книгу, а также за его комментарии и предложения по прочтении рукописи. Много полезного я почерпнул и из критических замечаний моих друзей, которые читали рукопись, каждый со своей точки зрения: врача Роберта Блау, адвоката Стэнли Каспара, писателя Джо Карсона, отставного агента ФБР Росса Муллэни, политического деятеля Роберта Пикуса, психолога Роберта Орнштайна и консультанта по менеджменту Билла Уильямса. Особую благодарность выражаю моей жене Мэри Энн Мэйсон, моей первой, самой терпеливой читательнице, за конструктивную критику.

Хотелось бы особо отметить вклад Эрвина Гоффмана, с которым мы обсуждали многие из идей этой книги. Он рассматривал проблемы лжи под совершенно другим углом, но его очень радовала непротиворечивость наших взглядов, несмотря на крайнюю противоположность подходов. Мне принесли бы

большую пользу его комментарии, но он умер настолько неожиданно, что я даже не успел выслать ему рукопись. В результате этого несчастья все мы лишились замечаний, о которых теперь можно лишь догадываться.

(*Пол Экман. Психология лжи*)

Проблемно-пошукові завдання

Завдання 1. Напишіть етикетні вирази звертання (найчастотніші з-поміж інших в усному мовленні науковців), що слугують для:

а) встановлення контакту зі слухачами на початку доповіді, лекції, бесіди тощо;

б) діалогізації усного мовлення, активізації уваги слухачів.

Завдання 2. Ви вперше послухали лекцію відомого вченого. Після її закінчення Ви вирішили з'ясувати деякі деталі. Як Ви звернетеся до вченого?

Завдання 3. На основі теоретичної довідки укладіть перелік лексико-семантичних особливостей висловлення подяки у наукових текстах.

Завдання 4. Випишіть з передмов чи вступних частин монографій етикетні вирази. З'ясуйте, яка особливість мовного етикету представлена в них. Назвіть засоби її вираження.

Творчі завдання

Завдання 1. Змоделюйте етикетні ситуації наукового спілкування:

- *представлення лектора аудиторії;*
- *закінчення виступу на науковій конференції;*
- *випадкова зустріч зі своїм колишнім вчителем на науковому зібранні.*

Завдання 2. Перегляньте початки монографій, випишіть тексти кількох посвят. Назвіть особливості їхньої структурно-семантичної організації. А кому б Ви присвятили власну наукову працю? Напишіть текст цієї посвяти.

ДОВІДКОВІ МАТЕРІАЛИ

1. Мовний етикет української науки

Мовний етикет сучасної української науки є результатом значних мовностилістичних процесів, що відбулися в царині українського наукового стилю. Суттєво позначились на його функціонуванні, зокрема на засобах його вираження, соціальні (позамовні) чинники: тяжіння до уніфікації і стандартизації фахового мовлення під гаслом інтегрування науки, що й спричинило значну нівеляцію національного в площині мовного етикету.

Мовний етикет науки загалом і наукового тексту зокрема має свої особливості. Виявляються вони не лише в своєрідності системи лексичних та граматичних засобів його вираження, але й у специфіці типових етикетних ситуацій. Вирізняється також функціонування виразів мовного етикету в різних формах наукового спілкування – усному й писемному.

Мовний етикет як мовна універсалія має свої закономірності, що не виявляються в інших функціональних стилях. Передусім це стосується його функціонального статусу, структури і засобів вираження.

Мовний етикет наукового стилю регулює мовну поведінку і взаємини чітко окресленого кола мовців (напр.: *учений – його колеги* – у власне науковому підстилі; *учений – його учні* – у науково-навчальному підстилі тощо). До того ж від обслуговує сферу фахового спілкування, тому засоби його вираження мають певні диференційні ознаки залежно від наукового стилю.

Структура мовного етикету в науковому стилі визначається формою спілкування. В **усному спілкуванні** науковців переважають такі елементи мовного етикету: *звертання, прощання, подяка*. Вибір мовних засобів в усному

мовленні майже повністю підпорядковується вимогам структурно-семантичної організації конкретного виду і жанру публічного виступу. Скажімо, форма звертання на науковому симпозіумі, академічній лекції чи на захисті дисертації буде різною: цього вимагає специфіка комунікативної ситуації, тип адресата. Водночас вона модифікується залежно від уподобань мовця, умов і мети спілкування. Етикетні вирази *звертання* (найчастотніші з-поміж інших усному мовленні науковців) слугують не лише для встановлення контактів із слухачами на початку доповіді, лекції, бесіди тощо. Їх використовують ще й для діалогізації усного мовлення, активізації уваги слухачів. Сучасні формули звертання, якими послуговуються вчені в офіційних ситуаціях, відзначаються уніфікованістю і стереотипністю вживання і тільки почасти різняться від звертань в інших функціональних стилях.

Найбільшою ритуальністю (і консервативністю) вживання позначені етикетні вирази, що обслуговують процедуру публічного захисту дисертацій (напр.., звертання до голови і членів спеціалізованої ради, вирази подяки опонентам тощо).

Мінімальна «свобода вибору», а отже, стереотипність функціонування, притаманна етикетним виразам *вітання* й *прощання*. Щоправда, в деяких ситуаціях спостерігаються відмінності стильового навантаження таких виразів. Напр.., на лекції викладач здебільшого скористається нейтральними формулами на зразок: *«Добрий день!», «Здраствуйте!» – «До побачення!», «До зустрічі!», «До наступної лекції!»*. Зустрівши на науковій конференції свого колегу, цей же викладач може привітати його урочистим: *«Моє шанування!»*. Якщо він «господар», організатор конференції, доречним буде виразити вітання *«Радий Вас вітати в нашому місті!»*.

Стрижень **писемного спілкування** становлять такі елементи комунікативних ситуацій: *згода / схвалення, заперечення, подяка, побажання*, що виникають як результат гармонійного співіснування двох – семантичного й комунікативного – потоків інформації в науковому тексті.

Науковий текст, як відомо, комунікативно об'єднує основну і додаткову інформацію. Семантично вона також є різнорідною: інформація наукового тексту складається з власне авторської інформації та інтекстової, що є результатом уваги автора до праць попередників і полеміки з ними, якщо їхні позиції не збігаються. Така інформація представлена найчастіше в цитуванні, безпосередньому чи опосередкованому.

Писемна традиція наукового тексту передбачає дотримання певних правил співіснування власне авторської та інтекстової (чужої) інформації. Мовний етикет регулює три основні різновиди такої взаємодії:

1) *нейтральна позиція автора* (проста констатація поглядів інших учених, що виявляється передусім у семантиці дієслів, які входять до складу різних видів вставностей (напр..: *зазначив, запропонував, наголошував, займався* тощо);

2) *схвалення позиції інших авторів* (зумовлено подібністю чи навіть адекватністю точок зору автора й інших науковців, головним чином виявляється прикментиково-прислівниковим лексичним ланцюжком, як-то: *слушний / слушно, справедливий / справедливо*, що є елементами автокоментувальних одиниць, а також вставностями *«без сумніву», «безперечно»* і т. ін;)

3) *несприйняття автором позиції інших авторів* (спостерігається певна градуальність такого несприйняття: *сумнів – несприйняття – заперечення*).

Мовні засоби першого типу відзначаються відносною стійкістю лексичного складу в історії українського наукового стилю. Значних змін зазнали ті з них, що передають схвалення чи, навпаки, несприйняття точки зору іншого автора (або авторів, що позначилось насамперед на зменшенні конструкцій з емоційно-експресивними елементами для позитивної оцінки й «згасанням категоричності») (іноді це рівнозначне «згасанню об'єктивності») для ствердження протилежної точки зору.

Мовний етикет наукового мовлення, безперечно, узгоджується з нормами наукової етики. Скажімо, поява в тексті виразу *«приклад взято з»* і цитат загалом свідчить не лише про повагу до авторитету інших, а й про дотримання етичних

норм, бо, образно кажучи, лапки є своєрідною «валютою» за духовний борг перед попередниками в науці.

Отже, особливість наукового мовного етикету на противагу текстам інших стилів, виявляється в тому, що етикетні вирази відображають специфічні правила мовної поведінки здебільшого одного з комунікантів. Вибір етикетної формули не залежить від віку, характеру взаємин науковців, місця й часу їхнього спілкування. Він повністю визначається формою наукового спілкування, його різновидом, жанром і узгоджується із структурою наукового тексту.

2. Лексико-семантичні та структурні особливості висловлення подяки у наукових текстах

Одним із виявів увічливості писемного наукового спілкування є увага до праць попередників і повага до читача. У наукових текстах ця максима реалізується за допомогою різних прийомів і засобів: *цитування, покликів, оцінок* тощо. Особливо яскраво вона експлікується у висловах подяки.

Як засіб етикетизації україномовного наукового спілкування подяку вважають факультативним компонентом, уживаним лише в обмежених ситуаціях усного спілкування (напр., після закінчення наукової доповіді чи лекції: *«Дякую за увагу!», «Дякую за запитання!»*, або при захисті дисертації – *«Дякую за слушні зауваження!»*) (у відповіді опонентові) і дуже рідко в наукових статтях [Богдан 1998:434]. У лінгвістичній літературі побутує думка, що традиція складання подяки є усталеним виявом увічливості в англо-американському науковому дискурсі, а формування подібної тенденції в українському науковому мовленні, зокрема в його писемній формі, відбувається значною мірою саме під його впливом.

У наукових текстах подяки здебільшого виокремлюють у нумеровані або ненумеровані розділи статей, які так і називають «Подяка(и)», що відповідно структурує наукову працю й водночас привертає увагу читача до змісту виділеної частини. Зрідка вони є завершальним абзацом останнього розділу статті («Підсумки», «Заключні зауваження», «Висновки» тощо), про що інформують

спеціальні конструкції *на закінчення, на завершення: На закінчення автор висловлює подяку… .*

Переважна більшість висловів подяки має експліцитний характер завдяки стрижневим перформативам *подякувати, подяка, вдячність, вдячний*, які різною мірою інтенсифікують значення подяки. Як правило, такі подяки мають усталену форму і складаються з двох частин: ілокутивної – власне подяки – і пропозитивної – за що її висловлено. Наприклад: *Автори висловлюють вдячність… за участь у дискусії й обговоренні результатів; Автор висловлює подяку… за допомогу в проведенні експерименту; Автори вдячні… за ідею…; Автори висловлюють вдячність… за надання результатів для елементарних діаграм для чистої води; Автор висловлює подяку… за допомогу в числових розрахунках; Висловлюю подяку… за увагу до роботи та її обговорення* тощо. Зрідка прагматичне значення вдячності, виражене в ілокутивній частині, посилюють емоційно-експресивні номінації: *щиру, глибоку* та їхні похідні.: *Автор висловлює* ***глибоку*** *подяку; Автор* ***щиро*** *вдячний* та ін. Вишукано-ввічливою є подяка, витримана у високій тональності етикетного спілкування, емоційний контекст якої створюють спеціальні лексеми: *Уважаємо за* ***приємний*** *обов'язок подякувати….*

Морфологічною особливістю писемної форми наукового спілкування є висловлення подяки від третьої особи однини чи множини (якщо авторами статті є кілька осіб) і лише в поодиноких випадках – від першої особи однини, однак особове значення в цьому разі виражене граматично – дієслівною формою, а не займенником, що пояснюється максимою скромності автора.

Пропозитивна ж частина подяки нерідко містить елементи непрямої позитивної, а то й високопозитивної оцінки того, кому її висловлюють. Наприклад: *Автори висловлюють свою подяку… за* ***корисні*** *дискусії та* ***цінні*** *зауваження; Автор виносить щиру подяку… за* ***неоціненну*** *допомогу при обговоренні постановки завдання; Автори висловлюють подяку …за* ***критичні*** *зауваження та* ***стимулювальні*** *поради; Автор висловлює глибоку подяку… за* ***люб'язно*** *надані результати спостережень…* тощо. Як правило, такі оцінки мають утилітарний (*корисний*, *стимулювальний* тощо) або ж емоційно-

кваліфікативний (*неоціненний*) характер і виражені прикметниками відповідної семантики. Інколи оцінка є імпліцитною і має виразно нестандартний (з наближенням до компліментарного) характер: *Спілкування з професором… не тільки допомагало з'ясувати властивості фрактальних об'єктів, але також слугувало джерелом натхнення. Праці з дробових похідних, які люб'язно надіслав професор…, сприяли нашому розумінню їхньої природи при описі аномальної дифузії.*

Структурно-змістовою особливістю подячного тексту в науковому дискурсі є інформація про фінансову підтримку проведеного дослідження, яка завершує текст подяки або передує їй. Наприклад: *Дослідження профінансовані з держбюджетних тем Фк-107Б та Фк-29Б; Робота виконана за фінансової підтримки Фонду фундаментальних досліджень Міністерства України у справах науки, технології і промислової політики, проект № 2.04/171; Робота виконана в межах проекту ДКНТ України «Структура»; Робота підтримана Державним фондом фундаментальних досліджень, проект № 02.07/0033, за що автори висловлюють свою вдячність.*

Подяки в аналізованих текстах, як правило, персоналізовані. Причому йменування тих, кому її висловлюють, має різний ступінь етикетизації: найменший, коли вказано лише прізвище з ініціалами, найвищий, якщо названо наукові ступені та звання, посади адресатів. Порівн.: *Автори висловлюють подяку* ***І.В. Стасюкові****… і Автор виносить щиру подяку* ***проф. І.В. Стасюкові****…* У поодиноких випадках адресатами подяк є групи людей без зазначення прізвищ (співробітники наукових установ чи лабораторій, грантодавці) або наукові інституції. Наприклад: *Автори висловлюють подяку…* ***співробітникам*** *відділу квантової статистики ІФКС НАН України; Автори висловлюють подяку* ***грантодавцям****; Автор висловлює вдячність за гостинність* ***університету*** *міста Саутгемптон,* ***Королівському Науковому товариству*** *Великої Британії за фінансову підтримку.*

Висловлення вдячності в наукових текстах подекуди має імпліцитний характер. Так, у виокремленому розділі «Подяки» або наприкінці завершальних

розділів, наприклад «Висновків», може бути лише вказано (без відповідних перформативів-подяк), за підтримки яких грантів або фундацій виконане те чи інше дослідження. Наприклад: *Ця робота була частково підтримана грантом міжнародної Сорівської програми підтримки освіти в галузі точних наук (ISSEP) Міжнародного фонду «Відродження», грант № APU 0620083; Ця робота була підтримана Державним фондом фундаментальних досліджень (шифр 2.4/974) і Комплексною науковою програмою «Речовини і матеріали» (тема 97016)* тощо. Така інформація є одним із виявів вдячності за підтримку автора в його науковій праці, свідченням дотримання наукової етики.

Отже, подяка в наукових писемних текстах втрачає ознаки факультативності й виступає одним із важливих структурних засобів етикетизації україномовного наукового тексту. Порівняно із загальнонародною мовою в науковому тексті вона має свої лексико-семантичні особливості.

3. «Етикетний характер» тексту рецензії

Найбільшою стійкістю і значною мірою «ритуальністю» вживання етикетних лексем і виразів відзначається жанр рецензії.

Порівняно з іншими науковими жанрами рецензію вирізняє переважання коментувальної, оцінювальної інформації. В тексті рецензій відбувається «переорієнтація» комунікативного статусу основної і допоміжної інформації.

Оціночні вирази і лексеми набувають у текстах рецензій «етикетного характеру» і виявляють мовну поведінку рецензента щодо автора рецензованої праці. Вибір цих мовних засобів значною мірою «програмується» структурою рецензії і конкретизується змістом рецензованої праці, що знаходить відображення в специфіці індивідуального стилю.

Вступна частина обов’язково передбачає схвалення своєчасності виходу й оцінку значущості рецензованої праці, що зумовлює і появу типової, до певної міри стандартної лексики (напр..: *перший у східнослов’янському мовознавстві опис; нова оригінальна лексикографічна праця*).

Актуальність і очікуваність конкретного видання підкреслюється рядом стереотипних конструкцій, є своєрідним виявом «наукового компліменту» як-от:

оригінальний, давно очікуваний, є першою спробою глобального дослідження тощо. Кожен автор вибирає один із можливих варіантів зачину, модифікуючи чи залишаючи незмінним основний лексико-граматичний каркас.

Основна частина рецензії менш регламентована щодо вибору етикетних одиниць, що уможливлює більший вияв індивідуального і в структурно-семантичній організації тексту. У рецензіях переважають ті ж комунікативні елементи, що й у наукових статтях. Окрім того, рецензенти послуговуються виразами *побажання*. Власне вони передають поліфонію наукового тексту і створюють його своєрідну модальність.

Єдність наукових поглядів рецензента і автора може виявлятись не лише через оцінку конкретних положень рецензованої праці, але й за допомогою конструкцій, що містять лексеми об'єднані навколо лексико-граматичного поля «згода», напр..: *Ми ладні погодитись у цьому радше з…; на думку автора (з якою важко не погодитися*).

Однак не завжди рецензент погоджується з автором. Інформація «незгоди» вводиться в текст найчастіше за допомогою дієслів умовного способу як побажання (напр.: *хотілося б, доцільно було б, краще було б*), або складнопідрядними одиницями і підрядними умовними. Це надає науковому викладу меншої категоричності. Водночас – це вияв наукового такту. Особливо це стосується завершальної частини рецензій, в якій аналізуються прорахунки автора.

Зауважимо, що інформація з «мінусовою» позначкою подається завжди в конкретній формі, без категоричних інтонацій, що свідчить про тактовність рецензентів. Водночас впадає в око і певна вимушеність використання «критичних» конструкцій у текстах рецензій. Надмірна «дозованість» сучасної наукової критики перетворює її іноді в жанровий реверанс, стильову барву, що підмінює справді виважене, об'єктивне й вичерпне осмислення наукового доробку колеги.

Найбільшою клішованістю і «автоматизмом» позначене використання етикетних виразів, що стверджують наукову вартість дослідження, попри вказані

рецензентом недоліки і свідчать про перехід до висновкової інформації. Складовою частиною висновків у рецензії є вирази побажання, які стосуються долі, майбутнього рецензованої праці.

Принагідно зауважимо, що на реєстрі сучасних етикетних лексем і виразів суттєво позначилась дія закону мовної економії, про що свідчить зіставлення сучасних наукових текстів і текстів XIX – поч. XX ст.

Науковим текстам (і усному мовленню) властиве вживання своєрідного граматичного засобу мовного етикету: авторського «ми» (напр.: *на наш погляд, вважаємо, ми переконані, ми дотримуємось іншої класифікації*). Правомірність функціонування таких конструкцій, що є наслідком еволюції авторського «я», залишається дискусійною, хоч і не суперечить нормам сучасної української мови.

Пам'ятаймо!

1. Мовний етикет наукового стилю регулює мовну поведінку чітко окресленого кола мовців (напр.: *вчений і його колеги* – у власне науковому підстилі; *вчений і його учні* – в науково-навчальному підстилі).

2. Мовний етикет науки обслуговує одну із сфер фахового спілкування, ось тому засоби його вираження мають певні розрізнювальні ознаки залежно від різновиду наукового стилю.

3. Структура мовного етикету в науковому стилі визначається формою наукового спілкування – усного чи писемного.

4. В усному спілкуванні науковців переважають такі елементи мовного етикету: *звертання, прощання, подяка*, в писемному – *згода / схвалення, заперечення, побажання, подяка.*

5. Вибір етикетних засобів підпорядковується вимогам структурно-семантичної організації наукового тексту і його жанрового статусу.

Зі скарбниці мовного етикету української науки:

- Вагомі наукові здобутки…
- Заслугою автора…
- Слушною є думка…

- Слушно вважати, що…
- Справедливе твердження…
- Справедливо стверджувати…
- Без сумніву, Ви маєте рацію…
- Безперечно, Ваші міркування…
- Дякую за увагу!
- Дякую за прихильне ставлення до мене!
- Дякую за запитання!
- Дякую за слушні доповнення і запитання!
- Складаємо щиру подяку…за цінні зауваження й поради…
- Ми ладні погодитися у цьому радше з…
- Краще було б…
- На наш погляд…, на нашу думку…
- Ми дотримуємось іншої класифікації…

Тема 13-14. Проблеми перекладу і редагування наукових текстів *(4 год.)*

План

1. Форми і види перекладу.
2. Типові помилки під час перекладу наукових текстів українською мовою.
3. Переклад термінів.
4. Особливості редагування наукового тексту.

Література
Основна:

Білозерська Л.П. Термінологія та переклад : [Навчальний посібник] / Л.П. Білозерська, Н.В Возненко, С.В. Раденька. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2009.

Михайлова О.Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості. / Михайлова О.Т., Сидоренко А.А., Сухонар В.Т. – Харків, 2000.

Непийвода Н. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). / Н. Непийвода. – К.: Міжнародна фінансова агенція, 1997.

Основи наукового мовлення : [Навч.-метод. посіб.] / Уклад. Т.В. Симоненко. – Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2005.

Додаткова:

Бондаренко В.В. Переклад науково-технічної літератури. / В.В. Бондаренко, В.В. Дубічинський, В.М. Кухаренко. – Харків, 2001.

Гінзбург М.Д. Щодо синтаксичних помилок у нормативних документах: практичні висновки з рекомендацій мовознавців / Михайло Гінзбург// Стандартизація, сертифікація, якість. – 2009. – № 2.– С.22–30.

Гнаткевич Ю. Уникаймо русизмів в українській мові: Короткий словник-антисуржик для депутатів Верховної Ради. / Ю. Гнаткевич – К. : Либідь, 2002.

Караванський С. Російсько-український словник складної лексики / С. Караванський. – Львів : Бак, 2006.

Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – К. : Українська книга, 2004.

*Котюрова М.*П. Культура научной речи: текст и его редактирование : [Уч. пособие] / М.П. Котюрова. – Пермь : Пермский гос.ун-т, 2005.

Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / О. Курило. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 303 с.

Літературне редагування [Підручник] / Різун В.В. – К. : Либідь, 1996.

Лучик А.А. Російсько-український та українсько-російський словники еквівалентів слів / А.А. Лучик. – К. : Довіра, 2004.

Непийвода Н. Практичний російсько-український словник. Найуживаніші слова і вислови / Н. Непийвода. – К. : Основа, 2000.

Непийвода Н.Ф. Сам собі редактор: Порадник з української мови / Н.Ф. Непийвода. – К. : Либідь, 1998.

Олійник О. Російсько-український словник наукової літератури / О. Олійник, М. Сидоренко. – К., 2006.

Онуфрієнко Т.С. Науковий стиль української мови / Т.С. Онуфрієнко. – К. : Центр наукової літератури. – К., 2006.

Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи : [Навчальний посібник] / З.В. Партико. – Л. : Афіша, 2004.

Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради : [Навч. посібник] / О.Пономарів. – К. : Либідь, 1999.

Селігей П. Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт / П. Селігей // Вісник НАН України, 2007. – № 9.

Словник-довідник з культури української мови / [Д.Гринчишин, А.Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак]. – К. : Знання, 2006.

Шевчук С.В. Російсько-український словник ділового мовлення / С.В. Шевчук. – Русско-украинский словарь деловой речи.– К. : Вища школа, 2008.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке переклад?
2. Які є форми і види перекладу?
3. У чому полягає адекватний переклад?
4. Які особливості анотаційного перекладу?
5. Які вимоги висуваються до реферативного перекладу?
6. Які помилки найчастіше трапляються при перекладі наукових текстів українською мовою?
7. Які особливості перекладу термінів?
8. Чому лавина запозичень все більше наповнює українську наукову мову?
9. Коли для запровадження чужих термінів є вагомі підстави?
10. Чому іншомовні слова декому видаються зручнішими за питомі?
11. У чому полягають особливості редагування наукового тексту?

Практично зорієнтовані завдання

Завдання 1. Поєднайте російсько-українські паралелі усталених мовних зворотів.

Російський вислів	Український вислів
служить примером	підбивати підсумки
принимать решение	бути за приклад
подводить итоги	вирішувати, ухвалювати
подвергать сомнению	впливати
оказывать воздействие	вражати
производить впечатление	висловлювати сумнів

Завдання 2. Перекладіть слова з російської мови українською. Порівняйте правопис в обох мовах.

Несмотря на то, что; благодаря тому, что; в значительной мере; в зависимости от; в то время как; при рассмотрении вопроса; прежде всего; таким образом; следующие вопросы; в отличие; в результате; сопоставить; совпадают мнения; запланированное мероприятие; за отсутствием доказательств.

Завдання 3. Перекладіть словосполучення українською мовою, поясніть відмінності вживання омонімів, паронімів в українській та російській мовах.

Перевод с русского языка, *перевод* в другую местность, денежный перевод; *определение* меры наказания, *определение* (как термин); *осведомлять* учащихся, *осведомляться* (справляться) о чем-либо; *военная* кафедра, *военный* конфликт, *воинские* почести; документы в *личном* деле, *личные* привязанности; *отношение* к учебе, гражданско-правовые *отношения, взаимоотношения*.

Завдання 4. Запишіть дієприкметники українською, зробіть висновки щодо правил перекладу активних і пасивних дієприкметників російської мови українською.

Заведующий, играющий, инакомыслящий, курящий, митингующий, нападающий, начинающий, отдыхающий, поступающий, отстающий, отсутствующий, присутствующий, проживающий, путешествующий, ожидаемое, ведомый, прилагаемое, уважаемый, управляющий, служащий, председательствующий, ведущий, выступающий, голосующий, желающий, работающий, слушающий, сопровождающий, составляющая, изменяющий, пресмыкающиеся, учащийся, явившийся, прошедший, начавший, победивший, обеждавший, прочитавший, читавший, помогавший, пострадавший, прибивший.

Завдання 5. Перекладіть словосполучення українською мовою.

Прерванный отпуск, потерпевший поражение, потребляемый населением, востребованная профессия, исполняющий обязанности директора, нашумевшее дело, неосознаваемый поступок, штраф, взыскиваемый на месте, эксплуатируемый в течении длительного времени, функционирующий два месяца, присвоенный товар, привлеченный к ответственности, действующее законодательство, смягчающие обстоятельства, руководящий состав, занимаемая должность, недостающие документы.

Завдання 6. Перекладіть українською мовою іменники з прийменниками й усно складіть з ними речення.

Не по адресу, по имеющимся сведениям, по настоянию, инструкция по использованию, по обоюдному согласию, по поручению, по усмотрению начальства, по болезни, по собственному желанию, по вине директора, комиссия по вопросам контроля, благодаря общим усилиям, в случае невыполнения, в противном случае, по истечении срока, согласно графика, по требованию комиссии, на следующий день, на протяжении дня, несмотря на трудности, оценить по достоинству, по возможности скорее, победа по преимуществу, принять во внимание, принять к сведению, в адрес дирекции, по истечении времени, работать по схеме, прийти по делу, не по силам выполнение задания, по поручению инспекции, выслать по почте, по всем правилам.

Завдання 7. Відредагуйте переклад синтаксичних конструкцій.

- На общественных началах – на суспільних началах;
- на оснований действующего сертификата – на підставі діючого сертифікату;
- в случае выявления фактов хищения – у разі виявлення фактів розкрадання;
- со стороны клиента – зі сторони клієнта;
- предвзято относиться – упереджено відноситися;
- в зависимости от форм власности – у залежності від форм власності;

- получить лицензию – одержати ліцензію;
- соблюдать правила профессиональной этики – дотримуватися правил професіональної етики;
- являться юридическим лицом – являтися юридичною особою;
- при выполнении профессиональных обязанностей – виконуючи професійні обов'язки.

Завдання 8. Зредагуйте, замінивши кальковані слова українськими відповідниками.

Розмір статті, раз в місяць, об'єм знань, в силу обставин, задавати питання, з цієї причини, вищий учбовий заклад, у першу чергу, на зворотній стороні, піднімати проблему, по мірі того як, представляє спробу, привести приклад, за браком часу, взаємовідношення, завідувач відділом, відзив на дисертацію, знайомство з дисертацією, конференція на честь річниці, науковий робітник, розповсюдження інформації, під редакцією професора, ведуча організація, область науки.

Завдання 9. Замініть іншомовні терміни українськими відповідниками.

Маркер, стратифікація, інтеракція, рецепція; елімінувати, артикулювати, вербалізувати, лімітувати, пролонгувати, маніфестувати, концептуалізувати; експліцитний, евентуальний, імпліцитний, каузальний, гомогенний, релевантний, темпоральний, облігаторний, евідентний, перпетуальний, суплетивний, варіабельний.

Довідка: обмежувати, продовжувати, мітка, показник, однорідний, доречний, слушний, істотний, притаманний, часовий, прихований, явний, виражений, висловлений, усувати, причиновий, виражати, висловлювати, виявляти, осмислювати, можливий, змінний, мінливий, сприйняття, розподілення, обов'язковий, очевидний, вічний, безконечний, додатковий, взаємодія.

Завдання 10. Перекладіть текст українською мовою. Відзначте варіанти відтворення російських конструкцій.

Учащемуся, усваивающему дисциплины, изучаемые в том или ином учебном заведении, для одних предметов требуется в основном хорошая память, для других – логичное мышление, глубокое понимание. При изучении иностранных языков требуется и то и другое – в них многое нужно понять, еще больше запомнить и, самое главное, имеется еще одно требование – здесь нужно приобрести устойчивые навыки.

Можно выделить четыре формы владения языковыми навыками – две пассивные и две активные: умение читать и, конечно, понимать прочитанное и умение понимать живую речь (при непосредственном общении, по радио или с экрана) являются пассивными формами владения языком. К активным относятся умение письменно излагать мысли на иностранном языке и умение говорить, вести беседу.

Конечно, специалист, окончивший институт иностранных языков, овладевает тем или иным языком во всех четырех аспектах, приближаясь по возможности к полному овладению. Совсем иначе обстоит дело с неспециалистами. Тут мы сталкиваемся с самыми разнообразными случаями, со всевозможными комбинациями, из различных форм владения языком. Распространен тип ученого-языковеда, хорошо знающего грамматику какого-либо языка (теоретически, конечно!) и совершенно не умеющего ни говорить на этом языке, ни даже понимать живую речь. Своего рода антипод такому ученому – иной устный переводчик, который вполне справляется с устным переводом, но беспомощен при попытках понять, а тем более перевести текст на этом языке. Очень многие научные работники самых разнообразных специальностей свободно читают книги и журналы по своей специальности на одном или нескольких языках, но при этом не в состоянии вести даже простейший разговор о погоде.

Какие общие рекомендации можно дать изучающему язык?

1. Занимайтесь регулярно. Лучше каждый день по полчаса, чем раз в неделю семь часов.

2. Имейте всегда при себе текущие материалы работы.

3. Практика всех видов является основой успеха, поэтому при малейшей возможности говорите, читайте, пишите, слушайте речь на изучаемом языке.

4. Читайте как можно больше, даже если плохо понимаете текст.

5. Используете пропадающее попусту время – поездки в транспорте, ожидании приема, всяческие «перекуры», очереди и так далее.

(З журналу)

Завдання 11. Прочитайте статтю «Не умеющий плохо работать: Кто такой профессионал и как им стать». Напишіть анотацію цієї статті українською мовою.

НЕ УМЕЮЩИЙ ПЛОХО РАБОТАТЬ

Кто такой профессионал и как им стать

На рынке труда много специалистов. Вузы выдают дипломы, в которых так и записано: «квалификация – специалист». Но ни одно учебное заведение или какой-либо орган сертификации не решаются подтвердить такую квалификацию, как «профессионал». Вместе с тем именно профессионалов ищут все работодатели. И профессионалами хотят стать работники, чтобы иметь основания «продаваться» дороже.

Кто есть кто

Специалист в состоянии выполнить только те обязанности, которые касаются непосредственно сферы его деятельности. Профессионал же, как обладатель универсальных знаний и навыков, так моделирует систему труда, что набор инструментов не имеет значения – но просто решает проблему.

Консультанты утверждают, что достичь уровня профессионального владения своей специальностью может человек с врожденными и приобретенными особыми психологическими качествами, а также благодаря выработанным навыкам и опыту.

«Искусное владение профессией предполагает образование более высокого уровня, приобретение навыков решения проблем, а также наличие диплома, гарантирующего, что у его обладателя определенная сумма знаний», – говорит профессор, консультант в области психологии бизнеса Григорий Рожковский.

С чего начинать

Путь к профессионализму начинается с анализа собственных возможностей и знаний. На основе результатов такого своеобразного аудита строится стратегия достижения целей, необходимых для приобретения профессиональных навыков и опыта. «*Хорошие предпосылки для развития профессионала – это потребность в самосовершенствовании и желание получать что-то новое»,* – считает Наталья Хобта, тренер-консультант компании NTI. Это могут быть работа со специальными (уникальными) условиями труда, стажировка за рубежом, связанная с приобретением новых навыков и знаний, знакомство и общение с высококвалифицированными специалистами, путешествия или просто смена впечатлений и образа жизни. Путь к профессионализму сугубо индивидуален. Все действия должны укладываться в контекст конкретной задачи, распределение приоритетов зависит только от избирательности психологии и интеллекта человека…

Самопрезентация

Достичь искусства самопрезентации можно, только работая над собственной репутацией и имиджем. «*Имидж – это целенаправленно созданный с применением художественных средств образ»,* – объясняет Наталья Хобта. Основными слагающими имиджа являются харизма (влиятельное личностное обаяние) и соответствие образа контексту.

Личное позиционирование, формирование имиджа начинаются с активной жизненной позиции. «Процесс создания такого имиджа четырехмерный – функциональный, социальный, ментальный и духовный», – считает она. Функциональность подтверждается полезностью людям, социальное измерение имиджа определяется степенью влияния на принятие решения и способностью вести за собой. Ментальная степень – это способность помогать людям через

изменение самого себя. «Духовное изменение предполагает наши способности и желание достичь глобальных целей», – говорит тренер-консультант компании NTI.

Профессионала характеризует искренняя заинтересованность не только в устойчивости собственного положения, но и в повышении престижности своей профессии. Следует дорожить репутацией и строго следить за ее формированием. Фраза «Я – профессионал» вряд ли кого в этом может убедить. «Важный фактор для освоения искусства самопрезентации – уровень уверенности в себе», – говорит Денис Богуш, директор агентства «Интерактив РК Групп».

Развитие актерских способностей, работа над дикцией, знание делового этикета, умение одеваться и уместно выглядеть в совокупности составляют базис науки самопрезентации…

Интуиция и творчество

Словари объясняют, что интуиция – это «чутье», тонкое понимание, проникновение в *самую суть чего-нибудь или непосредственное, без основания доказательствами постижение истины*.

Интуицию можно развивать. Начинать лучше с освоения медитативных техник. Требуется научить свой мозг «молчать» и избавиться от мыслительной «жвачки». В развитии этого свойства могут помочь хобби – любовь к рисованию, музыке, пению и т. п. *«Для развития интуиции следует прислушиваться к себе, своему телу, своим ощущениям»*, – советует Наталья Хобта.

Творческий подход необходим в первую очередь для решения проблем в текущей работе. Интенсивное желание достичь цели, срочная потребность в решении и провокационные вопросы – стимуляторы мышления являются критериями, по которым можно определить наличие у человека творческого потенциала.

Общение

Особое значение для профессионала имеет умение общаться. Чтобы человек мог развить навыки эффективного общения, ему изначально необходимо осознать свои комплексы и недостатки, научиться не подавлять их, а направить на

благо себе. Следует помнить, что залог комфортного общения – искренность. Умение не столько говорить, сколько слушать делает человека приятным собеседником.

Существует четыре ситуации общения. В первом случае мысли о разговоре и доведение информации до собеседника основываются на собственном мнении. Это начальный, обычный для большинства людей метод общения. При второй ситуации учитываются реакции и мнение другого человека. Необходимо подумать, как сесть, чтобы было лучше слышно собеседнику, перейти на его стиль и язык общения. Иными словами, «говорить языком стереотипов собеседника». *«Представьте себя на месте зрителей, которые наблюдают ход пресс-конференции – общение журналистов и интервьюеров»,* – так характеризует третью ситуацию в общении Денис Богуш. Четвертая же ситуация соответствует роли «Бога или Судьбы». Человек в состоянии увидеть причинно-следственную связь отношений собеседников с момента их встречи до будущего общения.

Самоменеджмент и стратегическое мышление

К элементам самоменеджмента относятся тайм-менеджмент, самомотивация, управление личным состоянием – стресс-менеджмент, личная финансовая компетентность. *«Эти навыки проявляются в результате саморазвития»,* – говорит Наталья Хобта. Основа закладывается в детстве, но в зрелые годы «овладеть» собой помогут специальная литература, освоение интенсивных обучающих программ. Для контроля эмоций нужна воля, а научиться эффективно управлять ими поможет освоение психотехник, например, нейролингвистического программирования.

Умение выверять и строить стратегии к психологически зрелой личности приходит с опытом – путем проб и ошибок. Стратегическое мышление можно развить.

Этика

Главное для профессионала – соблюдение нравственных норм поведения. В работе он часто испытывает чувство сопричастности к деятельности компании.

При достижении профессионализма формируются культура и критерии оценки собственной деятельности. Кроме этого, профи способен не просто хорошо работать, но и распоряжаться результатами своего труда, используя их в будущем для достижения новых результатов. *«Человек, не соблюдающий профессиональную этику, безнравственен, и потому не может зваться профессионалом»,* – считает Григорий Рожковский.

(БИЗНЕС № 28 (547), 14 июля 2003 года)

- *Чи є у статті загальнонаукові, міжгалузеві, вузькоспеціальні терміни? Доведіть.*
- *Порівняйте комп'ютерний переклад фрагменту статті з оригіналом. Відредагуйте перекладений текст.*

Етика

Головне для професіонала – дотримання моральних норм поводження. У роботі він часто випробує почуття причетності до діяльності компанії. При досягненні професіоналізму формуються культура і критерії оцінки власної діяльності. Крім цього, профі здатний не просто добре працювати, але і розпоряджатися результатами своєї праці, використовуючи їх у майбутньому для досягнення нових результатів. *«Людина, що не дотримує професійну етику, аморальний, і тому не може зватися професіоналом»,* – вважає Григорій Рожковський.

Завдання 12. Зробіть усний переклад з російської мови, назвіть труднощі, які виникли при його виконанні.

Научный перевод

Перевод иностранной и отечественной научной документации – важнейшее средство обмена научной и технической информацией.

Различают неопубликованные переводы двух видов:

- Перевод документов с иностранного языка на украинский;

- Перевод документов с украинского языка на иностранный.

Ежегодно переводчики дают более 400 тысяч авторских листов различных научно-технических текстов, служащих для изучения зарубежного и популяризации отечественного опыта.

Научные переводы (реферативный, перевод-аннотация) оформляются необходимыми тиражами в виде рукописей (машинописей), предназначенных для специалистов соответствующих отраслей. Переводы содержат текст, сведения о переводе и оригинале. Авторское право на перевод принадлежит переводчику.

Завдання 13. Познайомтесь з автоматичним перекладом тексту з німецької мови англійською (II) та з англійської мови українською (III). Відредагуйте II і III варіанти тексту. Зробіть висновок про особливості автоматичного перекладу англійською та українською мовами.

I. Peter besucht seine Freundin Renate oft. Sie ist auch vierzehn Jahre alt und wir lernen zusammen, Sie kocht sehr gut. Apfelkuchen ist ihre Spezialitat. Er schmeckt sehr gut. Das Kochen ist ihr Hobby. Renate liest auch Krimis gern, aber Phantastik mag sie nicht. Renate besucht auch einen Englischkurs, denn sie will nach England fahren. Renate hat am dreiundzwanzigsten August Geburtstag und ihre Eltern schenken ihr diese Reise. In England wird Renate nur englisch sprechen. Die Fremdsprachen fallen ihr leicht. Sie will auch Museen und Theatre besuchen. Sie wird mir Postkarten aus England schicken. Renate will Dolmetscherin werben. Wir sind gute Freunde.

II. Peter visits his girlfriend Renate often. She is Fourteen Years old and we learn, She cooks very well. Apple pie is her specialty. It tastes very good. Cooking is her hobby. Renate also reads like thrillers, but they do not like fantasy. Renate also attended an English course because she wants to go to England. Renate On August twenty-third birthday and her parents give her this trip. In England, Renate will speak only English. The languages you be easy. They will also visit museums and theatres. You”ll be asked to send postcards from England. Renate wants to become an interpreter. We are good friends.

III. Петро відвідування його подруга Рената часто. Вона чотирнадцять років і ми вчимося разом, Вона готує дуже добре. Яблучний пиріг це її спеціальність. На смак він дуже хороший. Кулінарія є її хобі. Ренате також читається як трилер, але їм не подобається фантазія. Ренате також були присутні курс англійської мови, тому вона хоче поїхати в Англію. Ренате серпня двадцять третій день народження, і її батьків їй цю поїздку. В Англії, Ренате буде говорити лише англійською. Мовах Ви легко. Вони також будуть відвідувати музеї та театри. Вам буде запропоновано відправити листівки з Англії. Ренате хоче стати перекладачем. Ми хороші друзі.

Завдання 14. Порівняйте оригінальний текст і його переклад. Відредагуйте текст, перекладений українською мовою за допомогою комп'ютера.

The Management Team

Your business plan should describe how the company is organized and what each individual's duties and responsibilities are. If you are an entrepreneur and your only employee is yourself this section should talk about you. Include a paragraph or half-page synopsis describing your background including relevant employment and professional experience, significant accomplishments and educational background.

At the end of the business plan attach a complete and detailed resume or if you are working with a team of people, resumes.

Other necessary details to be included in this section are any shortcomings in your management team or outside resources you plan to hire (for example an attorney or accountant). This section should also list the number of employees you plan on hiring and their role and responsibilities. And lastly you should list any outside advisors who are helping or advising you with the business.

Команда управління

Ваш бізнес-план повинен описувати, як компанія організована і які обов'язки кожної людини і відповідальність є. Якщо ви підприємець, і ваш

єдиний працівник собі цей розділ повинен говорити про вас. Включаючи пункт або половину сторінки. Підсумок опису фону включаючи відповідні зайнятості та професійного досвіду, значних досягнень і освіти.

У кінці бізнес-плану надають повне і детальне резюме або якщо ви працюєте з групою людей, відновиться.

Інші необхідні деталі, які будуть включені в цьому розділі або недоліки вашої команди управління або зовнішніх ресурсів ви плануєте взяти в оренду (наприклад, адвоката або бухгалтера). У цьому розділі також повинні бути вказані кількість співробітників ви плануєте за найом та їх ролі та обов'язки. І, нарешті, ви повинні перерахувати будь-яких зовнішніх консультантів, які допомагають або порекомендувати вам з бізнесом.

Пошуково-дослідницькі завдання

Завдання 1. Проаналізуйте подану в посібнику Г.В. Кравченко, Н.П. Шаповалової «Українська мова: Національний світогляд у мовознавчому аспекті» (Донецьк, 2008) проблематику лінгвістичної дискусії щодо можливості / неможливості перекладу. Яка точка зору видається Вам найбільш прийнятною? Відповідь аргументуйте.

Загальновідомо, що феномен перекладу існує з давніх-давен. Він є необхідним, якщо носії різних мов мають на меті налагодити певні стосунки в діловій, економічній, політичній чи будь-якій іншій сфері. У таких випадках учасникам комунікативного акту потрібен перекладач – людина, що володіє мовами обох народів. А чи можливий взагалі переклад? З огляду на викладене вище питання видається дивним, адже перекладацька діяльність сприймається як щось цілком природне. Однак у лінгвістиці існує й протилежна думка. Так, видатний німецький лінгвіст XIX століття Вільгельм фон Гумбольдт ставив під сумнів можливість перекладу, оскільки, на думку дослідника, перед перекладачем стоїть надзвичайно складне, фактичне не виконуване завдання: максимально точно відтворити інформацію, оформлену засобами однієї (переважно «чужої») мови, за допомогою іншої (переважно «своєї») мови. При цьому, як вважає

Вільгельм фон Гумбольдт, перекладач повинен або поступитися частиною інформації оригіналу, задовольняючи певні смаки своєї мови, або ж максимально точно відтворити першоджерело, не враховуючи деяких нюансів своєї мови. У кожному з цих випадків під час перекладу щось втрачається. Знайти ж «золоту середину» між мовою першоджерела й мовою, якою здійснюється переклад, на думку вченого, загалом неможливо.

Аналогічні думки висловлював відомий англійський поет і критик Роберт Бернс, який, до того ж, мав чималий досвід перекладацької роботи. Аналізуючи феномен перекладу, він прийшов до дещо парадоксального висновку, що «переклад – це брехня, дуже почтива, але все ж таки брехня». Це твердження дослідник ілюструє простим побутовим прикладом: якщо порівняти, як уявляють мовці шматок хліба, промовляючи відповідне слово англійською, німецькою, французькою чи італійською мовою, можна побачити , що в кожній мові уявлення про його форму, розмір, колір, смак є настільки специфічними, що є підстави говорити про нетотожні реалії. Сказане вище наводить на думку про те, що слова, які в контексті перекладу можуть кваліфікуватися як еквіваленти, насправді не є еквівалентами.

Образи того чи іншого предмета, що виникають в уяві носіїв різних мов, ніколи не збігаються, про що свідчать численні психолінгвістичні експерименти. Якщо ж усвідомити, що в процесі спілкування мовці оперують величезною кількістю понять, відтворюють необмежену кількість реалій об’єктивної дійсності, можна тільки спробувати уявити, наскільки неадекватно може сприйматися інформація першоджерела, відтворена засобами іншої мови. Отже, переклад є чимось нереальним?

Спростувати цю думку можна, взявши до уваги багату життєву практику. Справді, незважаючи на всі сумніви й суперечності, переклад усе ж таки існує, оскільки людство відчуває потребу в ньому. Протягом століть саме завдяки перекладу здійснюється міжкультурна комунікація, людство має можливість обмінюватися досвідом у різних галузях науки, знайомитися з художньою літературою, що має світове значення, відкривати для себе духовні цінності того

чи іншого народу. Звичайно, процес перекладу є надзвичайно складним. Безперечно, переклад не може ототожнюватися з оригіналом, однак якщо він здійснений на належному рівні, його значення в міжкультурній комунікації важко переоцінити. І хоч «ідеальний переклад» є чимось нездійсненним, до ідеалу можна якоюсь мірою наблизитись, намагаючись знайти ту «золоту середину, про яку говорив Вільгельм фон Гумбольдт. Чим краще впорається з цим завданням перекладач, тим результативнішим буде комунікативний акт. Досить оптимістичним є погляд Бориса Пастернака, який вважає, що якісно виконаний переклад може навіть дорівнювати оригіналу. «Переклади можливі, – пише він, – тому що в ідеалі й вони мають бути художніми творами і, незважаючи на спільність змісту, стають на один рівень з оригіналами з огляду на свою неповторність. Переклади можливі тому, що до нас віками перекладали одна одну цілі літератури, й переклади – це не спосіб ознайомлення з окремими творами, а засіб вікового спілкування культур і народів».

(Кравченко Г.В., Шаповалова Н.П. Українська мова: Національний світогляд у мовознавчому аспекті // Г.В. Кравченко, Н.П. Шаповалова. – Донецьк, 2008. – С. 6–7.).

Завдання 2. На підставі аналізу статті П. Селігея «Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт (Вісник НАН України. – 2007. – № 9) визначте можливі шляхи усунення нерівноваги між питомим і запозиченим у термінології, досягнення гармонії між цими двома складниками.

Завдання 3. Запишіть 10 термінів, рід яких під час перекладу українською мовою змінюється.

Завдання 4. Доберіть 3–4 афоризми відомих людей про переклад. Проаналізуйте їх.

Творчі завдання

Завдання 1. Складіть зі словами-паронімами речення у науковому стилі Вашого професійного спрямування.

Зумовлювати – обумовлювати, напрям – напрямок, запитання – питання.

Завдання 2. Висловіть свої міркування про те: 1) чи не зашкодить українській термінології штучна самоізоляція у вузьконаціональних рамках? 2) чи доцільно підтримувати самоцінність української термінології, якщо фахове словництво тяжіє до інтернаціоналізації?

Завдання 3. Розкрийте сутність вислову: «Скільки я знаю мов, стільки разів я – людина.

ДОВІДКОВІ МАТЕРІАЛИ

1. Переклад. Види перекладу

Процес відтворення письмового тексту чи усного вислову засобами іншої мови як і результат цього процесу називають ***перекладом***. Цілеспрямований процес перекладу охоплює такі ***етапи:***

1) зорове чи слухове сприймання інформації чужою мовою, усвідомлення її змісту;

2) аналіз інформації мовою оригіналу і синтез рідною мовою;

3) відтворення змісту рідною мовою.

Усний переклад використовують для обміну інформацією під час особистого контакту фахівців під час укладання контрактів, на виставках, симпозіумах, міжнародних науково-технічних конференціях, на лекціях, під час доповідей тощо.

Усний переклад може бути *послідовним* або *синхронним.*

Послідовний переклад – це усний переклад повідомлення з однієї мови іншою після його прослуховування. Важливо, щоб переклад здійснювався в паузах після логічно завершених частин, щоб був зрозумілий контекст.

Синхронний переклад робить перекладач-професіонал одночасно з отриманням усного повідомлення.

Письмовий переклад, на відміну від усного, не роблять негайно, тому мають можливість послуговуватися довідковою літературою.

Письмовий переклад залежно від *способу передачі змісту* поділяють на:

- *буквальний* (його називають також дослівним) – переклад тексту шляхом механічної підготовки на місце іншомовних слів їхніх еквівалентів з мови, на яку здійснюється переклад, при збереженні чужомовної конструкції, наприклад: *Ваш проект самый интересный. – Ваш проект самий цікавий (треба – найцікавіший). Я считаю, что Вы правы. – Я рахую, що Ви праві (треба – Я вважаю, що Ви маєте рацію).*
- *адекватний* **(**його називають також *філологічним***) –** особливістю цього типу перекладу є правильність і точність передачі стилю автора; переклад точно передає зміст оригіналу, його стиль і відповідає усім нормам літературної мови, наприклад: *Климент проживает по адресу… – Клієнт мешкає за адресою … Предоставленные бумаги к делу не относятся. – Подані папери не стосуються справи.*

За точністю відтворення розрізняють такі види письмового перекладу наукового тексту:

- *повний;*
- *адаптивний* – передбачає скорочення оригіналу і витяг з нього найважливішої інформації та створення реферату, анотації іншою мовою (реферативний та анотаційний).

Повний переклад наукового тексту здійснюють за такими етапами:

1) читання всього тексту з метою усвідомлення змісту;

2) поділ тексту на завершені за змістом частини, переклад їх;

3) стилістичне редагування повного тексту:

- оформлення тексту відповідно до норм літературної мови, усунення повторів;
- однозначність уживання термінів і назв;
- якщо думку можна висловити кількома способами, перевагу слід віддати стислому;
- якщо іншомовне слово можна без шкоди для змісту замінити українським, то варто це зробити.

Реферативний переклад має два різновиди:

1) письмовий переклад заздалегідь відібраних частин оригіналу, що утворюють зв'язний текст:

- ознайомлений з оригіналом;
- за потреби – вивчення спеціальної літератури;
- виділення в тексті основного і другорядного (відступи, повтори, багатослівність, екскурси в суміжні галузі тощо);
- перечитування основної частини, усування можливих диспропорцій, нелогічності;
- переклад основної частини, зв'язний і логічний виклад змісту оригіналу;

2) виклад основних положень змісту оригіналу, що супроводжується висновками й оцінюванням;

- докладне вивчення оригіналу;
- стислий виклад змісту оригіналу за власним планом;
- формування висновків, можливе висловлення оцінки.

Реферативний переклад у 5-10 і більше разів коротший за оригінал.

Анотаційний переклад – це стисла характеристика оригіналу, що є переліком основних питань, іноді містить критичну оцінку. Такий переклад дає фахівцеві уявлення про характер оригіналу (наукова стаття, технічний опис, науково-популярна книга), про його структуру (які питання розглянуто, у якій послідовності, висновки автора), про призначення, актуальність оригіналу,

обґрунтованість висновків тощо. Обсяг анотації не може перевищувати 500 друкованих знаків.

2. Типові помилки під час перекладу наукових текстів українською мовою

Згідно з теорією перекладу немає неперекладних матеріалів, є складні для перекладу тексти. Труднощі під час перекладання пов'язані з недостатнім знанням мови оригіналу, мови, якою перекладають, або з відсутністю в цій мові готових відповідників. Оскільки переклад – це передавання змісту того, що було висловлено, то перекладаються не слова, граматичні конструкції чи інші засоби мови оригіналу, а думки, зміст оригіналу.

Звісно, певні труднощі перекладу викликає безеквівалентна лексика. Як перекласти іншою мовою слово, якщо в ній немає відповідника й навіть саме поняття відсутнє? Наприклад, як перекласти з української мови *трембіта, бандурист, коломийка, вечорниці, гривня* або російської *балалайка, матрешка, тальянка?*

Здавалося б, зі словами, що мають відповідники в інших мовах, проблем не повинно бути. Але це помилкова думка. Насправді слова, які традиційно подаються в словниках як еквіваленти, в різних мовах різняться обсягом значення, особливостями сполучуваності з іншими словами, специфікою використання, додатковими відтінками значення. І все це треба враховувати під час перекладу. Наприклад, багатозначне слово *обращаться* в російській мові відрізняється обсягом значення від українського *звертатися*: останнє може використовуватися тільки зі значеннями а) «адресуватися до когось зі словами, проханням», пор. рос. *обращаться к отцу* – укр. *звертатися до батька*; б) якщо йдеться про книгу, журнал або інше джерело інформації, наприклад: рос. *обращаться к книге* – укр. *звертатися до книжки*. В інших випадках слово *обращаться* перекладати за допомогою українського слова *звертатися* не можна. Наприклад: рос. *обращаться с коллегами уважительно* – укр. *ставитися до коллег шанобливо (з повагою);* рос. *осторожно обращаться с инструментом* –

укр. *обережно поводитися з інструментом;* рос. *обращаться вокруг своей оси* – укр. *повертатися (обертатися) навколо своєї осі;* рос. *обращаться в бабочку* – укр. *перетворюватися (обертатися) на (в) метелика*; рос. *вода обращается в пар* – укр. *вода перетворюється на (в) пару*; рос. *обращаться в христианство* – укр. *навертатися до християнства*; рос. *бумажные деньги обращались наравне с металлическими* – укр. *паперові гроші були в обігу (оберталися, мали обіг) нарівні з металевими*.

Мова перекладу становить самостійну вартість. Досліджуючи мову перекладу, О. Беляєв, С. Єрмоленко, В. Русанівський зазначили, що в українські переклади потрапляє чимало слів з російської мови, скальковані словосполучення: *дякуючи тому що…* замість *завдяки тому що*, *в результаті* замість *унаслідок*, *так як* замість *оскільки* чи *тому що*, *перш усього* замість *насамперед*.

Типовим мовним недоліком наукових текстів залишається суржик: *тезиси (потрібно тези), на кінець (отже), опреділити (визначити), примінити (застосувати), вияснити (з'ясувати), звідки витікає (звідки випливає), в кінці кінців (зрештою, нарешті)*.

Отже, потрібна, як зазначає український лінгвостиліст О. Сербенська, «екологія наукової мови». Мовознавець наводить приклади, які варто вживати в наукових текстах. Дослідники культури української мови рекомендують не зловживати словосполученням *у першу чергу,* натомість варто послуговуватися синонімами: *насамперед, передусім, найперше*.

Уживання слів у наукових текстах

Так уживають	***Так правильно***
ведуча організація	провідна установа
область науки	галузь науки
об'єм знань	обсяг знань
в силу обставин	через обставини
задавати питання	ставити запитання
з цієї причини	через це
вищий учбовий заклад	вищий навчальний заклад

у першу чергу	насамперед
на зворотній стороні	на звороті
піднімати проблему	порушувати проблему
по мірі того як	відповідно до того як
представляє спробу	є спробою
привести приклад	навести приклад
мова відноситься	мова належить
доволі часто	досить часто
зустрічаються помилки	трапляються помилки
в першу чергу	передусім
важлива складова частина	важлива складова
у відповідності до	відповідно до
повинні стати	мають стати
поширюються в соціумі	поширені в соціумі
в зв'язку з цим	у зв'язку з цим
це обумовлює завдання	це зумовлює завдання
суттєво зростає	значно зростає
разом з тим	водночас
важлива задача	важливе завдання
авторами наводяться списки	автори подають списки
той же	той самий
являє собою проблему	це становить проблему
з того часу як	від тоді як
перш ніж	перед тим як
у той час як	тоді як
не дивлячись на те що	не зважаючи на те що
виступає в якості	виступає як
саме важливе завдання	найважливіше завдання
виключно в освіті	лише в освіті
з іншого боку підходить до цієї теми	по-іншому розглядає цю тему
приналежність до стилю	належність до стилю
не звернув увагу	не звернув уваги

До типових помилок у слововживанні належить також не завжди чітке розрізнення паронімів.

Пароніми *(грец. para – префікс на позначення суміжності, переміщення, зміни і опута – ім'я) – слова, близькі за звучанням, але різні за значенням.*

Наприклад, слово *зумовлювати* означає бути причиною чогось, призводити до чогось, визначити його характер, якість, специфіку тощо; слово *обумовлювати* – ставити в залежність від певних умов, обставин; визначати умови, термін чогось.

Українська дослідниця культури мови Євгенія Чак пропонує не ототожнювати слова *напрям* і *напрямок.* У переносному значенні, коли йдеться про шлях розвитку, ідейну спрямованість, суспільний, літературний рух, течію, уживають слово *напрям.* Стосовно лінії фізичного руху на невеликих відстанях частіше використовують слово *напрямок*.

Не варто плутати й слова *запитання і питання*. *Запитання* – це словесне звернення, яке потребує відповіді. Слово *питання* здебільшого вживають, коли йдеться про якусь проблему, справу, що потребує розв'язання або вивчення.

Фразеологія наукового тексту покликана виражати логічні зв'язки між частинами висловлювання (*як показав аналіз, навести приклади, звідси випливає, на підставі отриманих відомостей, віддавати належне, привертати увагу, наводити аргументи*) і позначати певні поняття (*ступінь дослідженості, наукова новизна, теоретичне значення, питома вага*).

Щоб уникнути помилок під час перекладу наукових текстів із російської мови, варто пам'ятати про російсько-українські паралелі усталених сполук.

Типові мовні звороти

Російський вислів	***Український вислів***
служить примером	*бути за приклад*
принимать решение	*вирішувати, ухвалювати*
подводить итоги	*підбивати підсумки*
подвергать сомнению	*висловлювати сумнів*
оказывать воздействие	*впливати*
производить впечатление	*вражати*
по нашей инициативе	*з нашої ініціативи*
мероприятия по	*заходи щодо, для, до*
с 2010 по 2015 год	*з 2010 по 2015 рік (до 2015 року)*
по подозрению в чем	*підозрюючи в чому;*
по многим причинам	*з багатьох причин*
по принуждению	*з примусу*
по моему адресу	*на мою адресу*

по заказу	*на замовлення*
по требованию	*на вимогу*
по его желанию	*на його бажання*
по праздникам	*у свята*
по ошибке, невнимательности	*через помилку, необережність*
по возвращении, окончании, получении, рассмотрении, прибытии	*після повернення, закінчення, одержання, розгляду, прибуття*
по поводу чего	*з нагоди чого*
по всем направлениям	*в усіх напрямках*
вызывать по служебному вопросу	*викликати у службових справах*
комиссия по составлению резолюции	*комісія для складання резолюції*
комитет по вопросам экономики	*комітет у справах економіки*
называть по имени-отчеству	*називати на ім'я та по батькові*
отпуск по болезни	*відпустка через хворобу*
национальный по форме	*національний формою*
огромный по своим масштабам	*величезний своїми масштабами*
проинформировать по телефону, почте	*повідомити телефоном, поштою*
похожий по вкусу	*схожий на смак*
по март включительно	*до березня включно*
поставить в пример	*поставити за приклад*
ввести в состав	*ввести до складу*
несмотря на, не глядя на	*незважаючи на, не дивлячись на*
благодарить кого?	*дякувати кому?*
снабжать чем?	*постачати що?*

причинять что?	*завдавати чого?*
нуждаться в чем?	*потребувати чого?*
подражать кому?	*наслідувати кого?*
в полной мере	*повною мірою*
выполнять по распоряжению	*виконувати за розпорядженням*
обратиться по адресу	*звернутися на адресу*
по приказу	*за наказом*
согласно приказу	*згідно з наказом*
по возвращении	*після повернення*
по указанию	*за вказівкою*
по всем правилам	*за всіма правилами*
по инициативе	*з ініціативи*
по закону	*по закону; за (згідно з) законом*

Проте досить часто трапляються такі помилки:

- неправильне утворення відмінкових форм іменників, прикметників, числівників, займенників (*писати лист* замість *писати листа, семи експертами* замість *сімома (сьома) експертами*);
- неправильне визначення граматичного роду іменників (*солідна рукопись* (ж. р.) замість *ґрунтовний рукопис* (ч. р.);
- неправильне утворення ступенів порівняння прикметників і прислівників (*більш складніша ситуація* замість *більш складна ситуація, найбільш ефективне* замість *найбільш ефективно*);
- неправильна словозміна числівників (*від п'ятидесяти до шестидесяти відсотків* замість *від п'ятдесяти до шістдесяти відсотків*);
- порушення закономірностей сполучуваності дробових числівників з іменниками (*отримали 5,2 бали замість отримали 5,2 бала*);
- відхилення від морфологічних норм у межах лексико-граматичного класу займенників (*саме завдяки ньому* замість *саме завдяки йому*);
- порушення категорій стану, особи дієслів (*вибачаюся* замість *вибачте*,

хотять замість *хочуть*);

- неправильне творення дієслівних форм (*говорючи, починаючий дослідник* замість *говорячи, дослідник-початківець*) тощо.

У наукових текстах важливо уникати мовних недоліків, що виникають унаслідок калькування з російської мови:

Неправильно	***Правильно***
абривіатура	абревіатура
взаємовідношення	взаємини
завідувач відділом	завідувач відділу
відзив на дисертацію	відгук про дисертацію
знайомство з дисертацією	ознайомлення з дисертацією
конференція на честь річниці	конференція з нагоди річниці
науковий робітник	науковий працівник
розмір статті	обсяг статті
розповсюдження інформації	поширення інформації
високоосвідчений	високоосвічений
вживання у більш вужчому значенні	вживання у вужчому значенні
сприйнятний	сприйнятливий
таке припущення – вірогідне	таке припущення – імовірне
учбовий заклад	навчальний заклад
учений ступінь	науковий ступінь
раз в місяць	раз на місяць
у цьому році	цього року
пів до третьої	пів на третю
до цього є чимало підстав	для цього є чимало підстав
назвати по імені та по батькові	назвати на ім’я та по батькові
за браком часу	через брак часу
під редакцією професора	за редакцією професора
подали заяви на вступ	подали заяви про вступ

3. Переклад термінів

Наука – явище міжнародне, тому слова іншомовного походження є одним із найважливіших джерел поповнення термінології.

Стилістичний аналіз окремих наукових текстів показує, що вживання чужих слів часто-густо випливає не з потреби точно передати наукові істини, а набуває самодостатнього характеру – запозичення задля самого запозичення. Такі автори не вміють чи не хочуть перекладати, цураються питомої лексики, хочуть показати свою «оригінальність».

До зайвих запозичень, учені та культурні діячі різних народів ставилися загалом неприхильно. Вони підкреслювали інтелектуальну залежність любителів чужоземного, їхнє невміння думати самостійно, брак критичності та творчого підходу. Ось лише деякі оцінки.

Український економіст К. Воблий: «У молодих авторів спостерігається інколи намагання насичувати свою мову іншомовними словами. Цим гадають надати своїй праці «учености». Це глибоко помилковий погляд» *(Воблий К.Г. Організація роботи наукового працівника (Методика і техніка). – К., 1969. – С. 158).* Український фізик А. Науковець: «На жаль, ми є свідками бездумного й масованого впровадження іншомовних (переважно англійських) термінів навіть у тих випадках, коли для них було б зовсім неважко знайти прості й точні вітчизняні відповідники. З погляду іноземців це може розглядатися як фактичне визнання меншовартості, нерозвиненості української мови. Прикро, що філологічна наукова спільнота (і не тільки вона, звичайно), на мій погляд, дуже слабко протидіє цьому ганебному явищу» (*Науковець А.Г. Імплементація англіцизмів в українській мові / А.Г. Науковець // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – Вип. IV. – К., 2001. – С. 19*). Російський логік С. Поварнін: «Чим більше хтось говорить без потреби іноземні слова, тим імовірніше, що він не здатен до самостійного мислення» (*Поварнин С.И. Спор. О теории и практике спора / С.И. Поварнин. – СПб, 1996. – С. 45*).

Українська мова своїми питомими засобами спроможна точно передати більшість нових понять і термінів. Орієнтація мови на власні сили зміцнює її внутрішню будову, посилює і гармонізує взаємодію лексичного та словотвірного рівнів, а головне – творчо розвиває її. Зайве позичати, коли у своїй мові можна створити різнозначні слова й до того ж більш милозвучні. Розбудова та широке функціонування власних терміносистем мають і суспільну значущість, адже засвідчують високий науковий потенціал країни.

Мова передусім для її носіїв. Авторові треба чітко визначити, на кого розраховано публікацію: на співвітчизників чи на міжнародні наукові кола. Для перших пишуть рідною мовою, використовуючи природну й питому для неї термінологію, для других – мовами міжнародного спілкування. При цьому важливо пам'ятати, що змістову тотожність українських і чужих термінів має закріплювати не так спільна форма, як їхні визначення та поняттєва віднесеність.

До багатьох запозичень в українській мові є питомі синоніми: *акумулювати – збирати, нагромаджувати, накопичувати; деградація – занепад; деформація – викривлення, нівечення; дисиміляція – розподілення; спорадичний – поодинокий, транзитивний – перехідний.* За підрахунками П. Селігея, серед загальнонаукової та найпоширенішої спеціальної лексики таких пар налічується не менше тисячі, причому до одного запозичення часом існує по кілька питомих відповідників. Зазвичай їх наводить тлумачна частина словників іншомовних слів.

Частину термінів-синонімів становлять кальки (*демократія – народовладдя, об'єкт – предмет, орфографія – правопис*). Калькування – важливий шлях породження спеціальної лексики на питомих засадах. Це теж запозичення, але особливе: тут копіюється значення та спосіб будови терміна, а зовнішня форма передається власними морфемами. Калька є, по суті, буквальним перекладом, і тому сприймається як питоме слово.

Українська термінологія збагатилася багатьма кальками з різних мов. Наприклад, з латини: *землеробство (agricultura), підмет (subjectum), відсоток (procentum);* з французької: *міжнародний (international*); з німецької: *підприємство (Unterneh-men), поняття (Begriff*). За радянських часів багато

кальок утворилося з російської мови: *запобіжник, напівпровідник, невагомість, обчислювач, співробітник, співдружність* тощо.

4. Особливості редагування наукового тексту

Редагування (від лат. *redactus* – приведений у порядок) – це аналіз, перевіряння та виправлення будь-якого тексту. Редагування – це процес установлення рівня суспільної значущості наукового тексту, призначеного до видання, тобто ступеня відповідності змісту і форми цього твору його суспільному призначенню. Редагування відіграє дуже важливу роль у житті науковця. Практично кожному дослідникові доводиться працювати над підготовкою рукопису до видання і попередньо редагувати його.

Редагування перекладу (вдосконалення вже наявного його варіанта) буває двох ***типів***:

1) авторське редагування (редактором свого тексту виступає сам перекладач);

2) редагування готового тексту, яке здійснює інша людина, тобто редактор чи сам перекладач. Саморедагування, здійснене автором, та редагування того ж повідомлення професійним редактором, повинні доповнювати одне одного, адже обидва види правок спрямовані на поліпшення якості тексту, досягнення його довершеності.

Процес редагування та перевірки можна переділити на такі ***етапи***:

1. Первинне ознайомлення з текстом оригіналу та перекладу. Перед тим, як розпочати редагування тексту, слід прочитати його повністю. Під час першого прочитання не бажано вносити правки, проте можна зробити помітки на берегах чи фіксувати побіжні зауваження на окремому аркуші паперу.

2. Перевірка фактичного матеріалу. На цьому етапі доцільно перевірити правильність та вірогідність поданих відомостей, продумати, чи достатньо фактичного матеріалу для певного тексту. Це послідовна, ретельна перевірка відповідності кожного слова, кожної фрази перекладу вихідному тексту, єдності використаної термінології, логіки викладу. Цей етап передбачає роботу зі

словниками, довідниками, мережею Інтернет, консультації колег та фахівців тієї чи іншої галузі.

3. Власне редагування матеріалу. Цей етап вимагає мовної корекції: оформлення тексту відповідно до граматичних, орфографічних, пунктуаційних, стилістичних норм. Виправити помилку недостатньо, адже необхідно узгодити все речення, перевірити його завершеність, не забувати при цьому про індивідуальний стиль перекладача. Правки в тексті роблять синім або чорним чорнилом (а не червоним). Слова, цифри в тексті мають бути чіткими та охайними.

4. Завершальний етап – виправлений текст треба передрукувати, остаточно перевірити.

При редагування виділяють три основні *види прочитання* тексту:

1) читання, орієнтоване на ознайомлення з текстом;

2) рецензування, оцінне читання з метою заглибленого усвідомлення, пророблення, аналізу й оцінки текстових одиниць і всього тексту;

3) шліфувальне, «оздоблювальне» читання, спрямоване на усунення недоліків у тексті.

При здійснені аналізу тексту редактор повинен: опанувати зміст написаного, зрозуміти, якому читачеві адресований текст, які його запити і соціокультурні характеристики; уявити, чи зрозуміє цей текст читач.

Щоб полегшити редагування наукових текстів, пропонуємо ***рекомендації щодо вживання деяких слів, словосполучень.***

ТРАПЛЯЄТЬСЯ	РЕКОМЕНДОВАНО
більше всього	*імовірніше (ймовірніше)*
більше того	*до того ж, крім того*
більшість	*мовознавці здебільшого*
мовознавців виділяє	*(переважно) виділяють*
у будь-якому випадку	*у будь-якому разі*
вирішити проблему	*розв'язати проблему*

вирішити задачу (математичну)	*розв'язати задачу*
вирішити завдання	*виконати завдання*
відміняти / відмінити	*скасовувати /скасувати*
відмічати	*зазначити*
відзначати	*зауважити*
в основному (як висновок)	*у цілому*
загалом	*переважно*
всеохоплюючий	*всеосяжний*
дана думка	*ця, зазначена, згадана думка*
з метою з'ясування	*для з'ясування*
значимий	*значущий*
значимість	*значущість*
з точки зору	*на думку*
існують мови, явища, предмети	*є мови, явища, предмети*
керуючись думкою	*спираючись на думку*
на наш погляд	*на нашу думку*
на сьогоднішній день	*на сьогодні*
наукове дослідження	*дослідження*
не дивлячись на те що	*не зважаючи на те що, попри те що*
один і той (же) самий	*той самий, той же*
один і та (ж)сама	*та сама, та ж*
одне і те (ж) саме	*те саме, те ж*
одні і ті (ж) самі	*ті самі, ті ж*
підняти питання	*порушити питання*
посилання (на джерело)	*покликання (на джерело)*
посилатися (на джерело)	*покликатися (на джерело)*
при дослідженні	*у процесі дослідження*
приведені результати	*наведені результати*
привести приклад	*навести приклад*
прийти до висновку	*дійти висновку*

приналежний	*належний*
приналежати	*належати*
приналежність	*належність*
при необхідності	*за потреби*
розкрити роль	*визначити, з'ясувати роль*
у першу чергу, перш за все	*насамперед, передусім*
у результаті цього	*унаслідок цього*
у тому числі	*зокрема й, навіть і*

Тема 15-16. Підсумкове заняття.
Заліковий контроль *(4 год.)*

Система завдання для модульного контролю призначена для виявлення рівня усвідомлення майбутніми науковцями основ наукової комунікації як важливої складової професійної діяльності та вироблення вмінь дотримуватися національних стандартів щодо специфіки вживання термінів, які стосуються обраного фаху, тенденцій сучасного термінотворення, з метою компетентної орієнтації в термінологічному комплексі майбутньої фахової діяльності.

Аспірантам будуть запропоновані різні за ступенем складності завдання. Перші з них (закриті тести) передбачають перевірку рівня засвоєння ними теоретичного матеріалу змістового модуля № 3 «Наукова комунікація як складова фахової діяльності». Щоб виявити рівень сформованості в них практичних умінь і навиків, пропонуємо систему завдань для аналізу тексту. Наприклад:

1. Виконайте письмовий переклад тексту українською мовою.
2. Випишіть з тексту терміни і схарактеризуйте їх.
3. До слів іншомовного походження доберіть українські відповідники.
4. Складіть тези до тексту.

Зразок тексту для аналізу:

Создавая текст, не забывайте о выражении смысловых связей между предложениями. Именно эти связи создают из ряда фраз единый текст. Прежде всего, применяйте простейшие способы связи – повторы слов и их замену местоимениями, – соблюдая баланс между ними, так как злоупотребление любым из них, а особенно вторым, делает текст труднопонимаемым. Для того чтобы разнообразить лексическую сторону текста, используйте синонимы, учитывая, однако, что не все синонимичные друг другу слова могут быть включены в научный текст. Особую спаянность и ясность тексту придают специальные слова (средства координации), которые не только указывают на продолжение развития мысли, но и показывают, какими именно смысловыми отношениями связаны фразы между собой.

Очень важным средством связанности является порядок слов, который в русской письменной речи вообще, а в научной в особенности, отличается от порядка слов устной разговорной речи, выдвигающей вперед то, на что в данный момент обращено основное внимание. Порядок слов в устной разговорной речи соотнесен с ее интонационным оформлением, с жестами и другими средствами, не применимыми на письме. Использование такого порядка существенно осложняет читателю понимание письменного текста. В научной речи используется простой, но строгий порядок слов, прямо соответствующий процессу познания: от известного к новому.

При выборе характера связи между предложениями исходите из того, что цепная связь понимается читателем наиболее легко благодаря непосредственному контакту предложений, соотносимых между собой. Параллельную и опоясывающую связь целесообразно применять только для обобщения содержания нескольких предложений. Желательно сочетать эти способы связи с использованием цепной связи.

При делении текста на абзацы исходите из того, что главное назначение абзаца – облегчить ориентирование в тексте. Используйте разные принципы деления. Не пытайтесь вместить длинное умозаключение в один абзац, надеясь,

что читатель будет увлечен единством мысли. В конце концов, он все равно утратит ощущение единства фрагмента, если абзац станет чрезмерно большим. В то же время выделение слишком мелких абзацев помешает читателю воспринять текст как целое произведение, состоящее из достаточно ясно выделенных частей.

Розділ III
САМОСТІЙНА РОБОТА

3.1. Перелік тем, винесених на самостійне опрацювання

1. Історія і сучасні проблеми української термінології
2. Теоретичні засади термінознавства та лексикографії.
3. Термінологія ораного фаху.
4. Українські електронні термінологічні словники.
5. Становлення і розвиток наукового стилю української мови.
6. План тези, конспект як важливий засіб організації наукової праці.
7. Анотування і реферування наукових текстів.
8. Рецензія, відгук як критичне осмислення наукової праці.
9. Науковий етикет.
10. Вибір синоніма під час перекладу.
11. Помилки у змісті й будові висловлювань наукового характеру.

3.2. Завдання для самостійної роботи

Завдання 1. Підберіть крилаті вислови мислителів стародавнього і сучасного світу про ораторське мистецтво, які можна використати в науковій доповіді на конференції, науковому гуртку (2 бали).

Завдання 2. Випишіть із бібліотечного каталогу дві анотації на посібники з Вашого фаху та проаналізуйте їх за структурою, змістом, призначенням, мовним оформленням, обсягом (4 бали).

Завдання 3. **Укладіть порадник молодим науковцям щодо написання наукових текстів** (5 балів).

3.3. Індивідуальні навчально-дослідні завдання

Напишіть реферат на одну із запропонованих тем.

1. Становлення і розвиток наукового стилю української мови.
2. Мовні засоби наукового стилю.
3. Науковий текст і професійний виклад думки.
4. Роль синонімів у термінологічних системах.
5. Створення й видання україномовних підручників як один із етапів розвитку вітчизняного термінознавства.
6. Українська термінологія і національні культурні традиції.
7. Правописні проблеми в українській науковій термінології.
8. Українська термінологія як чинник державності української мови.
9. Місце інтернаціональних термінів у системі термінів національних мов.
10. Роль перекладу в поповненні термінологічної лексики.
11. Українізація іншомовних термінів.
12. Калькування окремих термінів з інших мов.
13. Особливості розвитку термінолексики на межі століть.
14. Актуальні проблеми термінознавства.
15. Номенклатура як сукупність термінів, символів і назв.
16. Українська термінологія – національна за своїми витоками, міжнародна за своїм поширенням.
17. Питоме і чуже в термінології.
18. Історія і сучасні проблеми української термінології.
19. Теоретичні засади термінознавства та лексикографії.
20. Термінологія в її історичному розвитку.
21. Мова науки і національна мова.
22. Лексикографічна компетенція як показник мовної культури науковця.
23. Українські електронні фахові словники.

24. Оформлювання результатів наукової діяльності.
25. Реферат як жанр академічного письма.
26. Науковий етикет.
27. Переклад як вид мовленнєвої діяльності.
28. Значення перекладних словників у фаховій діяльності науковця.
29. Особливості перекладу наукового тексту.
30. Літературне редагування фахового тексту: специфіка і завдання.
31. Вибір синоніма під час перекладу.
32. Особливості перекладу запозиченої термінологічної лексики українською мовою.
33. Урахування національної традиції у термінотворенні.
34. Проблеми перекладу термінології (педагогічної, сільськогосподарської, управлінської, технічної, економічної тощо).
35. Особливості редагування наукового тексту.

СЛОВНИК НАЙУЖИВАНІШИХ ТЕРМІНІВ

Адаптований переклад – це вид, який передбачає скорочення оригіналу і витяг з нього найважливішої інформації та створення реферату, анотації іншою мовою.

Адекватний переклад – (його називають також ***філологічним***)– це вид перекладу, зорієнтований на правильність і точність передачі стилю автора; адекватний переклад точно передає зміст оригіналу, його стиль, і відповідає усім нормам літературної мови.

Анотаційний переклад – це стисла характеристика оригіналу, що є переліком основних питань, іноді містить критичну оцінку.

Анотація – (від лат. *annotatio* – зауваження) – це невелика за обсягом бібліографічна довідка, у якій стисло схарактеризовано зміст книги (статті), вміщено оцінку анотованого твору.

Буквальний переклад (його називають також ***дослівним***) – переклад тексту шляхом механічної підстановки на місце іншомовних слів їхні еквівалентів з мови, на яку здійснюється переклад, при збереженні чужомовної конструкції.

Вузькоспеціальні терміни – це терміни, характерні лише для певної галузі.

Дипломна робота – кваліфікаційна науково-дослідницька робота студента, яка готується з метою публічного захисту й отримання освітньо-кваліфікаційного ступеня «*бакалавр*» чи «с*пеціаліст*».

Загальнонаукові терміни – терміни, які вживають практично в усіх термінологіях, наприклад: *система, тенденція, закон, концепція, теорія, аналіз, синтез* тощо.

Кодифікація термінів – це систематизація термінів у словниках, довідниках, що орієнтують мовців на правильне їхнє використання.

Конспект – (від лат. *conspectum* – огляд) – стислий письмовий виклад змісту лекції, доповіді тощо.

Курсова робота – невелика за обсягом дослідницька робота із значною реферативною частиною.

Магістерська робота – це кваліфікаційна науково-дослідницька робота випускника, яка готується з метою публічного захисту і отримання освітньо-кваліфікаційного ступеня «магістр».

Міжгалузеві терміни – це терміни, які використовують у кількох споріднених або віддалених галузях.

Наукова стаття – вид наукової публікації, де описано кінцеві або проміжні результати проведеного дослідження, обґрунтовано способи їх отримання, а також накреслено перспективи наступних напрацювань.

Науковий стиль – функціональний різновид літературної мови, що обслуговує сфери науки, техніки та освіти.

Номенклатура – сукупність назв конкретних об'єктів певної галузі науки, техніки, мистецтва тощо.

Пароніми – (грец. *para* – префікс на позначення суміжності, переміщення, зміни і *onyma* – ім'я) – слова, близькі за звучанням, але різні за значенням.

Переклад – процес відтворення письмового тексту чи усного вислову засобами іншої мови як і результат цього процесу називають.

Послідовний переклад – це усний переклад повідомлення з однієї мови іншою після його прослуховування. Важливо, щоб переклад здійснювався в паузах після логічно завершених частин, щоб був зрозумілий контекст.

Професіоналізми – це слова або вислови, притаманні мові людей певної професійної групи.

Редагування – (від лат. *redactus* – приведений у порядок) – це аналіз, перевіряння та виправлення будь-якого тексту.

Реферативний переклад – це письмовий переклад заздалегідь відібраних частин оригіналу, що утворюють зв'язний текст, а також це виклад основних положень змісту оригіналу, що супроводжується висновками й оцінюванням. Реферативний переклад у 5-10 і більше разів коротший за оригінал.

Синхронний переклад – це переклад, який робить перекладач-професіонал одночасно з отриманням усного повідомлення.

Стандартизація термінології – це вироблення термінів-еталонів, термінів-зразків, унормування термінології в межах однієї країни (якщо це національний стандарт) або в межах групи країн (якщо це міжнародний стандарт).

Тези – (від грец. *thesis* – основна думка) – коротко сформульовані основні положення наукової праці (доповіді, лекції, статті), які розкривають суть інформації.

Термінознавство – наука, що вивчає термінологію.

Термінологія – 1) сукупність термінів, що обслуговують певну галузь знань (педагогічну, юридичну, психологічну тощо); 2) вчення про утворення, структуру і функціонування термінів; 3) вчення про утворення, структуру і функціонування термінів певної сфери знань та про їхні еквіваленти в інших мовах.

Терміносистеми – це галузеві термінології (тобто сукупність термінів конкретних галузей).

ЛІТЕРАТУРА

Основна

Бабич Н. Практична стилістика і культура української мови / Н. Бабич. – Львів : Світ, 2003.

Брус М. Українське ділове мовлення: навч. посіб. / М. Брус. – Ів.-Франківськ : Тіповіт, 2004.

Волкотруб Г. Практична стилістика української мови: [Навчальний посібник] / Г. Волкотруб. – Тернопіль : Підручник і посібники, 2004.

Довідник з культури мови [за ред. С. Єрмоленко]. – К. : Вища школа, 2005.

Зарицка І.М. Українське ділове мовлення: [практикум] / І.М. Зарицька. – Донецьк : Центр підготовки абітурієнтів, 2002.

Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спрямування: [Навчальний посібник] / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2008.

Муромцева О., Жовтобрюх В. Культура мови вчителя / О. Муромцева, В. Жовтобрюх. – К. : Гриф, 1998.

Пивоваров В.М. Ділова українська мова: [навч. посіб.] / В.М. Пивоваров. – Харків : Одіссей, 2007.

Сербенська О. Культура усного мовлення: Практикум: [Навчальний посібник] / О. Сербенська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004.

Українська ділова і фахова мова: практичний посібник на щодень [за ред. М.Д. Гінзбурга]. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Фірма «ІНКОС», ЦНЛ, 2007.

Українська мова за професійним спрямуванням: практикум: [навч. посіб.]. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 272 с.

Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням: [Підручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010. – 696 с.

Додаткова

Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитися і правильно говорити: Посібник [за заг. ред. О. Сербенської]. – Львів : Світ, 1994.

Антонечко-Давидович Б. Як ми говоримо / Б. Антоненко-Давидович. – К. : Либідь, 1991.

Бабич Н. Основи культури мовлення / Н. Бабич. – Львів : Світ, 1990.

Білозерська Л.П. Термінологія та переклад: [Навчальний посібник] / Л.П. Білозерська, Н.В., Возненко, С.В. Раденька. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2009.

Білоус М.П. Мовленнєвий етикет українського народу // Мова і духовність нації: Тези доп.регіон. наук.-практ. конф. / М.П. Білоус. – Львів, 1989. – С. 98–99.

Білоус М.П. Український мовленнєвий етикет // Мова і духовність нації / М.П. Білоус. – К. : НМК ВО, 1992. с. 164–99.

Богдан С. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С. Богдан. – К. : Рідна мова, 1998. – 475 с.

Бондаренко В.В. Переклад науково-технічної літератури / В.В. Бондаренко, В.В. Дубічинський, В.М. Кухаренко. – Харків, 2001.

Ботвина Н. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділової комунікації: [навчальний посібник] / Н. Ботвина. – К. : АртЕк, 2002. – 205 с.

Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та наукові стилі української мови / Н.В. Ботвина. – К. : Артек, 1998.

Вакуленко М. Розвиток терміносистем і термінотворення / М. Вакуленко // Українська мова. 2010. – № 1. – С. 88–93.

Винницький В. Наголос у сучасній українській мові / В. Винницький. К. : Рад. школа, 1984.

Вихованець І. Таїна слова / І. Вихованець. – К. : Рад. школа, 1990.

Воблий К.Г. Організація роботи наукового працівника (Методика і техніка) / К.Г. Воблий. – К., 1969.

Возняк Т.С. Тексти та переклади : Семантичний простір мови. Одвічні запитання. Мартін Гайдеггер. Ганс Георг Гадамер. Габріель Марсель / Т.С. Возняк. – Х. : Фоліо, 1998. – 666 с.

Волощак М. Неправильно – правильно : [Довідник з українського слововживання] : За матеріалами засобів масової інформації Ї М. Волощак. – К. : ВЦ «Просвіта», 2000.

Гінзбург М. Щодо синтаксичних помилок у нормативних документах: практичні висновки з рекомендацій мовознавців / М. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2009. – № 2. – С. 22–30.

Гінзбург М. Десять відомих правил українського ділового та наукового стилю, зведені в систему / М. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. – № 2.

Гнаткевич Ю. Уникаймо русизмів в українській мові: Короткий словник-антисуржик для депутатів Верховної Ради / Ю. Гнаткевич. – К. : Либідь, 2002.

Гриценко Т.Б. Українська мова та культура мовлення / Т.Б. Гриценко. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2003. – 472 с.

Ділова українська мова / [за ред. Н.Д. Бабич]. – Чернівці : Рута, 1996.

Дорошенко С. Основи культури і техніки усного мовлення : [Навчальний посібник]. – 2-ге вид., перероб. і доп. / С. Дорошенко. – Х. : «ОВС», 2002.

Жайворонок В.В. та ін. Українська мова в професійній діяльності / В.В. Жайворонок. – К. : Вища Школа, 2006.

Іванишин В. Мова і нація / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич : Відродження, 1994.

Ільченко О.М. Етикет англомовного наукового дискурсу / О.М. Ільченко. – К., 2002. – 287 с.

Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – К. : Українська книга, 2004.

Караванський С. Пошук українського слова, або Боротьба за національне «я» / С. Караванський. – К. : ВЦ «Академія», 2001.

Караванський С. Російсько-український словник складної лексики / С. Караванський. – Львів : Бак, 2006.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К., 1970.

Коваль А. Практична стилістика сучасної української мови / А. Коваль. – К. : Вища школа, 1987.

Коваль А. Слово про слово / А. Коваль. – К. : Рад. школа, 1986.

Коваль А. Крилаті вислови в українській мові / А. Коваль. – К. : Вища школа, 1975.

Коваль А.П. Ділове спілкування / А.П. Коваль. – К. : Либідь, 1995. – С. 7–16; 47–52.

Комова М.В. Документознавча термінологія: [Навчальний посібник] / М.В. Комова. – Львів : Вид-во нац. ун-ту «Львівська політехніка, 2003. – 168 с.

Коріяка О. Мистецтво ґречності: Чи вміємо ми себе поводити? – К. : Либідь, 1995. – 95 с.

Котюрова М.П. Культура научной речи: текст и его редактирование : [Уч. пособие] / М.П. Котюрова. – Пермь : Пермский гос.ун-т, 2005.

Кочан І. Культура рідної мови: збірник вправ і завдань / І. Кочан, А. Токарська. – Львів : Світ, 1996.

Кравченко Г.В. Українська мова: Національний світогляд у мовознавчому аспекті / Г.В. Кравченко, Н.П. Шаповалова. – Донецьк, 2008. – С. 6–7.

Культура мови на щодень / [Н. Дзюбишина-Мельник, Н. Дужик, С. Єрмоленко та ін.]. – К. : Довіра, 2002.

Культура фахового мовлення : [Навчальний посібник] / [за ред. Н. Бабич]. – Чернівці : Книги – XXI, 2005. – 572 с.

Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / О. Курило. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 303 с.

Ленець К.В. «Друже мій єдиний»: Початкова формула-звертання в листах Т. Шевченка / К.В. Ленець // Культура слова. – К., 1989. – Вип. 37. – С. 38.

Літературне редагування : [Підручник] / Різун В.В. – К. : Либідь, 1996.

Лучик А.А. Російсько-український та українсько-російський словник еквівалентів слів / А.А. Лучик. – К. : Довіра, 2004.

Масенко Л. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір / Л. Масенко. – К. : ВД «КМ Академія, 2004.

Матвієнко А. Найдоступніший спосіб підвищення мовної культури / А. Матвієнко // Дивослово. – 2004. – № 2.

Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007.

Мацько Л. Формування культури мовлення: Чинники лінгводидактичні та культурологічні / Л. Мацько // Урок української. – 2004. – № 8. – С. 3.

Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М.І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2005.

Миронюк О.М. Історія граматичних засобів вираження ввічливості в українській мові / О.М. Миронюк // Мовознавство. – 1993. – № 2. – С. 79–82.

Михайлова О.Т. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості / О.Т.Михайлова, А.А. Сидоренко, В.Т. Сухонар. – Харків, 2000.

Наумовець А.Г. Імплементація англіцизмів в українській мові / А.Г. Наумовець // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. – Вип. IV. – К., 2001.

Непийвода Н. Практичний російсько-український словник. Найуживаніші слова і вислови / Н. Непийвода. – К. : Основа, 2000.

Непийвода Н. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) / Н. Непийвода. – К. : Міжнародна фінансова агенція, 1997.

Олійник О. Світ українського слова / О. Олійник. – К. : Хрещатик, 1994.

Олійник О. Російсько-український словник наукової літератури / О. Олійник, М.М. Сидоренко, 2006.

Основи наукового мовлення : [Навч.-метод. посіб.] / Уклад. Т.В. Симоненко. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2005.

Онуфрієнко Т.С. Науковий стиль української мови / Т.С. Онуфрієнко. – К. : Центр наукової літератури, 2006.

Пазяк О. Українська мова і культура мовлення / О. Пазяк, Г. Кисіль. – К. : Вища школа, 1995.

Панько Т.І. Українське термінознавство : [Підручник] / Т.І. Панько, І.М. Качан, Г.П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.

Панько Т.І. Мовленнєвий етикет // Мова і нація в естетичній концепції І. Франка / Т.І. Панько. – Львів, 1992. – С. 178–188.

Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи : [Навчальний посібник] / З.В. Партико. – Л. : Афіша, 2004.

Пентилюк М. Культура мови і стилістика / М. Пентилюк. – К. : Вежа, 1994.

Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради : [Навч.посібник] / О. Пономарів. – К. : Либідь, 1999.

Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування / Я. Радевич-Винницький. – Львів : СПОЛОМ. 2001. – 223 с.

Селігей П. Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт / П. Селігей // Вісник НАН України, 2007. – № 9.

Семеног О. Культура наукової української мови / О. Семеног [за ред. Л.Мацько]. – Суми, 2008.

Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. – К. : Знання, 2006.

Семеног О. Культура вторинного наукового тексту / О. Семеног // Наукові записки. Серія: Філологія. Збірник наук. праць / ВДПУ ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2009. – Вип. 12. – С. 18–23.

Сурмін Ю.П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація : [навч.-метод. посіб.] – К. : НАДУ, 2008.

Тимкова В.А. Українська мова (за професійним спрямуванням) : Підручник для самостійної роботи студентів напрямів підготовки аграрних вищих навчальних закладів денної форми навчання / Тимкова В.А., Чечель О.М., Марцінко Т.І. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – 380 с. (**гриф Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 18.01.12 № 1/11 – 577**).

Тимкова В.А. Українська мова у професійному мовленні : навчальний

посібник / Тимкова В.А., Марцінко Т.І. – Вінниця : ВВ ВНАУ, 2011. – 252 с. (**гриф Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 26.12.11 № 1/11 – 12294**).

Тимкова В.А. Українська мова та культура мовлення : Навчальний посібник для самостійної роботи студентів галузей знань 0305 «Економіка та підприємництво» 0306 «Менеджмент і адміністрування» денної форми навчання Тимкова В.А., Марцінко Т.І., Чечель О.М. – Вінниця : РВВ ВНАУ, 2013. – 333 с. **(гриф МОН України від 18.03.2013 р. № 1/11-5571).**

Тимкова В.А. Українська мова та культура мовлення: Навчальний посібник для самостійної роботи студентів під час підготовки фахівців ОКР «бакалавр» напрямів галузі 0305 «Економіка та підприємництво» Тимкова В.А., Марцінко Т.І. – Вінниця: РВВ ВНАУ, 2011. – 203 с. (**гриф Міністерства аграрної політики України від 06.12.10 № 18-28-13/1770**).

Тимкова В.А. Українська мова в науці : Навчально-методичний посібник / В.А. Тимкова. – Вінниця : РВВ ВНАУ, 2012. – 125 с.

Томан І. Мистецтво говорити / І. Томан. – К. : Політвидав України, 1986.

Ужченко В. Народження і життя фразеологізму / В. Ужченко. – К. : Рад. школа, 1988.

Українська мова: Енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.

Учіться висловлюватися / [П. Білоусенко, Ю. Арешенков, Г. Віняр та ін.]. – К. : Рад. школа, 1990.

Чак Є. Барви нашого слова / Є. Чак. – К. : Рад. школа, 1989.

Чак. Є. Складні випадки вживання слів / Є. Чак. – К. : Рад. школа, 1984.

Чак Є. Чи правильно ми говоримо? / Є. Чак. – К. : Освіта, 1997.

Шевчук С.В. Російсько-український словник ділового мовлення – Русско-украинский словарь деловой речи / С.В. Шевчук. – К. : Вища школа, 2008.

Словники

Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Бусел. – Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

Головащук С. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. – К. : Либідь, 1995. – 192 с.

Головащук С. Українське літературне слововживання: Словник-довідник / С. Головащук. – К. : Вища школа, 1995. – 319 с.

Горпинич В. Словник географічних назв України: Топоніми та від топонімічні прикметники / В. Горпинич. – К. : Довіра, 2001. – 526 с.

Єрмоленко С. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / Єрмоленко С., Бибик С., Тодор О. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.

Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – К. : Кобза, 1993. – 472 с.

Коломієць М. Словник фразеологічних синонімів / Коломієць М., Регушевський С. – К. : Рад школа, 1989. – 200 с.

Мацько Л. Російсько-український і українсько-російський словник: Відмінна лексика / Мацько Л., Сидоренко О., Шевчук С. – К. : Вища школа, 1992. – 255 с.

Непийвода Н. Практичний російсько-український словник: Найуживаніші слова і вислови / Н. Непийвода. – К. : Основа, 2000. – 256 с.

Новий російсько-український словник-довідник: Близько 65 тис. слів / С. Єрмоленко, – К. : Довіра, 1996. – 797 с.

Новий тлумачний словник української мови: У 4 т. / Уклад. Н. Яременко, О. Сліпушко – К. : Аконіт, 1998.

Орфоепічний словник української мови: У 2 т. / за ред. М. Пещак. – К. : Довіра, 2001.

Полюга Л. Словник антонімів / Л. Полюга. – К. : Рад школа, 1987. – 173 с.

Словник епітетів української мови / С. Бибик, С. Єрмоленко, Л. Пустовіт. – К. : Довіра, 1998. – 431 с.

Словник іншомовних слів / Уклад. Л. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1918 с.

Словник труднощів української мови / за ред. С. Єрмоленко. – К. : Рад. школа, 1989. – 336 с.

Універсальний довідник-практикум з ділових паперів / С. Бибик, І. Михно, Л. Пустовіт, Г. Сюта. – К. : Довіра, УНВЦ «Рідна мова», 1997. – 399 с.

Фразеологічний словник української мови: У 2 т. / Уклад. В. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 1993.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Критерії оцінювання знань аспірантів з курсу

«Українська мова в науці»

Оцінювання навчальних досягнень аспірантів виконується за допомогою процедури об'єктивного контролю – усні відповіді на практичних заняттях, перевірка письмових завдань, тестування, реферативні повідомлення, індивідуальні співбесіди тощо.

Усні відповіді на теоретичні запитання:

а) ґрунтовність теоретичних знань з курсу;

б) володіння науковою термінологією і поняттям з дисципліни;

в) повнота розкриття питання під час відповіді; вміння ілюструвати теоретичний матеріал прикладами;

г) упевненість, переконливість суджень; уміння аргументувати свою думку;

ґ) уміння порівнювати, робити потрібні висновки та узагальнення;

д) логіка викладу думок, рівень володіння культурою мовлення.

Виконання практичних завдань та письмових робіт

а) правильність виконання запропонованих завдань;

б) належна аргументованість теоретичних викладок;

в) повнота виконання письмової роботи;

г) якість оформлення письмової роботи, дотримання орфографічних, пунктуаційних та стилістичних норм.

Додаток 2

РІВНІ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТУПЕНЯ ЗАСВОЄННЯ АСПІРАНТАМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРАЛУ З КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА В НАУЦІ»

Високий рівень. Слухач вільно володіє навчальним теоретичним матеріалом, уміє робити самостійні узагальнення, висновки, аргументовано, наводячи приклади, висловлює свою думку, творчо підходить до виконання колективних (групових), індивідуальних завдань, володіє високим рівнем орфографічної та пунктуаційної грамотності.

Достатній рівень. Слухач володіє навчальним теоретичним матеріалом, аналізує мовний матеріал, засвоєний на практичних заняттях, але не завжди вміє робити висновки та узагальнення, застосовувати набуті знання в процесі виконання практичних завдань, виявляє достатній рівень орфографічної та пунктуаційної грамотності.

Задовільний рівень. Слухач володіє навчальним теоретичним матеріалом на репродуктивному рівні або лише частиною навчального матеріалу, не може зробити самостійні висновки, узагальнення, а також застосовувати у практичній діяльності набуті теоретичні знання, має задовільний рівень орфографічної пунктуаційної грамотності.

Низький рівень. Слухач володіє навчальним матеріалом поверхово, фрагментарно або зовсім не володіє, не може робити висновки, узагальнення теоретичного матеріалу, а також застосовувати набуті знання у процесі виконання практичних завдань; виявляє низький рівень орфографічної та пунктуаційної грамотності.

Підсумковий контроль навчальної успішності слухачів здійснюється після завершення вивчення курсу. До нього допускаються слухачі, які за результатами поточного та модульного контролю отримали не менше, ніж 45 балів.

Додаток 3

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО НАПИСАННЯ РЕФЕРАТІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В НАУЦІ

Структура реферату

Композиція реферату повинна охоплювати такі обов'язкові компоненти:

1. *Титульний аркуш*, який є першою сторінкою реферату. Він містить найменування вищого навчального закладу, факультету, кафедри, де виконано роботу; назву роботи; прізвище, ім'я, по батькові автора та його статус; науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові передбачуваного наукового керівника і (або) консультанта (реквізити тільки за вимогою); місто та рік.

2. *Зміст*, який безпосередньо подають після титульного аркуша, починають з нової сторінки. До змісту вносять структурні елементи в такому порядку: перелік умовних позначень, символів, одиниць скорочень і термінів (при потребі); вступ; послідовно перелічені найменування всіх розділів, підрозділів і пунктів (якщо вони мають заголовок) роботи; висновки; додатки.

3. *Вступ*. Містить короткі відомості про автора, назви і стислу оцінку праць, що реферуються, формулювання мети реферату.

4. *Головна частина*. Її завдання полягає у вичерпному викладенні сутності наукової інформації з теми. Може складатися з кількох глав або підглав, що залежать від теми, проблематики та обсягу матеріалу реферату.

5. *Висновки*. Їх викладають у формі міркувань, узагальнень, зауважень референта щодо порушених у рефераті питань, підсумовування результатів виконаної роботи.

При потребі реферат може містити перелік умовних позначень, символів, одиниць скорочень і термінів (у разі потреби); додатки.

Обсяг реферату залежить від значущості проблеми, опанованого матеріалу. Переважно, він сягає 15–19 сторінок машинописного тексту, надрукованого через 1,5 інтервала.

Вимоги до оформлення реферату

Реферат повинен відповідати таким вимогам до його оформлення:

1. Використання паперу типового формату.
2. Скріплення і пронумеровування сторінок.
3. Правильне оформлення титульної сторінки.
4. Подання списку літератури в алфавітному порядку з дотриманням правил оформлення.
5. Неприпустимість жодних надмірностей в оформленні (рамочок, малюнків тощо), які не стосуються змісту роботи.

Оцінюють реферат, використовуючи такі критерії:

1. Відповідність темі змісту і форми реферату.
2. Глибина, повнота розкриття теми.
3. Логіка викладення матеріалу.
4. Термінологічна чіткість.
5. Рівень навичок самостійної роботи з науковою літературою та вміння критично оцінити її.
6. Власне бачення проблеми дослідником, творчий характер роботи.
7. Якщо реферат є основою усного повідомлення, враховують і вміння відібрати найсуттєвіший матеріал для короткого вступу.

Мовностильові особливості реферату

1. Структури, які використовують для акцентування на основних проблемах і питаннях, що аналізуються автором:

автор розглядає питання (*чого?*)
окреслює питання, пов'язані (*з чим?*)
аналізує проблеми (*чого?*)
розкриває своє розуміння (*чого?*)
викладає основні положення (*чого?*)
веде мову (*про що?*)

2. Конструкції, які використовують для фіксації проблем, що виокремлюються автором:

автор підкреслює, зазначає важливість (*чого?*)
вказує (*на що?*)
приділяє особливу увагу (*чому?*)
концентрує особливу увагу (*на чому?*)
зосереджує увагу (*на чому?*)

3. Звороти, які вживаються при переліку питань, що одночасно розглядаються автором:

автор торкається (*чого?*)
згадує (*про що?*)
зазначає (*що?*)

4. Структури, які використовують при викладенні системи авторської аргументації, що передбачають ілюстративний та фактичний матеріал, посилання на інші джерела:

автор протиставляє (*що чому?*)
зіставляє (*що з чим?*)
аргументує свою думку (*чим?*)
наводить приклади, цифри, які свідчать (*про що?*)
ілюструє свої висновки (*чим?*)
підтверджує (*що? чим?*)
спирається на класифікацію, запропоновану (*де? ким?*)
покликається на статті (*чиї?*)

5. Якщо автор неодноразово повертається до концептуально важливих для нього ідей у різних розділах роботи, то відображення цього в тексті реферату може відбуватись через використання таких мовних структур:

автор наголошує на важливості (*чого?*)
постійно повертається до думки (*про що?*)
неодноразово звертає увагу (*на що?*)
особливо акцентує не тому, *що…*

6. У підсумковій частині реферату наводять основні висновки, які зробив автор першоджерела, узагальнюють головні ідеї реферованої роботи. Найчастіше при цьому використовують такі мовні структури:

автор робить висновок про те, *що…*
доходить висновку, що…

7. Підбиваючи підсумки,

автор акцентує на важливості (*чого?*)

8. На завершення

автор стверджує, *що…*

Отже, основна думка (ідея) статті (наукової роботи, монографії) полягає в тому, *що…*

Безперечно, цими мовними моделями не обмежується виражальна палітра реферату. Кожен автор може значно розширити й урізноманітнити мовний аспект своєї роботи. Головне, щоб мовні засоби адекватно виражали думку і відповідали найхарактернішим особливостям наукового стилю.

Титульний аркуш реферату

Назва міністерства

Найменування організації, у якій виконано наукову роботу-реферат

Назва кафедри

Повна назва теми

Реферат аспіранта(ки)_____курсу,

групи_____

факультету_____

спеціальності_____

Прізвище, ім'я, по батькові

Місто – рік

Зразок

Міністерство освіти і науки України

Вінницький національний аграрний університет

Кафедра української та іноземних мов

ЕТИКЕТ МОВЛЕННЄВОГО СПІЛКУВАННЯ

Реферат
аспірантки 1-го року навчання
факультету менеджменту та права
спеціальності……..
Василевської Галини Олексіївни

Вінниця – 2017

Додаток 4

Запитання до заліку

4. Предмет, значення і завдання курсу «Українська мова в науці», його зв'язок з іншими науковими дисциплінами.
5. Поняття національної і літературної мови.
6. Основні ознаки літературної мови.
7. Мова професійного спілкування як функціональний різновид української літературної мови.
8. Професійна мовнокомунікативна компетенція.
9. Поняття мовної норми.
10. Роль екстра- й інтралінгвістичних факторів у формуванні літературної норми.
11. Типологія мовних норм.
12. Комунікативні якості літературної мови.
13. Правильність мови як одна з визначальних ознак культури мови. Критерії правильності. Причини порушення правильності мови, шляхи їх усунення.
14. Точність мови. Причини порушення точності. Шляхи досягнення точності мови.
15. Логічність мови як ознака культури мови. Причини порушення логічності мови та шляхи їх усунення.
16. Чистота мови як одна з головних комунікативних якостей мови.
17. Багатство мови. Шляхи оволодіння багатством мови й мовлення.
18. Виразність мови. Умови досягнення виразності.
19. Доречність мови.
20. Комунікативна професіограма фахівця.
21. Словники в професійному мовленні.
22. Основні типи словників.
23. Етикет мовленнєвого спілкування.
24. Вибір мовних одиниць у мовленні.

25. Невербальні засоби спілкування.
26. Комунікативні девіації в українському мовленнєвому етикеті.
27. Етикетні порушення невербального характеру.
28. Стилі сучасної української мови, їх підстилі.
29. Основні ознаки функціональних стилів.
30. Поняття тексту. Визначальні риси тексту.
31. Мовні засоби текстового зв'язку.
32. Шляхи вдосконалення мовної майстерності.
33. Сутність спілкування. Спілкування і комунікація. Функції спілкування.
34. Види, типи і форми професійного спілкування. Основні закони спілкування.
35. Невербальні компоненти спілкування. Слухання і його роль у комунікації.
36. Гендерні аспекти спілкування. Стратегії мовленнєвого спілкування.
37. Поняття ділового спілкування. Стилі та моделі ділового спілкування.
38. Поняття комунікації, типи комунікацій, перешкоди та бар'єри комунікації.
39. Поняття про ораторську (риторичну) компетенцію.
40. Публічний виступ як важливий засіб комунікації переконання. Види публічного мовлення.
41. Мистецтво аргументації. Мовні засоби переконування.
42. Комунікативні вимоги до мовної поведінки під час публічного виступу. Техніка і тактика аргументування. Психологічні прийоми впливу на партнера.
43. Презентація як різновид публічного мовлення. Типи презентацій. Мовленнєві, стилістичні, композиційні і комунікативні принципи презентації.
44. Індивідуальні та колективні форми фахового спілкування. Функції та види бесід. Співбесіда з роботодавцем.
45. Етикет телефонної розмови.
46. Наради, збори, перемовини, дискусії як форми колективного обговорення.
47. Збори як форма прийняття колективного рішення. Нарада.

48. Дискусія. «Мозковий штурм» як евристична форма, що активізує креативний потенціал співрозмовників під час колективного обговорення проблем. Технології проведення «мозкового штурму».
49. Класифікація документів.
50. Національний стандарт України. Склад реквізитів документів.
51. Вимоги до змісту та розташування реквізитів. Вимоги до бланків документів.
52. Оформлювання сторінки. Вимоги до тексту документа.
53. Документація з кадрово-контрактних питань.
54. Довідково-інформаційні документи.
55. Етикет службового листування.
56. Термінологія як система. Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія.
57. Термін і його ознаки.
58. Способи творення термінів.
59. Нормування, кодифікація і стандартизація термінів.
60. Мовностилістичні особливості та структура наукових робіт (реферат, наукова стаття, курсова, дипломна, магістерська робота тощо).
61. Правила оформлення бібліографії.
62. Форми і види перекладу.
63. Типові помилки під час перекладу наукових текстів українською мовою.
64. Особливості редагування наукового тексту.

ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

ТИМКОВА ВАЛЕНТИНА АНДРІЇВНА,
кандидат філологічних наук, доцент

ДУЩЕНКО ТЕТЯНА ІВАНІВНА,
викладач

м. Вінниця, вул. Пирогова, 3, корпус 5,

кафедра української та іноземних мов

тел.: 52-01-51; 52-00-29